

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Pojetí substance u Johna Locka

Vedoucí práce: doc. Mgr. Daniel Heider, Ph.D.

Autor: Bc. Michal Podpěra

Studijní obor: Filosofie (prezenční studium)

©2023

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 31. 3. 2023

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Danielu Heiderovi Ph.D.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Úvod.....	6
1. Historie substance (výchozí pozice).....	9
1.1 Antika.....	11
1.2 Křesťanský středověk.....	13
1.3 Novověk.....	14
1.3.1 Descartes.....	15
2. John Locke a jeho doba.....	17
3. Lockova filozofie substance.....	19
3.1 Lockova teorie idejí.....	20
3.1.1 Jednoduché ideje a složité ideje.....	22
3.2 Složená idea substance.....	24
3.3 Ideje konkrétních substancí.....	26
3.4 Obecná idea substance.....	27
3.4.1 Nominální esence.....	29
3.4.2 Reálná esence.....	30
3.4.2.1 Rozpor mezi reálnou a nominální esencí.....	31
3.5 Dvojí pojetí substance.....	32
3.6 Idea způsobivosti a idea substance.....	35
3.7 Rozdělení substance na materiální a duchovní.....	38
3.8 Jména substancí.....	39
3.9 Substance a identita.....	42
3.10 Poznání substance.....	45
3.11 Odmítnutí Aristotela.....	50
3.11.1 Pojetí ideje.....	52
3.11.2 Odmítnutí hylemorfismu.....	53
3.11.3 Skepticismus.....	56
3.11.4 Subjektivní existence sekundárních kvalit.....	57
3.11.5 Odmítnutí poznání jako asimilace se skutečností.....	59
3.11.6 Věda.....	62
3.11.7 Psychologie.....	64

3.12 Jiné pohledy.....	66
4. Kritika Lockova pojetí substance.....	68
4.1 Leibniz.....	69
4.2 Sergeant.....	71
4.3 Problémy s Lockovou substancí.....	73
4.4 Teorie nahých substrátů.....	75
4.5 Lockovi současníci proti teorii substrátu.....	77
5. Alternativní model poznání substance: František Suárez.....	79
6. Závěr.....	86
Anotace.....	93
Abstrakt.....	94

Úvod

Substance patří k nejstarším filozofickým kategoriím. Poprvé ji definoval Aristotelés a od něj ji převzala celá západní metafyzická tradice. Po většinu období dějin filosofie byla v nejobecnějším smyslu součástí každého filozofického směru. Ve spojení se subjekt – predikátovou logikou se stala samozřejmým metafyzickým protějškem roviny jazyka a myšlení. Ostatní typy logiky, například stoická výroková logika, která byla zřejmě rozpracována tak dokonale, že obsahovala i aristotelickou predikátovou logiku, se neprosadila¹, a upozornil na ní až ve třicátých letech dvacátého století moderní logik Jan Lukasiewicz. Dnes je výroková logika základem pro formální logiku. Přesto se pohled na substanci během dějin měnil a v dnešní době dokonce existují autoři, kteří substanci vyloženě odmítají. Již v pracích F. Nietzscheho², W. Diltheye³ a H. Bergsona⁴ je kritizována statická a zvěčnělost tohoto pojmu. Substanční pohled na skutečnost překračuje také procesuální metafyzika A. N. Whiteheada.⁵

Zřejmě lze najít spojnici mezi společenskými vztahy a touto kategorií. Domníváme se, že tam, kde jde pokrok prudce dopředu, roste potřeba filozofie. Například ve starém Egyptě tato potřeba nebyla. Filozofie vzniká v době, kdy dochází ve starověkém Řecku k obrovskému rozmachu, který sebou nevyhnutelně

¹ Gahér, F., *Stoická sémantika a logika*, Bratislava, 2006, s. 158.

² Nietzsche, F. W.: *Radostná věda*. Československý spisovatel, Praha 1992, s. 71
„Čím je mi teď „zdání“! Věřu nikoliv protikladem jakési substance, - co dokážu vypovědět o substanci, než právě predikáty jejího zdání! A není věru ani neživou maskou, kterou bychom nějakému neznámému X mohli nasadit a zase snadno sejmut! Zdání je pro mě to, co vskutku působí a žije, jde přitom ve výsměchu sobě samému tak daleko, že mi dává pocítit, že tu není nic víc než zdání a bludné světlo a tanec duchů, - a že mezi všemi těmito snícími já, „poznávající“, tančím svůj tanec, že i poznávající je prostředkem, jak pozemský tanec prodloužit, a patří tudíž k pořadatelům slavnosti bytí, a že ona vznešená důslednost a spojitost všech poznatků možná je a bude tím nejvyšším prostředkem, jak zachovat všeobecnost snění a všestranné dorozumění mezi všemi těmito snílky navzájem, a tím i trvání snu.“

³ Nelson, S., E., *Wilhelm Dilthey and the Formative-Generative Imagination*, URL = <<https://philarchive.org/archive/NELWDA-2>> „Dilthey claims is an emergent absolute value— in his poetics, pedagogy, and ethics, is due to its being a unique individuating configuration or constellation of these conditions and forces rather than a self in the sense of an underlying soul or substance“.

⁴ Seibt, J. 2013, Process Philosophy, in Zalta, E.N. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, , Process Philosophy, in Zalta, E.N. (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/process-philosophy>> „Bergson also takes issue with substance metaphysics, which claims that the primary building blocks of the world must be static, isolated units, in the way we perceive matter in space.“.

⁵ Whitehead, A., N., *An Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge*, Cambridge, 1919, s. 61. „Substances are relative, or still better, relational.“

přinesl obrovské změny v mnoha oblastech lidského života. Tyto změny nepochybně souvisí s potřebou vzniku filozofie, která má ambice nalézt základ (podklad) všeho dění a obhájit nové změny, které se odehrály v mezilidských vztazích. „Podklad“, to, co se nemění ve změnách, je motivem filozofie již v Míletské škole. Dochází k rychlému rozpadu rodového způsobu života a také mytologické nazírání světa pomalu mizí. Hledat tedy novou jistotu v podobě nějakého základu, který dodá potřebné uklidnění, bylo nasnadě. Démokritos a Aristotelés zavádějí jako první pojem ontologické substance. Od těch dob převládá metafyzické myšlení, které předpokládá vždy něco transcendentálního – za fyzikou, kde si substance udržuje svoje výsadní postavení. Například pro Stoiky byla tato kategorie něčím nedůležitým, protože všechna realita je pro ně pouze materiální. *Stoikové byli materialisté, přesněji řečeno korporalisté, jelikož nepřipouštěli jiné substance než hmotné.*⁶

Na počátku novověku je společenská situace v mnoha věcech podobná, především v prudkém rozvoji, který sebou nese společenské změny. Substanci je nutné znovu přehodnotit. V novověku, se mezi nejvyšší substanci a svět konkrétních jednotlivin začalo vsunovat několik dalších substancí: látka, duše, tělo atd., které nebyly v před-novověkých dobách označovány jako substance, i když výjimky se samozřejmě najdou (duše v novoplatónském a augustinánském rámci byla substancí). Substancí máme tedy víc – látka v podobě stejných neměnných atomů, prostor, čas, což jsou podklady látky, a Bůh, který to vytvořil. I když náboženské myšlení ustupuje a již se nedomníváme, že Bůh je stvořitel, transcendentální substance v různých podobách přežívá stále, především v podobě axiomat.

Budeme se také zabývat změnou, která proběhla v novověku, a také tím, s čím novým přispěl John Locke a jeho pojetí této kategorie. To je jedním z cílů této práce.

Substancí se také zabývá novověký racionalismus. *U Descarta je kritériem nezávislost v bytí, která ho vede k úvaze o třech substancích (vedle res cogitans a extensa je substancí v tom nejvlastnějším smyslu Bůh).*⁷ Stejné kritérium přijímá Spinoza. Zdůrazňuje ho však natolik, že mu z něho vzejde monismus, existence jedné substance, kterou nazývá Bůh neboli příroda. Leibniz zase zdůrazní

⁶ Janošková, A., *K některým problémům stoické filozofie*, Olomouc, 2016, s. 20.

⁷ Rádl, E., *Dějiny filozofie – novověk*, Praha, 1999, s. 97.

kritérium jednoduchosti: monády jsou zcela jednoduché. Tato kritéria mají základ v práci Aristotela. Raně novověcí racionalisté si vybrali jedno kritérium, které dovedli až skoro ad absurdum. Nakonec Kant racionalismus vlastně odstraní, protože s jeho pomocí nelze poznat pravou skutečnost, tedy *věc o sobě*. Tím odstraní celou ontologii. Substance se stává definitivně nepoznatelnou. Zbývá už pouze věřit.

John Locke se sice ontologií nezdržoval, ale teorii poznání vypracoval a měla obrovský vliv. Usnadnil tak cestu Kantovi a celé moderní filozofii. Jako jeden z prvních si uvědomuje filozofický problém jazyka, čímž předchází moderní filozofy. V rámci Lockovy gnozeologie je zmíněna i substance, a pohled na ní se mění, stejně jako starý svět. Vycházet budeme ze spisu *An Essay Concerning Human Understanding*, který vyšel v českém překladu pod názvem *Esej o lidském rozumu*. Tam, kde je překlad nejednoznačný, použijeme pro jistotu anglický originál, ale vycházet budeme především z českého překladu. V tomto spise se zaměříme na druhou část *O ideách*, protože ta obsahuje kapitolu XXIII. s názvem *O našich složitých ideách substancí*, a také kapitolu XXIV., jejíž název je *O hromadných ideách substancí*. Zabývat se budeme také kapitolou XXI., protože jsou zde odstavce, které souvisí s Lockovým pojetím substance. Dále musíme věnovat pozornost třetí části *Eseje, O slovech*, a to z toho důvodu, že je zde kapitola VI. *O jménech substancí* a doplňuje Lockovo pojetí substance. Při popisování toho, jak substancí poznáváme, budeme vycházet ze čtvrté části knihy, což je vrchol celého spisu. Celá tato část pojednává o poznání.

Locke byl první, kdo stavěl gnozeologii na první místo. Nejdůležitější je pro něho snaha objevit meze a základy správného poznání. Jeho myšlenky sice již vyslovovali dřívější autoři v antice či scholastice, ale on pracuje systematictěji, a hlavně v jiném historickém období. Opět je to odraz společenské poptávky, protože v Lockově době, kdy už existovala věda v moderní podobě, bylo pro tyto poznatky praktické využití. Tato moderní věda byla v této době navázána na filozofii, má zásadní význam pro Lockovo pojetí substance. Filozofie svítila na cestu vědě, především tím, že odvracela svůj pohled od podstaty a zabývala se spíše jevem. To znamená, že větší pozornost se upřela na gnozeologii a ontologie pomalu ustupovala do pozadí zájmu. Ne náhodou se Lockovo dílo štěpí na dvě nesouvisějící části. Vychází to z tehdejších společenských potřeb.

Určitým „podcílem“ práce je představit kategorii substance a to, jak byla pojímána v různých historických obdobích, přičemž vycházet budeme převážně z díla Aristotela. Především však podrobně popíšeme, jak na substanci nahlížel John Locke, a porovnáme jeho pojetí s Aristotelem. Toto srovnání je jedním z hlavních cílů práce. Domníváme se, že Aristotelický model, jemuž podobný nebyl vytvořen nikde ve starověku ani v Číně či Indii, začíná být negován právě u Locka a tato negace vrcholí u Kanta. Substance nás také dráždí svojí stálostí, neměnností, svým pouhým trváním. Přesto se pohled na ni v dějinách mění. To je hlavní důvod pro sepsání této práce.

Nejprve popíšeme dobu, v které John Locke žil a působil, protože to se do jisté míry odráží na jeho pojetí substance. V druhé kapitole podrobně popíšeme jeho pohled na substanci, a upozorníme na odlišnosti, které ho odpoutávají od Aristotela. Dále navážeme kritikou Locka, kterou vytvořili jeho současníci. Také přiblížíme soudobé pojetí *nahého substrátu*, které na Locka navazuje. V předposlední kapitole se pokusíme představit alternativní model poznání substance.

Cílem práce tedy je podrobně popsat Lockovo pojetí substance a zdůraznit jeho prvenství především v tom, jak substanci poznáváme. Zároveň chceme upozornit na nesrovnalosti, které Lockovým pojetím vznikají. Kapitoulou o alternativním pojetí substance chceme ukázat, že v době Johna Locka byla již vypracována teorie, která poznání substance uspokojivě řešila.

1. Historie substance (výchozí pozice)

Kategorií substance se zabývá nejstarší filozofická disciplína ontologie (z řeckého *to ón* jsoucí + *λόγος*, *logos* - slovo, řeč), nazývaná také teorie bytí. Do její problematiky patří odpovědi na otázky typu – Existuje Bůh, existuje látka, existuje pohyb, existuje předurčenost, jaký má význam tento svět, jaký je význam člověka, existuje svobodné rozhodování, co je to svoboda? Tato disciplína bývá řazena na úplný začátek filozofie. Tyto otázky se objevují na počátcích i neevropských filozofií (Čína, Indie). To nás přirozeně přivádí k myšlence, že ontologie je nějakým způsobem spojena se společenskou problematikou člověka. Potřeba filozofie, a tím ontologie, je třeba všude tam, kde dochází ke změnám ve společenském uspořádání. Společnost začíná pokládat jiné otázky reality okolo ní. Otázky ontologie se tak jeví jako závislé na společenském uspořádání.

Substance označuje v dějinách filozofie *cosi* jako podstatu (podklad) nebo pravou skutečnost. Má různé podoby: osud, řád, vůle atd. Domníváme se, že všechny filozofické systémy substancí nějakým způsobem oddělují od světa. Vedle skutečnosti totiž vytvářejí ještě jakousi pravou skutečnost. Usuzujeme tedy, že substancí nelze racionálně vyvodit, ani empiricky dokázat. Její funkce, podle nás, spočívá v tom, že dělá svět úplným a dává mu smysl, takže vlastně i to největší zlo má nakonec nějaký význam. Ten ovšem nemohu poznat, mohu pouze v jeho existenci věřit. Skutečnost, kterou známe, musí mít nějaký transcendentální podklad, který je pravou skutečností. Zdá se, že tato představa neodráží poznatky pozorování, ani není člověku nějak přirozená, ale odráží společenské vztahy, ve kterých člověk žije. Jak už jsme popisovali výše, již před Sokratovští myslitelé se snažili vytvořit novou koncepci uspořádání světa, protože staré mytologické jistoty, vycházející z rodového způsobu života, již nevyhovovaly. Místo mytologie přicházejí abstraktní myšlenkové kategorie a hlavní místo zaujala ontologická substance, která ve své době znamenala pevný bod, od kterého byl člověk ontologicky zakotven v realitě. Zdá se, že substanční model v ontologii nikdo nepopíral od prvních filozofů až po 18. století. Spory se vedly okolo toho, jakou má substance podobu (duch nebo hmota), ale nikdo jí nevyvracel.

Substance je vůči skutečnosti transcendentní, protože je ontologicky reálná, oproti konkrétním jednotlivinám. Rozdíl mezi substancí a konkrétní jednotlivinou spočívá především v její stálosti, věčnosti, nezměnitelnosti. To znamená, že pro ni neplatí čas ani prostor. Je tedy kvalitativně odlišná od konkrétní jednotliviny, takže vše okolo nás, co známe, je kvalitativně odlišné od substance, a to svojí proměnlivostí. Tento svět je iluzorní, ale Platón, Aristoteles a křesťanství ho viděli reálněji, což zachraňovali postulováním druhé substance, tedy, že podobnost věcí je reálná. Substance figuruje i v moderních materialistických koncepcích, které se ovšem příliš nerozvinuly, a to dle našeho mínění proto, že vystupuje protinábožensky. V těchto koncepcích je substance většinou popisována jako hmota (látka), a tím pouze vznikne bezvýhodný determinismus. Jednotliviny tak podle nás opět nejsou reálné, a existenci mají pouze zprostředkovánu substancí – hmotou, látkou. Podle našeho mínění, tento materialismus zavádí transcendenci něčeho, co je reálné.

I věda se pokoušela, především na základě mechanického materialismu, ukotvit v teorii mechaniky pojem substance, především za pomoci matematiky. Newtonovo pojetí mechaniky bylo až do nedávna přijímáno jako vědecká pravda.

Od novověku, kdy se vztahy ve společnosti začínají znovu přeorganizovat, řekněme zvěčňovat, nacházejí svůj výraz v matematice, tedy ve své nejabstraktnější podobě. Nové poznatky jako je teorie relativity, která je založena na neeuklidovské geometrii, nebo kvantová mechanika, nepotvrzují, že by existovalo něco, co jenom vzdáleně připomíná substanci.

1.1 Antika

Ontologickým vrcholem starověku byla samozřejmě koncepce Aristotelova, která v sobě zvláštním způsobem spojuje teologické a vědecké pojetí, a zkoumá jsoucnost jakožto jsoucnost. Odmítá platónské učení o idejích, ale vliv platónismu je v jeho učení přesto veliký.⁸ Oproti Platónovi přiznal existenci jednotlivinám, avšak zůstala mu koncepce ve skrze platónská: první hybatel, což je vlastně Platónova idea dobra. Spis *Metafyzika* tak především vyvrací teorii o idejích a vytváří prvního hybatele, který je celý transcendentní. Postupně Aristotelés rozšiřuje tuto problematiku o další témata, na která naráží při svém zkoumání v biologii, fyzice i logice. V tomto spise se sice staví proti dvojakosti skutečnosti, ale pouze tento problém přesouvá na prvního hybatele. Místo učení o idejích, vytvoří vlastní učení o podstatách. Nejmladší podoba tohoto učení, která je zároveň filozoficky nejvšestrannější, je obsažena v *Metafyzice*, a to v VII. knize⁹, kterou sám Aristotelés nazval *Pojednání o podstatě*. Vycházíme z tohoto díla, protože se domníváme, že v *Kategoriích* mu šlo především o pojmové propojení logiky a ontologie, a jde tak pouze o částečné řešení problematiky substance. V *Metafyzice* se jedná již o vyvrcholení Aristotelových názorů o podstatě. **První podstatou** jsou vlastně platónské ideje (eidos) stažené do věcí, které většinou nazývá *morfé*. Existují pouze v abstrakci, tedy nikoliv sami o sobě. Používaný termín je forma. **Druhou podstatou** je látka (hýle), která stejně jako forma neexistuje sama o sobě, a je tak také pouhou abstrakcí. Látka je něco, co Platón nepoužíval. **Třetí podstata** skutečně reálně existuje. Spojení formy a látky. Forma

---

⁸ Machovec, M., *Dějiny antické filozofie*, Jinočany, s. 127

⁹ Tamtéž, s. 133

projevená v látce.¹⁰ Konkrétní jednotlivinu nemůžeme vědecky poznat, protože se neustále proměňuje, což způsobuje látka, která je pouhou možností (dynamis) oproti formě, která je pravou realitou (energeia).¹¹ Poznávat můžeme pouze věci stálé a neměnné (stejně jako logické termíny). Ideje sice zůstaly, ale už jako součásti jednotlivých věcí, a nikoliv samostatně. Je třeba zmínit kategorii možnosti, která ve spojení s druhou podstatou (substancí) dává celému učení pohyb. Nicméně pohyb je pro Aristotela něčím podřadnějším než klid.¹² Dokládá totiž nedosažení cíle, což je dokonalost každé jednotliviny (entelechie). Každopádně jedině látka je garancí změny, pohybu pro dosažení cíle (entelechie), což by ovšem znamenalo pro Aristotela zmatek, protože to vyjadřuje nepřítomnost dokonalosti, etiky. Proto prohlašuje, že před možností vždy existuje realita.¹³ To zaručuje, že pohyb má vždy nějaký smysl. Zároveň nás to opět vrací k formě, která jediná je garantem poznání. Forma je ta, která přistupuje k látce a realizuje ji. Toto vše je podepřeno určitou hierarchií skutečnosti, na jejímž vrcholu stojí nehybný hybatel, který dává všemu řád jenom tím, že je. První hybatel je vlastně totožný s Platónovou ideou dobra. Vše, co je látkové, obsahuje vždy něco negativního. Nehybný hybatel je však cosi jsoucího, přesto nesměřujícího k látkovosti. Je to bytí v naprosté čistotě. Vše, co skutečně existuje, je vůči němu podřadné. Je sice nehybný (jako jediná věc v celém vesmíru), ale vše uskutečňuje. Pro Aristotela existuje pouze pohyb, který pochází od něčeho, a chce se vyhnout nekonečnému regresi neustálého vznikání a zánikání, což vede k nekonečnu. Stanoví tak konec (entelechie) a začátek (nehybný hybatel), které jsou bez pohybu. Vůbec nepřipustí pohyb, který může vzniknout sám od sebe, ani pohyb, který pokračuje tam, kde nevidíme konec. Bez nehybného hybatele bychom ztratili jistotu, že náš svět je ten nejlepší možný, a že nemůže najednou skončit. To je především důležité v době, kdy se společenské vztahy radikálně proměňují. On

---

¹⁰ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 168. „*Za takový se v jednom smyslu označuje látka (hýlé), v druhém tvar (morfé) a za třetí to, co je z obou (to ek tútón) <složeno>.*“

¹¹ Tamtéž, s. 207. „*Je však možno, že látka je sice jedna, ale že přece z ní působením hybné příčiny (kinúsa aitiá) vznikají různé věci, jako například ze dřeva jednak skříň, jednak lehátko.*“

¹² Tamtéž, s. 292. „*Jestliže klid je chápán jako něco lepšího než pohyb, měl by být připsán prvním principům...*“

¹³ Tamtéž, s. 224. „*Skutečnost je dříve než možnost.*“

je také nejvyšším účelem, a tím i nejvyšším (entelechie), čeho můžeme v životě dosáhnout. Vše pod ním směřuje k dokonalosti, mravnosti atd. Aristotelés vypracoval vlastně teologii, protože zárukou tohoto světa je pro něj bůh.

1.2 Křesťanský středověk.

Od prvního století našeho letopočtu, kdy dochází v Římské říši k pokusu o vzkříšení polyteismu, a orientální mysteriozita proniká mezi obyvatelstvem, dochází k pomalému etickému rozkladu. Vedle kvetoucího stoicismu se dále rozvíjí novopythagorejství, astrologie, číselné magie a různé druhy mystik. Vedle těchto směrů se ale rozvíjely také striktně monoteistické systémy – judaismus a křesťanství.

S křesťanstvím přichází nové filozofické pojetí světa – svět stvořil bůh, takže nemůže být špatný, i když je hmotný. Čas vede od stvoření k poslednímu soudu, což je lineární vnímání času, oproti kruhovému koloběhu. Nové je také pojmání boha, který je vůči světu aktivní. To už je kategorie ontologická. Nejzáhadnější je postava Ježíše Krista, který jako kombinace člověka a boha brání křesťanství před racionalistickým dohadováním tehdejší doby. Neustálé vysvětlování bohočlověčenství Krista, stvořilo novou ontologii.

Nejdůležitější postavou ve středověku, která rozpracovala téma substance novým způsobem, je **Tomáš Akvinský**.¹⁴ Tomášova doba se nese ve znamení rozpojování víry a rozumu. Vytvořil systém, který byl poslední obhajobou tohoto spojení, ale tím vzniklo něco nového. Doba, ve které Tomáš píše, je ve znamení nového myšlenkového vývoje v Evropě. V jeho díle se nové myšlenky neodpoutávají od starých, ale má již k dispozici překlad Aristotela, kterého využívá k obhajobě tradičního spojení víry a rozumu. To znamená, že Tomášovo učení je opět reakcí na potřeby své doby, kdy podřízení rozumu víře bylo již neudržitelné. Připomínáme ho, protože jaksi pečetí svoji dobu, a je to znát i na jeho pojetí substance.

---

¹⁴ Mc Inerny, O'Callagan, *Substance*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2018, „The standard account of the medieval treatment of the topic is that S. Thomas Aquinas is the only important figure and what he says differs little from Aristotle, except for making things more rigid and formal. It is clear, however, that this is a serious oversimplification.“
<https://plato.stanford.edu/entries/substance/>

Nově uchopil starší myšlenku, že u stvořených věcí je rozdělena existence a esence (substance) a spojeny jsou pouze v Bohu. Je však třeba upozornit, že Tomáš si určité pojmy sám vytváří a jiným mění význam. Používá esse jako bytí (actus essendi = akt bytí). Z esse vychází essentia, a to se překládá jako bytnost (podstata). Tomáš používá pojem substance – podstata, ale nejpodstatnější je pro něho esse, což se rovná Bůh, a to se rovná essentia (bytnost, pravá podstata). Bůh je čirý akt bytí. U substancí, které jsou složené (látka, forma), je toto složení jejich bytností tedy pravou podstatou – essentia. Uskutečnění oproti možnosti. Složené substance se stávají – jsou. Nesložené substance (andělé, duše) mají formu, která je jejich bytností, pravou podstatou – essentia, a opět po uskutečnění jsou. Uskutečnění je od Boha. Bůh je své vlastní esse, což je jeho pravá podstata (substance). Esse jako ústřední ontologická kategorie, je myšlenka, na kterou Tomáš přišel již v mládí, a vidíme v tom změnu oproti Aristotelovi. Pojetí substance se změnilo! Neméně důležité je jeho učení o duši, které také souvisí se substancí. Duše je forma (substanciální forma) těla.¹⁵ Duše je bez těla neúplná, nemůže bez něj využít svoje schopnosti, a je substancí nesloženou. *Její formou je essentia, a společně s uskutečněním (actus essendi) je její existence zaručena i po smrti.*¹⁶

1.3 Novověk

Vztahy ve společnosti se začínají měnit, s tím přichází snaha oprostít se od náboženského myšlení. Tam, kde se uskutečnila reformace, došlo ke smíření s náboženstvím jeho přizpůsobením. K tomuto rozvoji přispívá jednak potřeba rozvoje vědy a techniky, což je nutné pro manufakturní průmysl. To se obrací proti aristotelismu, který spoutává středověkou vědu. Také se již od počátku novověku objevuje osamocení člověka. Vytrácí se pocit jednoty s ostatními lidmi. Lidé se pro jednotlivce stávají pouze prostředkem. Heidegger popisuje Descartovo cogito jako něco, co zaručuje pravou jistotu, a řídí se vlastními

---

¹⁵ Copleston, F., „*Dějiny filozofie II. – Od Augustina ke Scotovi*“, Olomouc, s. 490. „*Touto jedinou substanciální formou je racionální duše, která látku formuje přímo; není zde žádná forma corporeitatis, ještě méně pak vegetativní a senzitivní substanciální formy. Slovo „člověk“ se nevztahuje jen na duši nebo jen na tělo, ale na duši a tělo dohromady, na složenou substanci.*“

¹⁶ Tamtéž

zákony.¹⁷ Představa o realitě a představa o společnosti spolu vždy kolidovaly. Skutečnosti zjištěné z „praxe“, odkazující k materialistickému pojetí světa, neodpovídaly idealistickým představám o světě. Proto se postupem času filozofie pokouší stále více zbavit ontologické problematiky. Ontologie se tedy řešila nebo neřešila ve spojení s potřebami té doby. Od padesátých let devatenáctého století už ji nikdo neřeší pořádně. Například Nicolai Hartmann¹⁸ se svojí koncepcí, kterou vytvořil mezi válkami, nezanechal skoro vůbec žádný vliv. Ani Gunter Jacoby se svojí metafyzikou.¹⁹ Oproti tomu jmen druhoradých sémantiků, logiků, existencialistů je všude plno. Ani Whitehead se nedostal do podvědomí se svojí ontologií, ale pracemi z logiky a gnozeologie.

Náš pohled je takový, že střet mezi vědou a církevními pravdami se ve filozofii projevil nejprve racionální deduktivní metafyzikou, a poté přichází důslednější metoda, která za pomoci indukce a empirismu odstraňuje zcela teologické pravdy. Za tuto důslednější metodu považujeme především anglickou tradici, kam spadá právě náš John Locke. Racionálně deduktivní metafyzika je tak odsouvána, až je Kantem nadobro odstraněna. Postupně se utvoří hlavní princip nové vědy, experiment, a vystupují nové a nové gnozeologické otázky. Nemožnost potvrdit ontologii vědecky a propojenost gnozeologie s praxí, vede k odsunutí ontologie do oblasti neprokazatelnosti. Rozvoj zažily především koncepce subjektivního idealismu. Domníváme se, že problematika se řeší z hlediska použitelnosti (zpeněžitelnosti), zrak je upřen především na to, jak se co jeví, a odhlíží se od skutečnosti.

1.3.1 Descartes

Pro racionalisty je substance ústředním termínem, a přemýšlejí o ní jinak než empiričtí filozofové. Pojetí Descarta připomínáme proto, protože na jeho dílo Locke bezprostředně reagoval, a zároveň se od něj nechal v mnohém inspirovat.

---

¹⁷ Heidegger, M., *Bytí a čas*, Praha, s. 41. „*Interpretace podá důkaz, že Descartes nejen musel vůbec otázku po bytí pominout, ale nýbrž ukáže také, proč se mohl domnívat, že při absolutní „jistotě“ cogito není otázky po smyslu bytí tohoto jsoucna vůbec třeba.*“

¹⁸ Hartmann, N., *Nové cesty ontologie*, Praha.

¹⁹ Mecklenburg, L., *Eine Einführung in Jacobys Allgemeine Ontologie der Wirklichkeit*, 2007, <https://web.archive.org/web/20070521175826/http://www2.rz.hu-berlin.de/jacoby/philosophie1.html>

Descartes definuje substanci jako něco, co není ontologicky závislé na čemkoliv jiném. Pracuje pouze s dvěma druhy substance, a to s duchem a tělem. Tyto dvě substance jsou ovšem stvořené Bohem, a on je vlastně jediná opravdová substance. Descartovy oba druhy substancí nejsou nijak vzájemně propojeny. To je bod, ze kterého mimochodem vycházejí Spinoza a Leibniz. Duch obsahuje pouze myšlenky, a nepotřebuje nic jiného ke své existenci. Je určen jako *res cogitans* (myslící věc) a jeho základním projevem je myšlení.²⁰ Tělo nebo tělesa jsou definována jako *res extensa* (to, co je rozprostraněné). Bůh je zárukou pravdy, proto svět okolo nás existuje tak, jak ho vnímáme. Již zde se setkáváme s rozdělením kvalit na primární a sekundární, což bude mít obrovský význam u Locka. Primární jsou určené rozprostraněností, tvarem, číslem, časem, pohybem atd. Sekundární jsou smyslové. Duch obsahuje *přirozené světlo*, které je od Boha, a v tomto světle se ukazují vrozené ideje. Odmítnutím těchto idejí začíná Locke popisovat svojí gnozeologii. Pro správné myšlení platí kauzální zákony, a pro tělesa platí pouze mechanické zákony kauzality. Nějaká jednota mezi psychikou a fyzikem je pro něj pouze nejasnou a nezřetelnou ideou.²¹ Svůj dualismus se pokoušel mnohokrát překonat, a proto se u něho objevují různá prohlášení. Například, že tělo a duše vytváří speciální jednotu.²² To ovšem zcela popírá jeho pojetí dvou substancí.

---

²⁰ Descartes, R., *Meditace o první filozofii*, Praha, s. 39. „*Já jsem, já existuji, je nutně pravdivá, kdykoliv ji pronesu nebo pojmu myslí*“.

²¹ Tamtéž, s. 113. „*To je velice těžké vysvětlit; ale postačí zde zkušenost, která je natolik jasná, že nijak nelze popřít, že se to projevuje v pocitech atd.*“

²² Tamtéž, s. 113. „*Přirozenost také skrze tyto smyslové vjemy bolesti, hladu, žízně atd. učí, že nepatřím ke svému tělu jenom jako patří lodník k lodi, nýbrž že jsem s ním co nejpevněji spojen a jakoby propleten, takže se s ním skládá v jakési jedno.*“

2. John Locke a jeho doba

Anglická filozofie je tradičně empiristická, na rozdíl od kontinentální, která je více zaměřena na metafyziku, a především je racionalisticky spekulativní. Nerozvíjely se ovšem rozděleně, ale filozofové se vzájemně navštěvovali, a svá díla znali. Politicky naprosto rozdělené světy se začínaly vzájemně propojovat, onou spojnicí byla věda. Po celé Evropě vznikají vědecké akademie, protože na univerzitách, které nezměnily v 17. století svůj středověký obsah, nebylo místo. Padá tak dřívější propojení vědy a filozofie na univerzitní půdě.

Hlavní slovo při přírodním zkoumání měla v Anglii už ve středověku empirie. Platonici bádali nad mystikou světla a velice ovlivnili poznání o optice. K rozvoji vědy ale přispěly i politické otřesy, po kterých se Anglie stává jednou z nejsilnějších zemí s novým politickým systémem.

Vývoj šel velmi rychle dopředu. *V roce narození Johna Locka 1632, publikoval Galileo svoji kritiku tvrzení, že Země je nehybným středem vesmíru, a o pět let později zveřejnil Descartes Rozpravu o metodě.*²³

Matka Johna Locka zemřela, když byl ještě velmi mladý. Lockův otec byl státním návladním a do čtrnácti let jej vychovával doma. Poté dokázal pro syna zařídit stipendium v nejlepší škole v zemi, ve Westminsteru. *Scholastická studia ho nebavila a spíše ho ovlivňovala četba Descarta.*²⁴ Pochopil, že utříděné jasné myšlení je možné i mimo filozofii, a během studií filozofie vystudoval medicínu. Spekulace jej nezajímala, snažil se vycházet z praxe. Zajímal se o věci veřejné a pracoval například jako sekretář v diplomatické misi. Po návratu se seznámil s lordem Shaftesburym, liberálním politikem. Toto setkání pro něj bylo zásadní, protože lord Shaftesbury ho povzbuzoval v jeho filozofické práci. Zároveň mu pomáhal i tím, že ho zaměstnával v různých pozicích například jako tajemník pro obchod a kolonie. Shaftesburyho kariéra byla plná zvrátů, stejně jako tehdejší doba, a Locke jako jeho chráněncem prožíval tyto zvraty s ním. Když se lord dostal do nemilosti, odešel Locke zpátky do Oxfordu, až nakonec musel odejít do Holandského exilu, kam ho Locke také následoval. Po revoluci v 1688 se vrací do Londýna již bez zesnulého Shaftesburyho, a je pověřen úkoly pro nového krále.

²³ Thomson, G., *Locke*, Bratislava, 2004, s. 46

²⁴ Fowler, T., *Locke*. London, 1883, s. 17

Pracuje do roku 1691, kdy odchází na odpočinek. Zemřel v říjnu 1704, když mu *Lady Mashamová předčítala Žalmy*.²⁵

Spis, ze kterého čerpáme Lockovy názory na substanci, *An Essay Concerning Human Understanding* vyšel až roku 1690. V roce 1671 se totiž Locke zapojil do filozofické debaty s pěti či šesti přáteli, když ho napadlo, že nemohou pokročit dále, pokud neprozkoumají schopnost mysli a neuvidí, „s jakými objekty se může, nebo nemůže náš rozum vypořádat“.²⁶ Důraz na gnozeologii je typický pro novověkou filozofii, ale až u Johna Locka je postavena na první místo. Zaměřuje se především na předpoklady a meze v psychologickém smyslu, což není z pohledu dějin filozofie nic nového, ale Locke pracuje v jiných historických podmínkách, takže má již k dispozici novověkou vědu a techniku, pro které měla gnozeologie praktický význam. Je v tomto první, kdo začíná opomíjet ostatní filozofické disciplíny, a jeho koncepce je vlastně základem vědecké empirické psychologie až do začátku dvacátého století.

Osmnácté století se odvolávalo na Johna Locka, pro osvícence to byl jeden z hlavních filozofů. Devatenácté a dvacáté století na něj trochu zapomnělo, ale s příchodem neokonzervatismu v sedmdesátých letech se stal (především v západním světě) opět velmi oceňován, což souvisí s jeho teorií společnosti.

Jeho celkové dílo se dělí na dvě hlavní větve, tedy gnozeologickou a na teorii o společnosti. Nejsou od sebe tak úplně oddělené, jak se může na první pohled zdát.

---

²⁵ Granston, M., *John Locke A biography*, Oxford, 1985, s. 48.

²⁶ Copleston, F., *Dějiny filozofie V – Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, s. 120

3. Lockova filozofie substance

O substanci Locke pojednává ve svém gnozeologickém díle, které je obsaženo ve spise *An Essay Concerning Human Understanding*. Základním kamenem Lockova přesvědčení je, že lidský rozum nemůže poznat základy skutečnosti, a je třeba stanovit, co je schopen pochopit. Je třeba zjistit původ, jistotu a rozsah lidského vědění.²⁷ Tento cíl se snaží Locke podobně jako jiní novověcí filozofové naplnit ve dvou krocích. Nejprve odmítá některé teze filozofického racionalismu jako zdroj zásadních omylů, a pak formuluje základy nové empiristické noetiky.²⁸ Kniha se dělí na čtyři části.

V první části odmítá všechny vrozené ideje a prohlašuje, že všechny pocházejí ze smyslů. Není to samozřejmě myšlenka nová, známá byla již v antice a ve scholastice, kde vystupuje jako teze: „nic není v rozumu, co předtím nebylo ve smyslech“. Lidská mysl je tak při narození nepopsaný list papíru, a teprve zkušenost dodává obsah do našeho vědomí. Ve druhé části se věnuje svojí vlastní empirické teorii poznání a vědění vůbec. Z této části budeme především čerpat informace pro naši práci, protože se zde věnuje substanci. Třetí kapitola knihy pojednává o jazyku a významu slov. Je jedním z prvních v moderní filozofii, kdo se tomuto tématu věnuje a prohlašuje, že definování pojmů je stěžejní úkol filozofie. Čtvrtá část se zabývá vědáním. To se netýká ničeho vnějšího mimo nás, ale pouze našich idejí. Poznání (knowledge) je vnímání sepětí a shody nebo neshody a opaku s kteroukoliv z našich idejí.²⁹

---

²⁷ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 22. „Design. This, therefore, being my purpose—to inquire into the original, certainty, and extent of human knowledge, together with the grounds and degrees of belief, opinion, and assent;—I shall not at present meddle with the physical consideration of the mind; or trouble myself to examine wherein its essence consists; or by what motions of our spirits or alterations of our bodies we come to have any sensation by our organs, or any ideas in our understandings; and whether those ideas do in their formation, any or all of them, depend on matter or not.“

²⁸ Špelda, D., *Renesanční a novověká filozofie*, Plzeň, s. 129.

²⁹ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 29

3.1 Lockova teorie idejí

Locke definuje ideu jako objekt přemýšlení.³⁰ Popisuje tak ideje objektivisticky, podobně jako Descartes, a to jako obrazy věcí nebo psychologické skutečnosti, zkrátka jako vše, co je nám dáno v mysli. Jindy praví, že idea je všechno, čím se myšlení zabývá, tedy, „vjem, představa, pojem“.³¹ Od té doby se ve vědě užívá slova idea záměnou za představu; ideje jsou pak také základem pojmů, které se jen neurčitě liší od představ.³²

Každopádně lidská mysl obsahuje ideje, které se dostávají do vědomí zkušeností.³³ Nejsou to samozřejmě žádné mimo svět existující ideje věcí jako podle Platóna. Zkušenost rozlišuje Locke dvojího druhu. Vnější (sensation) a vnitřní (reflection). Vnější vznikají ve smyslech, ale vyvolávají je věci, které jsou mimo naše vědomí. Takže objekty okolo nás mají vliv na naše smysly, a ty přenášejí *senzace* do vědomí, kde vznikají představy o objektech okolo nás. V mysli se *senzace* spojují vlastně podle zákonů mechanicko – materiálních, a na této pozici setrvala psychologie až do Freuda. V Lockově době to byla důležitá opozice proti Descartovi, a v Anglii také proti cambridžským platónikům, protože tím odmítl veškeré vrozené ideje. Používá příkladu malých dětí³⁴, které také nejprve vnímají okolní objekty, a teprve až později si začínají uvědomovat vlastní vnitřní procesy.

Vnitřní zkušeností Locke myslí, když rozum vnímá svoje pochody, a pokouší se zjistit co se děje. Vznikají tak ideje, které nemají původ ve vnějších věcech, ale v

---

³⁰ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 95. „*Budu zkoumat původ oněch idejí, představ nebo jak jinak si je přejete nazývat, jež člověk pozoruje a jejichž existenci v mysli si uvědomuje, a prostředky, skrze něž si intelekt zajišťuje své vybavení.*“

³¹ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 26. „*It being that term which, I think, serves best to stand for whatsoever is the object of the understanding when a man thinks, I have used it to express whatever is meant by phantasm, notion, species, or whatever it is which the mind can be employed about in thinking; and I could not avoid frequently using it.*“

³² Rádl, E., *Dějiny filozofie – novověk*, Praha, 1999, s. 124

³³ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 95 „§2. *Všechny ideje přicházejí ze smyslového vnímání nebo z reflexe.*“

³⁴ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 34. „§5. *Nejsou přirozeně vtištěny do mysli, protože je neznají děti, lidé duševně zaostalí atd.*“

činnosti samotné mysli - „vnímání, myšlení, pochybování, chtění atp.“³⁵ Vnější zkušenost vždy předchází zkušenosti vnitřní.

Jak jsme již napsali výše, jako čistý list papíru označoval duši již Aristotelés.³⁶ Zároveň rozdělování smyslů na vnitřní a vnější vychází ze scholastiky, a to sice z rozdělování světa na fyzický a psychický. To platí i pro Descarta, a ještě i pro Spinozu.

Ideje samotné se také rozdělují, a to sice na jednoduché (simple) a složené (complex). Naše vědomosti pocházejí z jednoduchých idejí³⁷, které se dostávají do vědomí vnější a vnitřní zkušeností. Rozum poté vytváří z jednoduchých idejí složité.³⁸ Jakákoliv složitá idea lze rozložit na ideje jednoduché, které pocházejí samozřejmě ze zkušenosti, což je hlavní poselství Lockovy teorie. To, že z jednoduchých představ vytváříme složitější, obecnější, až nakonec naprosto všeobecné, bylo jasné již nominalistům.³⁹

Idea je pojem, který je nejznámější u Platóna. Znamenala pro něj vlastně i substanci. Aristotelés mu oponuje tím, že ideje jsou odtržené od světa. Jedná se tedy pouze o prázdná slova. Význam Platónovy ideje Aristotelés vkládá do druhové formy. Jsou také neměnné, a je jimi určena jejich substance – podstata. Aristotelovy ideje jsou však propojeny s reálnými věcmi skrze látku. Jak u Platóna, tak u Aristotela je idea něčím obecným, ale u Aristotela je toto obecné přímo ve věci.

Naproti tomu u Locka je idea ústřední termín. Je na ní založeno veškeré poznání. Existují pouze jako objekty činností v podobě myšlení a vnímání. Mimo tyto činnosti žádné ideje neexistují. Nepoznáváme věci přímo, ale pouze jejich ideje, které jsou vlastně intencionálními objekty vnímání. To znamená, že idea má pouze takové vlastnosti, které naše mysl dokáže vnímat. Důležité je, že všechny ideje jsou odvoditelné ze zkušenosti.

---

³⁵ Špelda, D., *Renesanční a novověká filozofie*, V Plzni, 2009, s. 130

³⁶ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 55.

³⁷ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 111. „Tyto jednoduché ideje, materiál veškerého našeho poznání...“

³⁸ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 163. „Ukazuje se, že jednoduché ideje existují v různých kombinacích spolu sjednoceny.“

³⁹ Milton, J.R., *John Locke and the Nominalism tradition*, in *John Locke symposium Wolfenbüttel*, Berlín, 1979, s. 79

Locke i Aristotelés odmítají, že ideje jsou nějakým způsobem vrozené. U Aristotela však myšlení popisuje onu slavnou prázdnou desku (tabula rasa), na rozdíl od Locka, kde je zapisovačem smyslový vjem. Tato problematika spadá do Aristotelovy psychologie. Locke vystupuje proti vrozeným ideám hlavně z pozice kritika racionalismu. Musíme za tím vidět především snahu o osvobození se od dogmatických pravd. Jediné, co podle Locka máme vrozené, jsou schopnosti, které nás učí určité pravdy.⁴⁰

3.1.1 Jednoduché ideje a složené ideje

Čtyřmi způsoby se jednoduché ideje dostávají do vědomí podle toho, odkud pocházejí. To znamená, že jednoduché ideje se dále dělí. Za prvé jednoduché ideje pocházející z jednoho smyslu, což je například pevnost, která pochází z hmatu, ale i ideje barvy, tónů, pachu. Za druhé existují ideje, které pocházejí z více smyslů, například ideje tvaru, pohybu, prostoru. Za třetí z vnitřní zkušenosti pocházejí ideje, které reflektují vnitřní procesy, například vědění, chtění, myšlení atd. Za čtvrté existují i ideje, které vznikají jak z vnitřní, tak i z vnější zkušenosti, a to jsou například jednota, síla, existence, slast atd.⁴¹

Locke také zkoumá, jak ideje souvisí s vnějšími objekty. Tělesa mají určité vlastnosti, které vyvolávají ideje v našem vědomí. Tyto vlastnosti vnějších těles Locke dělí na primární a sekundární, přičemž toto dělení se již objevuje u Descarta nebo Galilea. Primární vlastnosti (tvar, tuhost, rozlehlost, číslo, pohyb) jsou reálné vlastnosti objektů, které odpovídají ideám v našem vědomí a sekundární vlastnosti, které jsou obsaženy pouze v našem vědomí na základě primárních kvalit. Sekundární kvality jsou tak podle nás zcela subjektivní, i když je možné uvažovat nad tím, že Locke je popisuje jako *schopnost, která je v objektu a vyvolává v nás odpovídající jednoduché ideje*.⁴² Pokud by totiž sekundární kvality nebyly v objektech, nemohly by v nás vyvolat ideje sekundárních kvalit.

⁴⁰ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 89. „§23. Každý člověk musí přemýšlet a poznávat sám za sebe.“

⁴¹ Tamtéž, s. 114 „Za prvé: Některé ideje přicházejí do naší mysli pouze jedním smyslem. Za druhé: Jiné ideje se přenášejí do mysli více než jedním smyslem. Za třetí: Jiné ideje získáváme pouze z reflexe. Za čtvrté: Některé z idejí si razí cestu k naší mysli a jsou v ní zkoumány všemi způsoby smyslového vnímání i reflexe.“

⁴² Tamtéž, s. 131.

Každopádně neexistují, když je nevnímáme. Nelze je matematicky uchopit. Cokoliv nejde matematicky uchopit, je podle Locka, pouze subjektivní přelud. Locke se touto tematikou zabývá v kapitole, jež nese název: *Několik dalších úvah o našich jednoduchých ideách*, tedy ještě dříve, než začne výklad složených idejí.⁴³

Rozum přijímá pasivně jednoduché ideje, a různými operacemi je spojuje do složených idejí. Tyto operace jsou trojího druhu. Za prvé kombinování, kdy se kombinují jednoduché ideje do jedné konkrétní složité ideje.⁴⁴ Druhá operace rozumu je taková, při které získáváme ideje nějakého vztahu. Při této operaci se ideje skládají tak, aby se daly obsáhnout zrakem, a přitom se nespojily do jedné.⁴⁵ Třetí typ procesu je abstrahování. Tato činnost odděluje ideje od všech ostatních idejí, které jsou přítomné reálně.⁴⁶ Locke se domníval, že abstrakce mu umožňuje vysvětlit naši schopnost používat obecné pojmy, aniž by se odchýlil od teorie idejí.⁴⁷ Existuje totiž velké množství mých představ o různých věcech, které spadají do jednoho druhu. Všechny tyto ideje se ovšem zruší, pokud je v abstrakci spojím do jedné ideje – druhu. Tím vznikne abstraktní idea druhu, která má pouze vlastnosti, které přísluší každé jednotlivině v rámci druhu. Tato abstraktní idea je tedy neúplná, a není shodná s žádnou jednotlivinou.

Rozum nikdy nevytváří jednoduché ideje, ale zpracovává je a vytváří složité. Složité ideje jsou podle Locka trojího druhu. Mody jsou takové složité ideje, u kterých nepředpokládáme, že existují samy o sobě, a jsou závislé na substancích. Substance jsou různé kombinace jednoduchých idejí, které jsou zástupci jednotlivin, a existují samy o sobě. U ideje vztahu se jedná o porovnávání a posuzování dvou idejí. Toto rozdělení Locke zřejmě odvodil z logiky, konkrétně

---

⁴³ Tamtéž, s. 128.

⁴⁴ Tamtéž, s. 155, „*Jím dává dohromady mnohé z oněch jednoduchých idejí, jež získala ze smyslového vnímání a reflexe a jež pak slučuje v ideje složité.*“

⁴⁵ Tamtéž, s. 155, „*Vzájemné srovnávání idejí s ohledem na rozsah, odstupňování, čas, místo nebo jakékoliv další okolnosti je jinou činností mysli zabývající se svými ideami a na něm závisí ta celá velká čeleď idejí zahrnutých pod vztah.*“

⁴⁶ Tamtéž, s. 156 – 157. „*Nazývá se to abstrakce, přičemž ideje přejaté od jednotlivých jsoucen se stávají obecnými reprezentanty všech existujících věcí téhož druhu a jejich jména se stávají obecnými jmény, která lze uplatnit pro cokoliv, co je ve shodě s oněmi abstraktními ideami.*“

⁴⁷ Scruton, R., *Krátké dějiny novověké filozofie*, Brno, 1999, s. 103

ze vzájemného vztahu subjektu a predikátu v kategorických soudech. Substance je tak odpovídající subjektu, a její vymezení se rovná predikátu.

Vzato geneticky, jsou tedy složené ideje výsledkem činnosti mysli, kterou lze chápat čtvrtým způsobem jako schopnost (faculty), respektive sílu (power) tvorby idejí: tím, že ideje porovnává, vzájemně odděluje jejich součásti, jednoduché ideje spojuje a provádí abstrakce.⁴⁸

3.2 Složená idea substance

Ve starověku nebyl znám dualismus mezi naší duší a světem okolo nás. K porozumění nějaké věci docházelo tak, že se nejprve zkoumala podstata – jádro věci, tedy substance, a až poté povrch této věci. Toto pojetí substance v novověku zmizelo.

O substanci píše Locke v kapitole 23. Z aristotelské tradice zbylo v jeho vymezení substance to, že obsahuje vlastnosti, které nejsou vlastnostmi něčeho jiného. Podle něj se jedná o mix jednoduchých idejí, které se vždy vyskytují v naší mysli spolu, a proto je pojmenováváme jedním slovem.⁴⁹ Domnívá se, že se jedná o nedorozumění, díky kterému nahlížíme na substanci jako na jednoduchou ideu, ač je ve skutečnosti složením mnoha idejí pospolu; a to proto, že si nepředstavujeme, jak vůbec ty jednoduché ideje mohou existovat nezávisle, a zvykáme si předpokládat nějaký substrát, na němž spočívají a z něhož vycházejí.⁵⁰ Mysl poskytuje ideu substrátu, jako oporu kvalitám.⁵¹

⁴⁸ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2004, s. 50

⁴⁹ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 298. „*Jelikož mysl je vybavena, jak jsem již prohlásil, velkým počtem jednoduchých idejí (dodaných dovnitř smysly), jak ty je nacházejí ve vnějších věcech, nebo reflexí nad svými vlastními operacemi, všímá si též toho, že jistý počet těchto jednoduchých idejí vystupuje neustále společně; o nich se předpokládá, že patří k jedné věci, a – když se slova přizpůsobí běžnému chápání a zavedou k rychlému sdělování – jsou při takovém sjednocení v jednom subjektu nazývány jedním jménem.*“

⁵⁰ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 277, „*which be ing presumed to belong to one thing, and words being suited to common apprehensions, and made use of for quick dispatch, are called, so united in one subject, by one name; which, by inadvertency, we are apt afterward to talk of and consider as one simple idea, which indeed is a complication of many ideas together: because, as I have said, not imagining how these simple ideas can subsist by themselves, we accustom ourselves to suppose some substratum wherein they do subsist, and from which they do result, which therefore we call substance.*“

⁵¹ Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 124

Složená idea substance tedy podle Locka vzniká tím, že k složené ideji, například koně, přidáme nějakou jinou ideu, která k ní patří.⁵² Substance je tedy věc, která obsahuje určité kvality. Locke tvrdí, že substance je něco jiného než rozloha, tvar, pevnost, pohyb, myšlení, nebo jiné ideje, které lze pozorovat.⁵³

*Ta idea, kterou máme, a jíž dáváme obecné jméno substance, není ta předpokládaná, ale neznámá opora těch kvalit, které nacházíme jako existující a o kterých si představujeme, že nemohou spočívat sine re substante, to je bez něčeho, co by je podpíralo, a tu oporu nazýváme substantia; to znamená v srozumitelné mateřštině znamená totéž co stojící pod něčím nebo podpírající něco.*⁵⁴ Substancí tak v tomto případě Locke nazývá složenou ideou, která má jako podklad zvyk, že některé jednoduché ideje vnímáme jako celek. Náš rozum si na toto spojení zvykl a vytvořil si představu ideje substrátu – podkladu.

Sotva lze popřít, že Lockův způsob vyjadřování je poněkud zmatený a ledabylý. Někdy mluví o „idejích“ bílého a černého, a je zcela zřejmé, že idea může být pouze v mysli. Pokud lze o ideji prohlásit, že je někde, tak kde jinde by mohla být než v lidské mysli.⁵⁵ Zřejmě si Locke uvědomuje, že nejprve musí promluvit o obecném pojetí substance, než rozpracuje konkrétní ideje jednotlivých substancí. To naznačuje druhý odstavec v kapitole 23.⁵⁶

---

⁵² Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 300. „Jakmile tedy hovoříme nebo přemýšlíme o nějakém zvláštním druhu tělesných substancí, jako kůň, kámen atd., tak idea, kterou o kterékoli z nich máme, je pouze složeninou nebo souborem rozmanitých jednoduchých idejí smyslově vnímatelných kvalit, u nichž jsme si zvykli nalézat je sjednocené ve věci zvané kůň či kámen; ale protože nemůžeme pochopit, jak by mohly existovat zvlášť nebo jedna v druhé, předpokládáme, že existují v nějakém společném subjektu, jenž jim skýtá oporu; a tuto oporu označujeme jménem substance, ačkoliv je přitom zřejmé, že nemáme žádnou jasnou či odlišenou ideu oné věci, kterou považujeme za oporu.“

⁵³ Tamtéž, s. 309. „S tou složitou ideou rozprostraněných, tvarových, zbarvených a všech ostatních smyslově vnímatelných kvalit (což je koneckonců všechno, co o ní víme) máme tak daleko k ideji tělesné substance, jako kdybychom o ní nevěděli vůbec nic.“

⁵⁴ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 278. „The idea then we have, to which we give the general name substance, being nothing but the supposed, but unknown, support of those qualities we find existing, which we imagine cannot subsist sine re substante, without something to support them, we call that support substantia; which, according to the true import of the word, is, in plain English, standing under or upholding.“

⁵⁵ Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 120

⁵⁶ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 298 – 299. „§2. Naše idea substance obecně.“

Jak jsme uvedli, Locke byl jeden z prvních, kdo se v moderní filozofii zabýval významem slov. Když tedy hovoří o substanci, má na mysli význam slova substance. Předpokládat existenci substance je podle něj oprávněné, ale nelze pominout fakt, že se jedná pouze o předpoklad, který vyvozujeme na základě akcidentů, kvalit nebo modů. Hovoříme tedy, dle Lockových slov, ne o existenci substance, ale o její ideji. Tato idea má ovšem oporu v tom, že její projevy, tedy akcidenty jsou reálné primární kvality, které v nás vyvolávají jednoduché ideje. Substance tedy není pouhá fantazie. To vysvětluje v dopise, který napsal pro biskupa Stillingfleetu z Worcesteru, který si původně myslel, že substance je v Lockeho podání něco smyšleného. Locke vysloveně píše, že popisuje ideu substance, ne zda reálně existuje, či nikoliv.⁵⁷ Toto je ovšem pouze popis obecné ideje substance, ke které se ještě podrobněji vrátíme po představení ideje konkrétních substancí.

3.3 Ideje konkrétních substancí

V šesté části kapitoly 23 rozlišuje druhy substancí a hovoří o evidentních idejích jednotlivých substancí.⁵⁸ Jsou pouze kombinací jednoduchých idejí. Například z kombinace určité barvy, konkrétní vůně, tvar atd. vyvozujeme, že se jedná o růži. To anticipuje pozdější pojetí substance George Berkeleyho, který pojednává o substanci jako o svazku vlastností. Tento způsob vyvozování je prací smyslového vnímání nebo reflexe. To samé se děje, když usuzujeme na existenci duše. Jedná se o spojení různých idejí, jako je myšlení, pochybování atd., a předpokládáme nějaký substrát, ve kterém jsou tyto ideje spojeny.⁵⁹

Na tomto místě upozorníme, že Locke jen stěží na základě své gnoseologické teorie, udržoval náboženskou pozici. Oponenti namítali, že nelze dokázat, že v nás existuje myslící substance. Nicméně Locke nesouhlasil, protože připojením

---

⁵⁷ Yolton, W. J., *The Locke reader – selection from the works of John Locke with a general introduction and commentary*, Cambridge, 1977, s. 144

⁵⁸ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 301. „§6. O druhých substancích.“

⁵⁹ Tamtéž, s. 301, „Člověk nemá žádnou jinou ideu o kterékoli substanci – ať je to např. zlato, kůň, železo, člověk, vitriol, chléb -, než jakou má prostě o oněch smyslově vnímatelných kvalitách, o nichž předpokládá, že v té substanci vězí, kterou přitom předpokládá jako takový substrát, který jakoby dává oporu oněm kvalitám či jednoduchým ideám, jež člověk pozoroval, že existují pospolu sjednoceny.“

myšlení k substancí vzniká duchovní substance. Je ale pravdou, že existenci nehmotné substance v nás nelze dokázat, a obzvláště nelze dokázat její nesmrtelnost. Navíc pokud si představujeme Boha, tedy jeho ideu, jedná se o ideu složenou, kterou získáváme z naší reflexe, a to tím, že donekonečna zvětšujeme množství kvalit, které je dobré vlastnit.⁶⁰ Zde musíme poznamenat, že Bůh je ovšem jednoduchý a nesložený. Naše idea Boha je ale složená.

Ideje konkrétních hmotných substancí se tedy podle Locka skládají z idejí primárních kvalit, dále z idejí sekundárních kvalit, což je určitá schopnost ve věcech, která v nás vyvolává určité jednoduché ideje skrz smysly. Poslední třetí částí našich idejí hmotných substancí jsou naše ideje schopností věcí způsobujících v jiných tělesech nebo přijímajících v sobě samých takové změny primárních kvalit, jako vytvářejí rozdílné ideje v nás z idejí předtím vytvořených.⁶¹ Většina jednoduchých idejí, které vytvářejí naše složené ideje substancí, uvažujeme-li o nich pravdivě, jsou pouze schopnostmi, i když si myslíme, že se jedná o pozitivní kvality.⁶²

Konkrétní substance, tedy naše složené ideje o nich, jsou různými kombinacemi jednoduchých idejí. To celé lze vysvětlit empirismem, tedy tím, že ideje přijímáme smysly a dáváme je dohromady reflexí.

3.4 Obecná idea substance

Podle Locka, když přemýšlíme nad definicí obecné ideje substance, předpokládáme, že každá vlastnost má nějakého nositele. Vlastnosti totiž

---

⁶⁰ Tamtéž, s. 318, „Jestliže zkoumáme ideu, kterou máme o nepochopitelném svrchovaném Jsoucnu, přijdeme na to, že k ní dospíváme stejným způsobem; a že složité ideje, které máme jak o Bohu, tak o jednotlivých duchovních jsoucnech, jsou vytvořeny z jednoduchých idejí, které přijímáme z reflexe.“

⁶¹ Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 127

⁶² Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 300 – 301, „Besides these complex ideas of several single substances, as of man, horse, gold, violet, apple, &c., the mind hath also complex collective ideas of substances; which I so call, because such ideas are made up of many particular substances considered together, as united into one idea, and which so joined are looked on as one; v.g. the idea of such a collection of men as make an army, though consisting of a great number of distinct substances, is as much one idea as the idea of a man: and the great collective idea of all bodies whatsoever, signified by the name world, is as much one idea as the idea of any the least particle of matter in it; it sufficing to the unity of any idea, that it be considered as one representation or picture, though made up of ever so many particulars.“

nemohou existovat samy o sobě. Substance v tomto pojetí nemá žádnou přirozenost, je odlišná od všech vlastností, protože je jejich nositelkou. Je nositelkou všech vlastností určité věci. Je substrátem, který je podkladem všech vlastností objektu. Sama je tedy bez vlastností. Idea obecné substance, která se chápe jako substrát, musí být tedy odlišná od idejí konkrétních druhů substancí, jako jsou například stříbro, zlato nebo kyslík.

Domníváme se, že zde je problematické místo Lockovy teorie, protože obecná idea substance, kterou pojímá Locke jako skrytý substrát, nelze odvodit ze smyslů. Locke uvádí, že tuto obecnou ideu substance lze odvodit abstrakcí. Když se ovšem podíváme na jeho definici abstrakce, kterou nalezneme na začátku dvanácté kapitoly *O složitých ideách*, zjistíme, že abstrakcí popisoval proces, při kterém dochází k určitému rozlišení idejí od všech ostatních idejí, které k nim reálně patří.⁶³ Obecná idea substance při svém definování odvozuje tedy substrát, což je ale zcela nová idea, která ovšem nevznikne z používání nějakého našeho smyslu ani reflexí ani žádným shlukem jednoduchých idejí, a ani abstrakcí, jak jsme ji popsali. Locke podle nás zkrátka hovoří o obecné ideji substance jako o nějaké nové ideji, kterou lze jen těžko vysvětlit z Lockových předpokladů.

Pokud máme nějaký objekt, který má nějaké různé vlastnosti, tak to znamená, že tyto vlastnosti jsou všeobecné, tedy mohly by platit pro zcela jiný objekt. Tento objekt je ovšem jednotlivinou, takže se musí nějak odlišovat od všech svých vlastností. Podle tohoto určení by každý objekt byl substancí, odlišující se od svých vlastností. Každá věc by se musela skládat z čistého substrátu a vlastností, které jsou na něm spočívající.

Locke tak vytváří rozdíl mezi idejemi jednotlivých konkrétních substancí a obecnou idejí substance. Pro bližší pochopení tohoto rozlišení je třeba popsat jeho rozlišení nominální esence od reálné esence. Věnuje se mu až ve třetí části svého spisu, která nese název *O slovech*.⁶⁴

---

⁶³ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 162, „*Spočívá ve vyčleňování idejí od všech ostatních idejí, které je v jejich reálné existenci doprovázejí; to se nazývá abstrakce; a takto jsou vytvořeny všechny obecné ideje naší mysli.*“

⁶⁴ Tamtéž, s. 415. „*I. Kapitola, Obecně o slovech nebo o jazyku.*“

3.4.1 Nominální esence

Locke považuje za nesmyslné předpokládat, že esence, která je přítomna v každém jednotlivém druhu, má nějaké pevné ohraničení. Neodpovídá totiž našemu empirickému pozorování. Empiricky pozorujeme obrovské rozdíly v rámci jednoho druhu, ať už to jsou všelijaké extrémní případy nebo všemožné variace.⁶⁵ Předpokládat něco pevně daného, ale nepoznatelného, je navíc i zbytečné.⁶⁶ Locke se přiklání k názoru, že všechny věci mají v sobě něco, co neznáme, ale můžeme to poznat na základě kvalit, které z onoho něčeho vyplývají.⁶⁷ Problém je ovšem v tom, že každý soubor jednoduchých idejí je závislý na nějakém *vnitřním ústrojenství* té určité věci, ale toto vnitřní ústrojenství je nám neznámé.⁶⁸ Proto nelze nic abstrahovat.

Locke vymezuje rozlišení mezi reálnou a nominální esencí. O určité věci prohlásí, že je taková nebo onaká na základě určitých znaků, které jsme zvyklí na základě pozorování stejně pojmenovávat. Na základě těchto společných znaků, podle Locka, pojmenujeme určitou věc stejně jako jinou věc, která ovšem na základě pozorování má stejné znaky. Tyto stejné znaky, které figurují v našem vědomí jako složené ideje, jsou nominální esencí nějaké věci.⁶⁹ Z toho Locke vyvozuje, že jméno určitého druhu (abstraktní idea) a esence druhu jsou to samé.⁷⁰ Všechny ostatní abstraktní ideje jsou zároveň jiné esence. To, co poznáváme na předmětu, je tedy nominální esence. Nominální esence jsou vlastně podle jména všeobecné nebo abstraktní ideje a vymezují ty jednotliviny, které mají vlastnosti

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 423. „§2. *Aby měla každá jednotlivina jméno, je vyloučeno.*“

⁶⁶ Tamtéž, s. 423. „§3. *Je to zbytečné.*“

⁶⁷ Tamtéž, s. 460. „*Pokud jde o reálné esence substancí, my pouze předpokládáme jejich jsoucnost, aniž přesně víme, co vlastně jsou; to, co je však stále připojuje k jednotlivým druhům, je právě ona nominální esence, jejíž jsou předpokládaným základem a příčinou.*“

⁶⁸ Tamtéž, s. 461. „*Jestliže přistoupíme ke zkoumání kamenů, po nichž šlapeme, nebo železa, s nímž denně zacházíme, okamžitě přijdeme na to, že neznáme jejich provedení, a nemůžeme uvést žádný důvod pro rozmanité kvality, které v nich nacházíme. Je zřejmé, že vnitřní ústrojenství, na němž jejich vlastnosti závisí, je nám neznámé.*“

⁶⁹ Tamtéž, s. 460. „§7. *Nominální esence vymezuje druh*“

⁷⁰ Tamtéž, s. 456. „§2. *Esencí každého druhu je abstraktní idea.*“

patřící k všeobecné ideji. Tím získáváme druhy a rody věcí. Hovoříme tedy o druhu a rodu, ale existují ještě znaky, které charakterizují jednotliviny.⁷¹

Nominální esenci je třeba vymežit proto, že existují skutečné reálné podobnosti mezi různými věcmi. Sám o tom Locke hovoří: *Jsou dílem intelektu, avšak mají základ v podobnosti věcí.*⁷²

3.4.2 Reálná esence

Pokud hovoříme o modech nebo jednoduchých idejích, je shoda mezi reálnou a nominální esencí. Locke uvádí příklad trojúhelníku, kdy prostor mezi třemi přímkami je jak nominální, tak reálnou esencí trojúhelníku. Ovšem nějaká reálná jednotlivina má vlastnosti, které pozorujeme, a ty jsou abstraktní ideou, nominální esencí. Na jejichž základě onu reálnou jednotlivinu řadíme do určité obecniny. Reálnou esenci této jednotliviny neboli konkrétní substance nemůžeme poznat. Locke ji popisuje jako *reálné ústrojenství*, které nelze poznat. V případě materiálních substancí je třeba se zabývat rozlišením mezi reálnou a nominální esencí.⁷³

Svým pojetím reálné a nominální esence Locke zjevně reagoval proti scholastickému pohledu na esence. O tomto pojetí se domníval, že není pouze mylným, ale vážně zavádějícím, a že po staletí vedl myslitele k tomu, aby prováděli nesprávné a neplodné metody zkoumání, a učinili z nich předstírané vědomosti, které ovšem neměli.⁷⁴

Je ovšem třeba připomenout, že podle Locka reálné existenci nějaké věci nepřísluší žádná obecnina. To vytváří rozpor mezi nominální a reálnou esencí. Tento rozpor se netýká všech druhových idejí, ale pouze ideje substance, kde před

---

⁷¹ Tamtéž, s. 459. „§6. Je ovšem pravda, že jsem se často zmiňoval o „reálné esenci“, která se odlišovala u substancí od oněch jejich abstraktních idejí, které nazývám jejich „nominální esenci“.“

⁷² Tamtéž, s. 457.

⁷³ Tamtéž, s. 457. „Neboť ačkoliv snad je úmyslný pohyb, spolu se smyslem a rozumem, a ve spojení s tělem o jistém vzhledu tou složitou ideou, k níž já i ostatní připojujeme jméno „člověk“, takže je zároveň nominální esencí takto nazvaného druhu, přesto nikdo neřekne, že ona složitá idea je reálnou esencí a zdrojem všech oněch činností, s nimiž se lze setkat u kteréhokoliv jedinice tohoto druhu.“

⁷⁴ Mackie, J. L., *Problems from Locke*, Oxford, 1976, s. 86

námi vystupuje jako rozpor mezi reálně existující esencí určité věci, a esencí, která je vymezena ideou.

3.4.2.1 Rozpor mezi reálnou a nominální esencí

Locke nepopírá existenci reálné esence, ale protože je pro nás nepoznatelná, nemá cenu v rámci gnozeologie se jí zabývat. Reálná esence je vždy jedinečná, jakožto patřící k jednotlivině, a nikdy není základem pro něco všeobecného. Nominální esence je vlastně obecná nebo abstraktní idea. Vymezuje ty věci, které mají stejné vlastnosti a jsou tedy sdružené v obecné ideji. Tím rozčleňuje jednotliviny do druhů a rodů. Základ obecnosti není v realitě, ale v obecné ideji. Důkaz podobnosti je ve smyslech, což je ovšem v rozporu s Lockovým názorem, že reálné existenci nepřísluší univerzalita. Tento rozpor mezi reálnou a nominální esencí je typický pro jeho vymezení ideje substance. Ta se vždy skládá z reálné esence a esence vymezené ideou. Tento rozpor se netýká obecných jednoduchých idejí, to je druhových jednoduchých idejí a složených idejí.⁷⁵ V těchto případech je totiž reálná a nominální esence totožná.

Ideu substance v této části (část III. Kapitola 6) Locke důrazně odlišuje od ideje složených modů.⁷⁶ Substance nevyjadřuje reálnou esenci skutečného. Rozum ji vytváří na základě zkušenosti. Rozlišení okolního světa na druhy a rody je závislé na naší ideji substance. Jenom z pohledu abstrakce lze hovořit o důležitosti něčeho. Idea substance, která obsahuje nominální esence, je pro nás jediným důkazem, že rozum je pro člověka důležitý. Okolní svět nahlížený bez ideje substance, je podle Locka, pouze směsicí jednotlivin. Domníváme se, že je zde vidět zřetelný příklon k individualismu. Každá jednotlivina, každý člověk má svojí vlastní jedinečnou esenci.⁷⁷ Nezávislost lidí na sobě navzájem je odvozena od nezávislosti jejich esencí. Jedinečnost a nezávislost každého jednotlivce není vyvrácena jejich podobností ani podobností jejich jedinečných esencí.

Reálná a nominální esence se liší tak, jako se liší *vnitřní uspořádání věci*, a jak věc vnímáme. Kvality, které vnímáme, jsou ovlivněné vnitřním uspořádáním věci.

---

⁷⁵ Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 117.

⁷⁶ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 485 – 486. „§44 - §46.“

⁷⁷ Tamtéž, s. 481. „§38. Každá abstraktní idea je jednou esencí.“

Vnitřní uspořádání věci nám není přístupné, proto nám není přístupná reálná esence. Locke ale přichází s důkazem, který vysvětluje opak. Popisuje hodiny, které někdo zná detailně zevnitř a někdo pouze z venku.⁷⁸ Snaží se ukázat rozdíl mezi tím, kdy v ideji substance vidíme nebo nevidíme celou reálnou esenci. Rozdíl mezi pozorovateli je ale pouze v tom, že jeden má přístup k menšímu množství jednoduchých idejí než druhý. Přesto Locke hovoří o rozdílu *venkovního* a *vnitřního* uspořádání. Na vnitřním uspořádání závisí podoba vnějšího uspořádání, to znamená, že vnitřní podoba hodin je jejich reálnou esencí. Vnější podoba hodin je pouze ideou vnějších kvalit. Je pravděpodobné, že Locke v případě vnitřní povahy reálné esence měl na mysli pouze metafyzický „absolutní vnitřek“ každého individuálního jsoucna.⁷⁹ Důležité je připomenout, že v době Johna Locka se objevil poprvé mikroskop a utvrdil ho zřejmě v tom, že skutečně nelze odhalit reálnou podstatu, ale pouze stále nové a nové kvality. Kde se tedy nachází reálná esence, *poslední vnitřní uspořádání věci*, na kterém závisí všechny vlastnosti? To může vědět pouze Bůh.

3.5 Dvojí pojetí substance

V této kapitole chceme přiblížit Lockeho chápání substance, jak ho popisuje dvěma způsoby, tedy jako dvě ideje, které jsou od sebe odlišné. První ideu jsme označili jako obecnou ideu substance, druhou jako ideu konkrétních substancí.

Obecná idea substance vlastně jenom spoluexistuje s jednoduchými idejemi. Není s nimi žádným způsobem propojena. Protože substance není spojena s jednoduchými idejemi, nemůžeme ji nijak poznat. I když zvětšujeme naše znalosti o jednoduchých idejích, jejich nepropojenost se substancí způsobuje, že znalosti o

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 461. „*Naše schopnosti nás nepřenášejí k poznání a rozlišení substancí dál než k souboru oněch smyslových idejí, které u nich pozorujeme; a i kdyby byl ten soubor sestaven s největší péčí a přesností, jakých jsme schopni, přesto je vzdálenější pravému vnitřnímu ústrojení, z něhož ty kvality prýští, než je – jak jsem řekl – vzdálena idea venkovana důmyslnému vnitřnímu mechanismu oněch proslulých hodin ve Štrasburku, z nich vidí pouze vnější tvar a pohyb.*“

⁷⁹ Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 125.

nich nás k většímu poznání substance nepřivede. Nevíme vůbec nic o základu, od kterého pocházejí všechny kvality a síly.⁸⁰

Podruhé popisuje substanci jako složenou ideu, tedy kombinace substance, jakožto nositele a jednoduchých idejí, které jsou vzájemně propojené. Substance tu vystupuje jako základ, který pojí všechny kvality, a ty odkazují k jednoduchým ideám. Kvality, které mysl vnímá jako jednoduché ideje, se ovšem samy stávají obsahem základu, který reprezentuje substance. Takto Locke vysvětluje substanci, když hovoří o konkrétních substancích. Například kůň, člověk, zlato. Jsou pouze souborem stejného počtu jednoduchých idejí, které pokládáme za sjednocené v jedné věci. Domníváme se, že pokud chápeme substanci takto, tak tím, že odhalujeme různé kombinace jednoduchých idejí, získáváme zároveň informace i o substanci. Nemusíme poznat celou substanci, ale tím, že kombinace jednoduchých idejí je spojena se svým základem, mohu poznáváním idejí poznávat částečně i substanci.

V první podobě je idea substance ideou nepoznaného. Nemá žádný pozitivní obsah, pouze negativní, protože jejím obsahem je to, co nepoznáme.⁸¹ V druhém provedení je ovšem představena pozitivně, protože má konkrétní pozitivní obsah. Tímto pozitivním obsahem se substance člověka liší od substance zlata.⁸²

Z pohledu metodologie je tato dvojakost způsobena dvojitým chápáním ideje všeobecnosti. Na začátku kapitoly o substanci, v druhém paragrafu, ji popisuje jako něco, u čehož předpokládáme kvality⁸³, ale zároveň ji nikdy nepoznáme. Poté přechází v paragrafu tři k jednotlivým substancím, kde se obecná idea substance stává částí něčeho nového. Toto nové, které obsahuje i jednoduché ideje, označuje

---

⁸⁰ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 300. „Kdybychom chtěli podrobněji zkoumat jejich povahu, příčiny a způsob existence, pak nevnímáme povahu rozprostraněnosti jasněji, než ji vnímáme u myšlení.“

⁸¹ Tamtéž, s. 301. „Obecně postrádáme jasnou ideu substance – je zřejmé, že nemáme žádnou jasnou či odlišenou ideu oné věci, kterou považujeme za oporu.“

⁸² Tamtéž, s. 301. „Právě v takových kombinacích jednoduchých idejí a ničím jiným si představujeme sami sobě jednotlivé druhy substancí; takové jsou ideje, které máme o jejich rozmanitých druzích v našich myslích; a pouze takové jejich specifickými jmény označujeme jiným; např. člověk, kůň, slunce, voda, železo jsou slova, ...“

⁸³ Tamtéž, s. 298. „Takže jestliže někdo bude chtít prověřit sám sebe v tom, jaké má obecně ponětí ryzí substance, přijde na to, že o ní nemá vůbec žádnou ideu, s výjimkou pouhého předpokladu něčeho (a neví sám, čeho), co je oporou takových kvalit, které jsou schopny vyvolat v nás jednoduché ideje; a tyto kvality se běžně nazývají akcidenty.“

Locke za ideu konkrétního druhu substance.⁸⁴ Všeobecný obsah ideje substance vchází do obsahu jiné širší složité ideje, ale jen jako její jeden prvek, vedle ostatních jiných prvků. Tento celý nový obsah je označen Lockem za konkrétní ideu substance. Tato nová skupina, která vytvořila nový celek, je substancí, ale zvláštní konkrétní substancí. Z toho plyne, že všeobecný obsah, který se spojil s různými propojenými jednoduchými idejemi, jako cosi nepoznatelného, si zachoval všeobecnou druhovou podobu. Všeobecnost se ale změnila. Ve spojení s jednoduchými idejemi sice nepřestala být všeobecnou druhovou základnou, ale přibyla jí vlastnost konkrétního základu těchto konkrétních vlastností. Přibyla jí tedy vlastnost konkrétního všeobecného. Idea substance je tou částí druhové ideje, složité substance, která sjednocuje a spojuje jednotlivé jednoduché ideje do celku specifické jednotlivé substance. Jednoduché ideje v tomto případě mají naopak podobu něčeho konkrétního, specifického, zvláštního, a tím odlišují základ od nějakých jiných druhů substance.⁸⁵

Rozdíl mezi dvojím vymezením substance je, že u obecné ideje substance je její obsah nepoznatelný, ale je to základ jednoduchých idejí. Obě jsou na sobě navzájem nezávislé, tedy druh je nezávislý na jednotlivině. Oproti tomu konkrétní ideji substance, kdy druhové určení má podobu základu, a je určena konkrétními jednoduchými idejemi. Druhové určení a konkrétní vlastnosti jednotliviny spolu souvisí, a vytvářejí jednotu.

---

⁸⁴ Tamtéž, s. 299, „Jakmile tu již máme temnou a vztážnou ideu substance takto obecně vytvořenou, přejdeme k ideám jednotlivých druhů substancí; tím, že sesbíráme takové kombinace jednoduchých idejí, u nichž jsme si díky zkušenosti a pozorování lidskými smysly povšimli, že existují pohromadě, a tudíž se o nich předpokládá, že pramení z toho zvláštního vnitřního ústrojenství nebo z neznámé esence té substance. Tak dospíváme k ideám člověka, koně, zlata, vody atd.“

⁸⁵ Tamtéž, s. 299 – 300. „Když mluvíme o nějakém druhu substance, říkáme, že to je jakási věc, mající takové či onaké kvality, jako např. těleso je věc, která je rozprostraněná, tvarovaná a schopná pohybu; duch je věc schopná myšlení; a právě tak tvrdost, lámavost a způsobilost přitahovat železo jsou kvalitami, o nichž říkáme, že se nalézají v magnetu. Tyto a podobné způsoby mluvy napovídají, že o substancích se vždycky předpokládá, že je něčím mimo rozprostraněnost, tvar, tuhost, pohyb, myšlení či jiné pozorovatelné ideje, aniž víme, co to je.“

3.6 Idea způsobilosti⁸⁶ a idea substance

Ještě před představením složených modů, Locke představuje ideu způsobilosti.⁸⁷ Je to idea, která pochází ze všech smyslů. Důvody, pro které jí Locke zařadil až za jednoduché mody, sám neobjasňuje.⁸⁸ Pro pochopení Lockova pojetí substance je idea síly velice významná.

Lockovy úvahy o ideji způsobilosti vychází ze zjištění, že vše okolo nás podléhá neustálé změně. Stejně tak vědomí pomocí reflexe sleduje změny idejí. Dochází k tomu, že pokud jsou stejné příčiny, které působí na tu samou věc, znamená to, že i v budoucnosti nastane stejná změna. Z toho usuzujeme na ideu způsobilosti. Některé síly působí a některé přijímají. Tak například oheň působí a vosk roztékáním přijímá. To je rozlišení na aktivní a pasivní způsobilost.⁸⁹ Podle Locka jde vždy o nějakou činnost a ideje činnosti známe pouze dvě. Myšlení a pohyb.⁹⁰

Dává do spojitosti volný pohyb a svobodu. Propojuje tak svojí gnozeologii se svojí politickou teorií. Přichází ale s důležitým bodem, který se dotýká základů jeho teorie poznání. Idea způsobilosti totiž obsahuje nějakou podobu vztahu. Jednoduché ideje tak nejsou zas až tak jednoduché. Zde je Locke sám se sebou v rozporu, protože jednoduché ideje prezentoval jako nerozložitelné. Na tomto místě ale tvrdí, že pozorováním dosáhneme jiného cíle. Navíc zde Locke uvádí, že všechny jednoduché ideje obsahují vztah jako jejich společnou vlastnost.⁹¹ To, že idea je jednoduchá, musí mít jiné kritérium než pouze to, že nejde dále rozložit. Toto nové kritérium se skrývá v jeho příslibu, že zařazení ideje způsobilosti k

---

⁸⁶ Tamtéž, s. 238. Někdy se překládá jako idea síly. Výraz v angličtině je „power“.

⁸⁷ Tamtéž, s. 238, „XXI. Kapitola, O způsobilosti“

⁸⁸ Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 86.

⁸⁹ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 239. „§ 2. Způsobilost aktivní a pasivní. – Pohlížíme-li na způsobilost takto, je dvojitá, totiž schopná působit nebo schopná přijmout jakoukoliv změnu. Jedna může být nazvána aktivní a druhá pasivní způsobilostí.“

⁹⁰ Tamtéž, s. 240. „Neboť veškerá způsobilost se vztahuje k činnosti, a jsou tu jenom dva druhy činnosti, o nichž máme nějakou ideu, totiž myšlení a pohyb.“

⁹¹ Tamtéž, s. 239, „Způsobilost v sobě zahrnuje vztah. - Připouštím, že způsobilost v sobě zahrnuje jistý druh vztahu (vztah k činnosti či změně); ovšem, koneckonců, která z našich idejí, ať už je jakéhokoliv druhu, je-li pozorně vzata v úvahu, takový vztah nezahrnuje? Copak naše ideje rozprostraněnosti, trvání a čísla nezahrnují v sobě všechny skryté vztah jednotlivých částí.“

jednoduchým ideám je důležité proto, že idea síly (způsobivosti) vytváří hlavní složku ve složených ideách.⁹²

Idea způsobivosti se dostává do našeho rozumu, podle Locka, usuzováním. Nenahlížíme tedy nějaké otisky, které pozorujeme v naší mysli, a z těch usuzujeme na ideu způsobivosti. Získáváme ji díky naší myšlenkové operaci, a jde tedy o pojem způsobivosti. Všechny ideje Locke vymezuje pomocí usuzování, a ne pouhým pozorováním pomocí smyslů.⁹³

Locke si zde také všímá, že náš rozum pomocí reflexe dochází ke zjištění, že jsou ideje, které máme ve své mysli, a mění se vlivem venkovní reality.⁹⁴ Zároveň máme ve své mysli ideje, které se mění vlivem naší vlastní aktivity. Pomocí reflexe tedy dokážeme rozlišit dva typy idejí, které se nacházejí v našem vědomí. Jedny jsou nám cizí, nepocházejí od nás, ale vlastníme je. Jde o jednoduché smyslové ideje. Druhé ideje můžeme naší rozumovou aktivitou měnit, a proto je jasné, že jsou naším výtvozem. Obě tyto ideje mají stejnou formu. Forma ideje, která je oběma stejná. Obsah (látku), ale mají obě rozdílné. *To, co obsahují jednoduché smyslové ideje, nepatří nám. Nejsou to naše ideje, protože je nevytváříme, ale zároveň jsou to ideje, a proto jsou obsaženy v naší mysli.*⁹⁵

Způsobivost není podle Locka obsažena v substanci pouze v aktivní a pasivní podobě, ale také jako jednoduché ideje sekundárních kvalit. Tyto síly pokládá za jednoduché ideje, ze kterých se tvoří složité ideje druhů substancí, i když jsou tyto síly, podle nás, ve skutečnosti složité ideje. Ideje hmotných substancí jsou tedy poskládány z třech idejí.⁹⁶ Za prvé z ideje primární kvality (velikost, číslo, tvar

---

⁹² Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 88.

⁹³ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 241. „Myslím si, že je zřejmé přinejmenším to, že v sobě nacházíme způsobivost různých činností našich myslí a pohybu našich těl zahájit či podržet, pokračovat v nich nebo je skončit, a to prostě na základě myšlenky či přednostního výběru mysli, která nařizuje nebo jakoby přikazuje provedení či neprovedení takové či onaké zvláštní činnosti.“

⁹⁴ Tamtéž, s. 240. „Přesto, pokud o tom hodláme pozorně uvažovat, shledáme, že tělesa nám prostřednictvím našich smyslů neumožňují získat tak jasnou a odlišnou ideu aktivní způsobivosti, jakou máme z reflexe o operacích naší mysli.“

⁹⁵ Tamtéž s. 241.

⁹⁶ Tamtéž, s. 303, „Tři druhy idejí vytvářejí naše složité ideje substancí.“

atd.), za druhé z ideje sekundárních kvalit a za třetí z ideje síly.⁹⁷ Domníváme se, že ideje sekundárních kvalit jsou ovšem způsobivosti, které pouze předpokládáme, že jsou v substanti obsaženy. Tyto tři ideje jde tedy zredukovat na ideu primární kvality a ideu způsobivosti. Locke výslovně píše v kapitole 23, která pojednává o substanti, v devátém paragrafu, že idea způsobivosti, musí vyústit do smyslově vnímatelných jednoduchých idejí, konkrétně: „*Za třetí: Přízůsobivost, kterou zjišťujeme u jakékoliv substance k předání či převzetí takových obměn primárních kvalit, takže takto pozměněná substance by v nás měla vyvolat odlišné ideje od těch, které vyvolala předtím; ty způsobivosti jsou nazývány činnými a trpnými; a všechny ty způsobivosti, pokud vůbec si jich povšimneme nebo máme o nich představu, ústí jen ve smyslově vnímatelné jednoduché ideje.*“⁹⁸ Ideje sekundárních kvalit odkazují na nějakou způsobivost v substanti, protože se nepodobají kvalitám substance. V substanti tedy předpokládáme způsobivost, která v nás vyvolává ideje sekundárních kvalit. To, že v substanti existuje pasivní a aktivní způsobivost, zjišťujeme proto, že nahlížíme, jak se mění naše ideje. Předpoklad, že v substanti jsou obsaženy způsobivosti, které ovlivňují naše ideje, je zjizitelný ze změn, které můžeme pozorovat.⁹⁹

Proces poznávání ideje substance a ideje způsobivosti je, podle nás, stejný. V obou případech nejsme schopni našimi smysly nic rozpoznat. Pouze na existenci těchto předpokladů usuzujeme. Locke ovšem o nepoznatelnosti hovoří pouze v případě substance. Usuzujeme, že idea způsobivosti však také není přístupná na rozdíl od jednoduchých idejí, ale Locke jí přesto řadí mezi jednoduché ideje, což znamená, že by měla zvětšovat naše poznání. Každá idea způsobivosti má totiž jednoduchou ideu. Ideje primárních kvalit jsou jediné jednoduché ideje, které

---

⁹⁷ Tamtéž, s. 303. „*Za první: Ideje primárních kvalit věcí, které jsou odhalovány našimi smysly, a jsou ve věcech dokonce i tehdy, jakmile je vůbec nevnímáme. Za druhé: Smyslově vnímatelné sekundární kvality, které závisí na těch předchozích a nejsou leč způsobivostmi, jimiž substance disponují, aby v nás mohly vyvolávat různé ideje prostřednictvím našich smyslů... Za třetí: viz. poz. 99*“

⁹⁸ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Filadelfie, 1999, s. 283, „*Thirdly, the aptness we consider in any substance, to give or receive such alterations of primary qualities, as that the substance so altered should produce in us different ideas from what it did before; these are called active and passive powers: all which powers, as far as we have any notice or notion of them, terminate only in sensible simple ideas.*“

⁹⁹ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 304. „*Neboť abych to řekl tak, jak to je: žlutě ve zlatě ve skutečnosti není; je však způsobivostí ve zlatě vyvolat v nás onu ideu prostřednictvím našich očí, jakmile je umístěno do žádoucího světla...*“

nejsou vyvolané způsobnostmi obsaženými v substanci. Způsobnosti v nás vyvolávají smyslové ideje přímo nebo zprostředkovaně. Například oheň svojí aktivní silou spaluje dřevo, a v našem vnímání se idea dřeva mění v ideu popela. Konkrétní síly (způsobnosti) jsou nám ale neznámé. Musíme je odvodit podle toho, jak se mění jednoduché ideje. To, že je Locke řadí mezi jednoduché ideje, je zřejmě způsobeno tím, že se domníval, že jsou spojené s jednoduchými smyslovými idejemi. To chybí ideji substance. Ta vyvolává ve vědomí složené ideje (více spojených jednoduchých idejí), a to je zřejmě důvod, proč ji nejde přiřadit k žádné konkrétní jednoduché ideji.

3.7 Rozdělení substance na materiální a duchovní

Této problematice věnuje Locke většinu kapitoly o substanci.¹⁰⁰ Vznáší otázku, zda by nebylo lepší rozlišovat reálně existující substance spíše z hlediska jejich aktivit. Poté by bylo možné označit pasivní substance. To jsou takové, které nejsou sami od sebe aktivní. Samozřejmě se jedná o všechny materiální substance, protože hmota není schopná pohybu bez impulsu zvenčí. Čistá aktivní substance je Bůh, který nemá sebemenší prvek pasivity.¹⁰¹ Člověk je třetím typem substance, který je sice hmotnou substancí, ale je schopen samostatného pohybu, protože je v něm obsažena duše.

Duchovní bytosti se pohybují stejně jako materiální substance, tedy se přesouvají v prostoru. Přemísťování se netýká Boha, protože ten je nekonečný a tím i nehybný. Locke uvádí, že duše se pohybuje, pokud se pohybuje i tělo.¹⁰² Ale pokud duše byla myšlenkami jinde, tak jediné, co se pohybovalo, bylo lidské tělo. Duše tak byla „fyzicky“ přítomna na místě, nad kterým přemýšlela. Přidává ještě jeden důkaz ze zkušenosti: *Ideu pohybu duše nám umožní poznat její odloučení od těla při smrti, protože bez ideje pohybu bychom si jí nemohli představit, jak vychází z těla nebo ho opouští.*¹⁰³ Tento dodatek nás odkazuje ke zkušenosti, ale

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 300 – 320.

¹⁰¹ Tamtéž, s. „§ 33. *Idea Boha.*“

¹⁰² Tamtéž, s. 310, „§ 20. *Každý si sám v sobě uvědomuje, že jeho duše může přemýšlet, chtít a působit na jeho tělo na tom místě, kde to tělo právě je; avšak nemůže působit na nějaké tělo nebo na nějakém místě, které je od ní na sto mil vzdáleno.*“

¹⁰³ Tamtéž, s. 310.

velmi zvláštním způsobem. Jeho zvláštnost spočívá v tom, že kdo ji získá, nebude jí mít jak zprostředkovat ostatním. Nás ostatní odkazuje pouze na víru.

V kapitole o substanci Locke obhájí logickou cestou ideu Boha. Bůh je složenou substancí duchovní ideje. Pomocí logiky spojíme jednoduché ideje rozumově s ideou nekonečnosti, a toto spojení poté spojíme s ideou duchovní substance. Vznikne idea nekonečnosti, věčnosti atd., což spolu s duchovní bytostí je Bůh. Všechny jednoduché ideje, které jsme reflektovali v naší mysli, nebo které jsme smyslově převzali z okolního světa, rozšíříme pomocí ideje nekonečnosti. Vznikne idea, která je nejlepší z našich idejí a nemá tak záporné vlastnosti. Ovšem naše představa o Bohu je pouhou představou a porovnat jí se skutečným Bohem je nemožné, protože je nepoznatelný.¹⁰⁴

3.8 Jména substancí

Je třeba pohovořit o třetí části *Eseje*, kde pojednává Locke o významu slov. Zastavíme se především u kapitoly šest, třetí knihy, jejíž název je *O jménech substancí*. Problematiky v této kapitole, tedy rozdílem mezi reálnou a nominální esencí, jsme se již dotkli při popisování obecné ideje substance. Nicméně zde o tom pohovoříme z hlediska významu slov. Sám Locke tuto celou třetí kapitolu původně nechtěl vůbec sepsat. Uvědomil si však, že při poznávání pravdivosti našeho poznání je třeba se zabývat i výroky, které mají jazykovou podobu. Smíme se proto domnívat, že III. kniha, která pojednává o charakteru jazykových znaků, jejich významu, druzích, zneužívání a opravách tohoto zneužívání, obsahuje nejmladší vrstvu myšlenek jeho teorie poznání.¹⁰⁵

Slova jsou pro Locka znakem idejí. Domnívá se, že slova zastupují věci.¹⁰⁶ Slova jsou ale, podle nás, především navázány na ideje v mysli. Když hovoříme například o nějakém kovu a jeho vlastnostech, nemyslíme při tom na naše ideje tohoto kovu, ale myslíme na reálně existující těleso nebo substanci. Locke tak vlastně hovoří o funkci slova, která spočívá v pojmenování věci a reprezentováním jejího významu. Pokud se slova používají jako pojmenování

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 308, „§ 33. *Idea Boha*.“

¹⁰⁵ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2009, s. 64.

¹⁰⁶ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 415. „I. Kapitola, obecně o slovech nebo jazyku.“

existujícího objektu, je to podle Locka nesprávné užívání slov.¹⁰⁷ Slovo je pro něj pouze znak ideje, tedy jeho význam lze pochopit pouze ze vztahu k věci. Locke ale sám takto slova používá, a tak nemůže hovořit pouze o svých ideách, protože například pokud použije výraz „Já“, tak tento výraz se určitě neváže k ideji, ale k objektu, kterému dává jméno. Je ovšem fakt, že pojmenováváním objektů v okolním světě se dopouštíme často jejich záměny za reálné objekty.

Obecné výrazy se podle Locka utvářejí tím, že od významu slov oddělíme místní a časové určení, a zároveň oddělíme od významu slov všechny ideje, které je přiřazují k jedné nebo druhé jednotlivé existenci.¹⁰⁸ Tak například ze jmen Pavel nebo Petr získáme slovo člověk. Pro tvorbu tohoto slova ponecháme vše, v čem se shodují, a rozdíly nebereme v potaz. Dosáhneme toho pomocí abstrakce, kdy ze složitých idejí vypouštíme některé jednoduché ideje. Obecné výrazy jsou tak produktem rozumu. Věci jsou svojí existencí pouze jednotliviny.¹⁰⁹ Domníváme se, že problém je ovšem v tom, že slova a ideje, jejichž části patří k nějaké obecnině, k ní zároveň nepatří. Jedná se o rozpor mezi jednoduchými a složitými idejemi. Při vytváření obecných idejí tedy rozum využívá proces abstrakce. Abstrahováním nějakou složenou ideu očistíme od jednoduchých idejí, a tím získáme základ pro obecnou ideu, tedy něco, co má společné s jinými idejemi. V tomto bodě nám ale zůstane zase jenom jednoduchá idea. Toto vyplývá již z předpokladu, že složené ideje jsou sestaveny z jednoduchých idejí, které se do mysli dostávají přes smysly, a jsou tak vždy jedinečné. Lockem v tichosti přijatý předpoklad pro vznik všeobecných idejí je v rozporu i s jeho základní představou o povaze jednoduchých idejí.¹¹⁰ Tento rozpor se projevuje i v představování reálných a nominálních esencí, který jsme popsali výše.

Abstrakce v podání Johna Locka je pouhou částí pojmové abstrakce, kterou popisovali scholastici. Tento způsob abstrahování je pouhým zmenšováním obsahu a vytváří pouze empirické obecné pojmy. Pro scholastiku je to

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 420. „Niméně připusťte, když řeknu, že dochází k zneužití slov a navozuje se nevyhnutelná nejasnost a zmatek do jejich významu, pakliže dopustíme, aby slova zastupovala něco jiného než ideje, které máme ve vlastní mysli.“

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 425. „Slova se stávají obecnými tím, že se z nich tvoří znaky obecných idejí; a ideje se stávají obecnými tím, že se z nich vyčleňují průvodní okolnosti času a místa a kterékoli jiné ideje, jež je mohou omezit jen na tu či onu existující jednotlivinu.“

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 423. „Všechny věci, které existují, jsou jednotlivinami...“

¹¹⁰ Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 116.

nedostatečné, protože když srovnáme jednotlivé bytosti a z nich vyvodíme obecné znaky, nemůžeme toto obecné nazvat esencí, jak to dělá Locke. Z takto pojaté esence totiž nelze odvodit nějaké další znaky, které nutně vyplývají. Lze pouze tyto další znaky připojovat na základě dalších empirických indukcí.¹¹¹

Locke tedy došel k tomu, že obecné výrazy jsou znaky obecných idejí. Zřejmě byl ovlivněn nominalismem, i když ho nelze otevřeně prohlásit za nominalistu. Pro středověké nominalisty totiž nebyly obecné výrazy nějakými pouhými označeními, ale hlavně chtěli popřít existenci obecných entit.¹¹² Pozice Locka je v tomto bodě označitelná spíše jako partikularismus, pokud je určena předpokladem, že neexistují obecné věci: všechno reálné je podle jeho názoru individuální, takže problém individuace lze odmítnout jako pseudoproblém. Kvůli víceznačnosti „nominalismu“ se otázka, zda Locke byl, či nebyl nominalista, řešila v literatuře různým způsobem.¹¹³ J.R. Milton ho označuje za nominalistu především proto, že ho zároveň považuje za konceptualistu, což je podobné nominalismu tím, že neexistují reálně obecné pojmy.¹¹⁴ Konceptualisté nepovažují obecné za reálně existující, ale jsou to pro ně pouze významy, aby bylo možné se dorozumět pomocí řeči. Naopak J. L. Mackie považuje konceptualistické pojetí obecných idejí za jednu z podob realismu, a proto Locka za nominalistu nepovažuje.¹¹⁵ Je třeba ještě podotknout, že abstraktní ideje používá Locke jako základní elementy svého redukcionistického systému, aniž by viděl, že nemohou být závislé na jazyku.¹¹⁶

---

¹¹¹ De Vries, J. *Základní pojmy scholastiky*, Praha, 1998, s. 14.

¹¹² Milton, J. R., *John Locke and the Nominalism tradition*, in *John Locke symposium Wolfenbüttel 1979*, Berlín, 1981, s. 125.

¹¹³ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2009, s. 65 – 66.

¹¹⁴ Milton, J.R., *John Locke and the Nominalism tradition*, in *John Locke symposium Wolfenbüttel 1979*, Berlín, 1981, s. 128.

¹¹⁵ Mackie, J. L., *Problems from Locke*, Oxford, 1976, s. 54.

¹¹⁶ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2009, s. 66.

3.9 Substance a identita

Společenské procesy směřují k individualismu, a proto je poptávka po vysvětlení identity osoby, především z hlediska etického a právního. Locke odmítal racionalistickou teorii identity osobnosti, především substanci duše, která se v čase nemění. Pro Descarta je vědomí atributem substance *res cogitans*, která je zcela oddělena od těla. Tento dualismus Locke odmítal.¹¹⁷ Zároveň odmítá i předpoklad, že pro naši mysl je esencí vědomí, protože by muselo být vědomé neustále, což například v případě spánku není pravda. Pro Locka tedy myšlení není esencí naší mysli, ale je pouze jednou z jejích funkcí.¹¹⁸

Locke se neztotožňuje s názorem, že osobní identita jednotlivce je totožná s identitou nemateriální substance.¹¹⁹ Identita tak nevyžaduje existenci nemateriální substance. Pokud je substance něco nepoznatelného, znamenalo by to, že nejsme schopni poznat naše nemateriální vědomí. Locke nevylučuje, že existují nějaké mentální substance, ale zároveň nepopírá, že naše vědomí je pouhé seskupení nějaké látky, tedy myslící látky.¹²⁰ Domnívá se, že je to důsledek toho, že nejsme schopni nahlédnout kauzalitu mezi idejemi a materiálním světem. Nepopírá existenci myslící látky, ale popírá, že látka sama by mohla způsobit začátek myšlení.¹²¹ Popíráním dualismu se dočkal nařčení, že jeho učení odporuje křesťanství, protože prý z toho vyplývá nemožnost existence nesmrtelné duše. Locke reaguje tím, že pokud odmítneme možnost myslící látky, popíráme tím všemocnost Boha.

---

¹¹⁷ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 334. „*Je přece nemožné, aby dvě věci téhož druhu byly či existovaly ve stejném okamžiku přesně na stejném místě, anebo jedna a táž věc na různých místech.*“

¹¹⁸ Tamtéž, s. 342. „*Pravím, že ve všech těchto případech má naše vědomí své přetřžky, a jakmile ztrácíme z dohledu své vlastní minulé já, kupí se pochybnosti, zda jsme touž myslící věcí, tj. toutéž substancí, či nikoliv.*“

¹¹⁹ Tamtéž, s. 338. „*Neboť jestliže pouze identita duše tvoří jednoho a téhož člověka a jestliže by tu nebylo v povaze hmoty nic, proč by týž individuální duch nemohl být sjednocen s rozmanitými těly, pak bude možné, aby již zmínění lidé, žijící v odlehlých dobách a mající odlišný temperament, snad byli týmž člověkem.*“

¹²⁰ Tamtéž, s. 337. „*Identita jednoho a téhož člověka nespočívá v ničem jiném než v účasti na témže pokračujícím životě, na základě nepřetržitě uplývajících hmotných částíček, v posloupnosti životě sjednocených s týmž organizovaným tělem.*“

¹²¹ Tamtéž, s. 338. „*§ 5. Identita živočichů.*“

Problematika osobní identity souvisí s Lockeho teorií identity všeobecně. Co to vlastně je, když něco je s něčím identické, ale v jiném čase? Locke tvrdí, že podmínky identity se mění podle povahy daného předmětu.¹²² Řečeno dnešním jazykem, kritéria identity jsou relativní vzhledem k druhovým termínům, které označují druh dané věci, například kůň nebo skála.¹²³ Locke se zabývá také problematikou složených těles, kdy je jejich identita určena částmi, ze kterých se skládá. Tedy složené těleso je identické se všemi svými částmi, pokud je s nimi identické v jeden okamžik. Takto složené těleso srovnává Locke s živými bytostmi. Identita u těchto bytostí nezávisí na částech, ale na tom, zda se podílí na jednom jediném životě.

Locke rozlišuje pojem osoba a člověk. Člověk je druhové určení, ale osoba je myslící, a především schopná sebereflexe.¹²⁴ Tím, podle nás, vlastně Locke připouští existenci osob, které nejsou lidmi a lidí, kteří nejsou osobami. Pro obě určení navíc existují jiná kritéria určení identity. Identitu člověka určuje Locke stejně jako identitu kteréhokoliv jiného živého organismu, protože se jedná o živočicha. Člověk je tedy v čase stále stejný. Naproti tomu identita osoby je určena kontinuitou vědomí, tedy tím, že určité myšlenky jako prožívání atd., patří jedné a té samé osobě. To se pokouší vysvětlit pomocí paměti.¹²⁵ Moje vzpomínky a moje zkušenost mě formuje do dnešní podoby.

Vysvětlení identity osoby prostřednictvím odkazu k substanci považuje za nedostatečné také proto, že odmítá nauku o přechodu duší z těla na tělo.¹²⁶ Ještě

---

¹²² Tamtéž, s. 341. „§ 9. *Osobní identita*“

¹²³ Thomson, G., *Locke*, Bratislava: PT vydavatelství, 2004, s. 69.

¹²⁴ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 341, „*Myslím si, že to je myslící inteligentní bytost, disponující rozumem a reflexí, která je schopná o sobě uvažovat jako o sobě samé, jako o téže myslící věci v různých dobách a na různých místech; a to činí pouze díky tomu vědomí, které je neoddělitelné od myšlení a – jak se mi zdá – které je pro ně podstatné.*“

¹²⁵ Tamtéž, s. 342. „*Málo lidí by si asi myslelo, že mají důvod o tom pochybovat, jestliže tyto vjemy se svým vědomím neustále zůstávají přítomny v mysli, čímž by táž myslící věc byla neustále vědomě přítomna a – jak by se předpokládalo – byla by zřejmě vůči sobě jednou a toutéž.*“

¹²⁶ Tamtéž, s. 344 – 345, „*Bůh, pokud je dotčeno štěstí či neštěstí kteréhokoliv z jeho smyslově vnímajících stvoření, nebude na základě osudového omylu těchto stvoření přenášet z jednoho na druhého vědomí, které si pak vysluhuje odměnu či trest. Ponecháme tu k úvaze, nakolik právě toto může být argumentem proti těm, kdo by myšlení rádi umístili do nějakého systému plynoucích duchových částic.*“

k tomu, podle Locka, toto vysvětlení není nutné, protože lze předpokládat, že duchovních substancí je celá řada, a každá po svém vyhasnutí přenechá svoje vlastnosti další substanci. Musela by ale existovat nějaká uvědomovaná celistvost bez jednoty substance duše. Nelze-li ale převádět identitu Já na identitu spirituální substance, pak podle Locka zbývá pouze to východisko, že ji určíme jako jednotu sebevědomí.¹²⁷ Spojení se sebevědomím zaručuje Lockovi spojení v jedné jediné osobě. Domníváme se, že pokus je to dosti slabý. Jenom vědomí, které zažívá různé psychické události, nemůže tyto události nahlížet jako vlastní projevy svého Já, to znamená, že nemůže zakládat sebevědomí. Zároveň paměť nemůže pracovat s celistvostí svojí osoby v čase, protože vzpomínání by muselo být identifikováno jako vlastní, patřící k téže osobě. Na otázku, jaké jednání patří k jaké osobě, lze podle Locka odpovědět tak, že jednání osoby sahá po vědomí osoby. To by znamenalo nesoudit člověka za něco, co si neuvědomuje, nepamatuje nebo pokud má jinak ovlivněnou mysl. Jednota určená sebevědomím je pociťována pouze tou samou osobou.

Locke nezastával názor o naprostém odtržení duše a osoby. Uvědomované Já, má samozřejmě v základu substanci.¹²⁸ Podle nás se zřejmě jedná pouze o připomenutí toho, že substanci nelze poznat, i když o tom, že existujeme, máme chatrnou jistotu. Předpokládal, že Já je spirituální nemateriální substance.¹²⁹ Při dopisování si s biskupem z Worcesteru Locke nepřipustil žádnou pochybnost o tom, že kategorii substance považuje za nepostradatelnou, přestože trval na tom, že nemáme jasnou ideu „substance obecně“.¹³⁰ Já a substance je tak pro něho to samé. Ze zkušenosti pro Locka totiž vyplývá, že pokud myslíme, a nemůžeme tomuto myšlení určit bytí, musíme myslet my sami. Tím se jedná o myslící substanci, kterou označíme jako mysl. Nelze určit, zda je myslící subjekt imateriální, ale podle Locka to lze předpokládat. Biskup Worcester se domníval, že takovéto nahlížení na substanci souvisí s rozsáhlou světonázorovou změnou,

¹²⁷ Tamtéž, s. 347. „§ 16. Vědomí tvoří tutéž osobu.“

¹²⁸ Tamtéž, s. 352. „Souhlasím s tím, že pravděpodobnější názor je, že toto vědomí je připojeno k jedné individuální nehmotné substanci, jejímž je projevem.“

¹²⁹ Tamtéž, s. 352. „Jakákoliv substance, životně sjednocená se současnou myslící bytostí, je částí onoho vpravdě téhož já, které nyní existuje; a cokoliv, co je s ní sjednoceno vědomím o předchozích činnostech, tvoří rovněž složku téhož já, které je tímž jak tehdy, tak i nyní.“

¹³⁰ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2008, s. 56

kteřá právě probíhala. Osobní identita zaručuje nějakou odpovědnost za činy, které jsem spáchal v minulosti, a závisí na ní odpovědnost a morálka.

3.10 Poznání substance

Locke se snaží zjistit, do jaké míry vlastníme pravdivé poznání, což začíná popisovat ve čtvrté části *Eseje*. Naš rozum tedy pracuje pouze s idejemi. Naše poznání je pouhé pozorování rozdílů mezi idejemi a jejich *shodami* či *neshodami*. První shodou je, že naše mysl pozná skrze smysly, že jednoduché ideje jsou tím, čím jsou. Druhou shodou je *vztah*. Rozmýšlíme, zda se dvě ideje shodují či neshodují. Vzory pro vztah dodává matematika. Třetí podobou vztahu Locke popisuje jako *koexistenci*.¹³¹ Například nějaká substance je nehořlavá, protože její vlastnosti koexistují dohromady s nehořlavostí. Dohromady tvoří složenou ideu konkrétní substance. Čtvrtou podobou je shoda nebo neshoda *reálné existence*. Locke uvádí jako příklad tvrzení: „Bůh je“. Znamená to, že víme, že idea Boha se „shoduje s“ reálně existujícím jsoucнем nebo mu odpovídá. Je evidentní, že poznávání vztahů a koexistence jsou totožné, ale Locke výslovně prohlašuje, že jsou obě podoby něčím specifické. Neuvádí však čím.

Dále Locke stanovuje stupně poznání.¹³² Zde přichází ke slovu intuice a důkaz, tedy veličiny, které jsou vyhrazeny matematice. Matematické poznání je pro něj základem pravdivého poznání. V tomto se podobá Descartovi. Intuice je tedy prvním stupněm poznání a zároveň tím nejjistějším druhem poznání. Druhý stupeň poznání je, že rozum nepoznává shodu mezi idejemi přímo, ale potřebuje ideu, která toto poznání zprostředkuje, tedy nějaký důkaz. Tento důkaz nám dává především matematika. Pokud se naše poznání neopírá o intuici nebo důkaz, nejedná se o poznání. Avšak ještě tu je smyslové poznání, které částečně odhaluje existenci.¹³³ Například jsme si zřetelně vědomi rozdílu mezi tím, když něco zažíváme ve snu nebo reálně.

---

¹³¹ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 551–552. „§ 3. Tato shoda je čtverého druhu – 1. Identita nebo různost, 2. Vztah, 3. Koexistence čili nutné spojení, 4. Reálná existence.“

¹³² Tamtéž, s. 557. „Čtvrtá kniha, II. Kapitola, O stupních našeho poznání.“

¹³³ Tamtéž, s. 563. „§ 14. Smyslové poznání existujících jednotlivin.“

Naše poznání má tedy tři stupně a to intuici, důkaz, smysly.¹³⁴ Co vše ale odhaluje? Nemůžeme například mít v mysli nějakou ideu, o které se intuicí dozvídáme, že se odlišuje od jiné ideje. Neboli naše poznání identity a různosti sahá tak daleko, kam až sahají naše ideje.¹³⁵ Koexistence se to však netýká. Idea nějakého druhu substance je soubor mnoha jednoduchých idejí, které koexistují.¹³⁶ Tato koexistence, ale není nutná. Složená idea substance je v naší mysli vytvořena z idejí sekundárních kvalit této substance, které jsou závislé na primárních kvalitách, jejichž část je nepoznatelná.¹³⁷ Když ovšem o něčem nevíme, odkud se bere, nemůžeme poznat kvality, které ze zdroje nutně vyplývají. Nelze poznat sekundární kvality, které nutně patří k složené ideji, která reprezentuje určitou substanci. Nemůžeme rozlišit žádnou nutnou spojitost mezi schopnostmi substance, vyvolávat smysly vnímatelné změny u jiných těles a žádnou z těch idejí, které společně vytvářejí náš pojem o dané substanci. Opravdové poznání koexistence není tedy nějak veliké.¹³⁸ Nemáme skutečné poznání koexistence idejí, které vytvářejí nominální esenci věci, protože nechápeme propojení idejí u složených idejí.¹³⁹ Naše poznání propojení idejí pramení pouze ze zkušeností, tedy ze vztahů.

---

¹³⁴ Tamtéž, s. 557-565, „Čtvrtá kniha, II. kapitola, O stupních poznání.“

¹³⁵ Tamtéž, s. 571. „... a nemůže být žádná idea v mysli, aby ji hned mysl na základě intuitivního poznání nevnímala tak, že je, čím je, a že je odlišná od kterékoli jiné ideje.“

¹³⁶ Tamtéž, s. 571, „Naše ideje substančních druhů totiž nejsou, jak jsem ukázal, ničím jiným než jistými soubory jednoduchých idejí sjednocených v jednom subjektu a takto spolu existují pohromadě.“

¹³⁷ Tamtéž, s. 572. „Ideami, z nichž jsou naše složitě ideje substancí vytvořeny a jimiž se naše poznání týkající se substancí nejvíce zabývá, jsou právě ideje jejich sekundárních kvalit, které všechny závisí (jak již bylo prokázáno) na primárních kvalitách jejich drobných a smyslově nevnímatelných částí, a ne-li na nich, pak na něčem, co je ještě víc vzdáleno naší chápavosti; a tak je nemožné, abychom věděli, které z nich jsou jedna s druhou nezbytně sjednoceny, anebo které jsou neslučitelné.“

¹³⁸ Tamtéž, s. 574. „§ 16. Naše poznání koexistence zabírá jen velmi malý kus cesty.“

¹³⁹ Tamtéž, s. 572, „§ 12. Poněvadž veškeré spojení mezi jakýmkoli sekundárními a primárními kvalitami je neodhalitelné.“

U vztahů nevíme, kam až sahají. Pro jejich objevení je, podle Locka, nejlepší matematika, protože má ze všech vědních oborů největší potenciál. Nedokážeme si představit, kam až její možnosti sahají.¹⁴⁰

U poznání aktuálně existujících věcí Locke zastává jasné stanovisko. Takto můžeme poznat pomocí intuice sebe, pomocí důkazů poznáme Boží existenci a pomocí smyslů ještě pár věcí.¹⁴¹ Pro existenci nás samotných nepotřebujeme důkazy, protože je to evidentní. Jak ale můžeme poznat aktuálně existující věci, když podle dřívějších vyjádření poznáváme pouze ideje? Jak jsme uvedli výše, naše poznání je reálné pouze potud, pokud se shodují naše ideje s realitou. Jak tuto shodu ovšem naše mysl pozná? Matematika a morálka jsou odtrženy od reality, a jejich pravdy se tedy nemusí shodovat s realitou. Avšak jednoduché ideje se shodují s věcmi a působí na rozum, to podle nás znamená, že samy věci vytvářejí cosi, co působí na naši mysl. Jak můžeme poznat, že existuje shoda mezi idejemi a realitou, Locke neříká.

Ideje substancí jsou něco, co si mysl nevymyslela, jsou to *primární předlohy*¹⁴², které existují okolo nás, takže vlastně odpovídají realitě. Jak to ale můžeme poznat? Ptáme se na nominální esenci určité věci, protože reálnou esenci nemůžeme poznat. Odpověď podle Locka je taková, že substance jsou složené z jednoduchých idejí, a pokud jsme je v nějaké substancí našli spolu spojené, můžeme je klidně spojovat dál, protože to, co příroda jednou spojila, lze spojovat znovu.¹⁴³ Nicméně to stále nevysvětluje, jak můžeme porovnat kvality v naší mysli s kvalitami mimo naši mysl, když naše mysl poznává pouze ideje. Locke osciluje mezi reprezentationalistickým postojem, podle kterého jsou všechny ideje objekty poznání, a postojem, že ideje jsou pouze psychickými modifikacemi,

---

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 576. „*Ti, kdo se nevyznají v algebře, nemohou si ani představit, jaké zázraky lze s ní v tomto směru učinit; a jaké další vymoženosti a pomůcky, výhodné pro jiné oblasti poznání, může ještě moudrá mysl lidská vyhledat, to není snadné určit.*“

¹⁴¹ Tamtéž, s. 580, „*Je nám vyhrazeno intuitivní poznání sebe sama, důkazné poznání boží existence a smyslové poznání několika málo dalších věcí.*“

¹⁴² Tamtéž, s. 596, „*§ 11. Ideje substancí mají své předlohy mimo nás.*“

¹⁴³ Tamtéž, s. 597. „*At' už jsme našli v nějaké substancí jakékoli jednoduché ideje jako pospolu existující, můžeme je s důvěrou opět spojit dohromady, a tak vytvářet abstraktní ideje substancí. Neboť to, co už jednou bylo sjednoceno v přírodě, lze sjednocovat opět.*“

jejichž prostřednictvím poznáváme věci přímo.¹⁴⁴ Předpokládáme však, že jsme schopni poznat shodu mezi složenou idejí substance a existujícími svazky existujících kvalit. Mezi existujícími kvalitami nejsou žádné rozpoznatelné nutné reálné vztahy. Tvrdíme proto, že poznání je sice reálné, ale pouze ve spojení s aktuální zkušeností, a pokud se snažíme poznání vyjádřit obecně, zjistíme, že obecniny jsou pouze možné.

Je nám jasné, že idea substance zůstane pro poznávajícího nejasná. Není to ovšem z toho důvodu, že by člověk nemohl prozkoumat velké množství kvalit a sil, které jsou přítomny v substancích. Děje se tak proto, že poznává substancí na základě principů, které mu to neumožňují. V tomto místě nás napadá, zda náš způsob poznávání není tou příčinou, proč nejsme schopni substancí poznat. I kdybychom poznali všechny jednoduché ideje a jejich kombinace, stále by dle Lockovy teorie existoval nepoznatelný základ, tedy zdroj jednoduchých idejí. Lockův poznávací systém rozkládá vše okolo nás na jednoduché ideje, a to dokonce i vzájemné působení a souvislost. Podle něj je to jediná možnost, jak něco poznat, ale poznání substance je mimo náš horizont.

Nicméně jak jsme popsali výše, Locke používá dvě ideje substance, které se od sebe liší. Jedna je nepoznaný základ a je nositelkou různých kombinací jednoduchých idejí. Výše jsme ji označili jako obecnou ideu substancí. Zde hovoří o nepoznaném substrátu, ale nehovoří o silách, které v ní působí. Druhá ovšem obsahuje kromě nepoznaného základu ještě něco navíc, a to ideu způsobivosti, ale zde již nehovoří o substrátu. Tu pojmenoval konkrétní ideou substance.

Každopádně obě mají společnou vlastnost, a to je její nepoznatelnost. Je to velevýznamný krok, protože na její existenci pouze usuzujeme. Nemůžeme ji ničím dokázat. Je to pro Locka věc, o které nevíme bezprostředně nic. Představa se shoduje s jejím předmětem pouze pomocí vnitřního poznání, reflexe. Jediné, co tedy můžeme s jistotou poznat, je naše poznání. Realita je ukryta pod naším poznáváním a domníváme se, že opět musíme dojít k myšlence, zda podoba našeho hledání naopak nezakrývá skutečnost. U Locka nemáme jediný důkaz, že existují takové skutečnosti jako prostor, čas nebo tělesnost. Pravda již není vyjádřena jako shoda představy s podstatou (esencí) poznávaného předmětu. O esenci nemůžeme vědět nic. Pravdou se stává shoda mezi představami o

¹⁴⁴

Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 156.

poznávaném předmětu. Locke si podle nás dobře uvědomoval, že oslabuje postavení člověka vůči okolnímu světu, proto pečlivě rozpracoval, jak vznikají naše představy, a rozšířil okruh bádání i na oblasti do té doby neprozkoumané, jako třeba na problematiku jazyka, tedy jak se naše představy projevují v řeči.

Idea substance je odlišná od ostatních idejí, které figurují v Lockově systému. To, co obsahuje, je opačné než u ostatních idejí. Jako jediná neprohlubuje naši znalost o věcech, ale naopak je sama nepoznatelná. Jde tady o hranice lidského poznání, které jsou nám dané jednoduchými idejemi ze smyslového vnímání a reflexe. Jsou to hranice naší mysli, které nelze posunout ani o krok. Nedokážeme nic objasnit, i kdybychom chtěli nazířt do povahy a skrytých příčin těchto idejí. Příčiny jsou skryté v ideji substance, v ideji naší neznalosti, která pevně ohraničuje naše pozitivní poznání vyjádřené obsahem jednoduchých idejí. Tím, že substance ve svém obsahu pevně skrývají příčinu změn a souvislostí našich idejí, může mít naše pozitivní poznání, ať už přírodních nebo duchovních substancí, jen povahu náhodného, nejistého nebo slepého poznání.¹⁴⁵

Při pohledu na možnost poznání substance u Locka je jasné, že jeho postoj je skeptický. Tento skepticismus je důsledkem odmítnutí hylemorfismu, protože pro Locka neexistují formy, které by byly spojeny s látkou. Pokud neexistují formy, není možné poznat výsledek jejich sloučení s látkou, tedy substancí. Dále je důležité vyzdvihnout, že Locke odmítá proces asimilace se skutečností jako něco, co umožňuje poznání. Mezi věcmi okolo nás a lidskými bytostmi existují pouze vztahy, které mají příčinnou souvislost. Z toho plyne, že není nic jako asimilace, pomocí které se přenáší poznání k lidským bytostem. Další důvod Lockova skepticismu je jeho empirismus. Pro poznání je vždy důležitá zkušenost, a tu máme pouze o vlastnostech určitého předmětu, a ne o substancí. Tento způsob kladení otázek ohledně poznatelnosti substance, tedy jak je možné ze svazků kvalit zjistit něco více o poznávaném předmětu, lze vysledovat i u scholastických autorů, ale Lockovo řešení je ojedinělé. Locke totiž nikde nevysvětluje, co to vlastně substance je, pouze konstatuje, že existuje. Nemůžeme popisovat změnu něčeho, o čemž nevíme, co je zač. Zároveň považuje substancí za pasivní, bez jakékoliv kauzality. Lockův empirismus musí být skeptický. Důvodem je, že neakceptuje nic, co přetrvává, protože smysly můžeme pozorovat pouze změny.

---

¹⁴⁵

Manda, V., *Teória poznania Johna Locka*, Bratislava, 2005, s. 102.

Locke se již nedoptává, proč tomu tak je. Pokud se ptáme, proč něco nějak je, dostaneme se vždy do oblasti racionální spekulace s pojmy, které nemůžeme sice pozorovat, ale vysvětlují určitá dostupná fakta. Zkrátka nedostatek okamžitého přístupu k substancím nám nebrání získat o nich solidní znalosti.¹⁴⁶

3.11 Odmítnutí Aristotela

Rozdíl mezi těmito dvěma autory je především v přístupu k celé oblasti filozofie. Aristotelés začíná logikou, protože ta je mu základem správné metodologie pro každou vědu, která je cestou k dosažení přesného poznání. Logické úvahy, které se týkají podstaty, lze vysledovat v Metafyzice. Jedním z hlavních logických děl, které je zároveň i ontologií, jsou Kategorie. První substancí je jeden originální pojem, druhou je logický druh a rod. Tomuto odpovídá v ontologii to, že jednotlivina je první substance, reálný druh a rod je druhou substancí. Toto pojetí *dvou podstat* poté Aristotelés přepracovává do výsledné verze v Metafyzice, a to tím, že první a druhé podstaty nahradil pojmy jedinečný a obecný, látka a forma. Přesněji, analyzoval substancí v hylemorfických termínech. V Aristotelově myšlení pozorujeme neustálý vývoj a snahu po zpřesňování. Jeho gnozeologie je rozkročena mezi logikou a ontologií. Jakožto empirik vychází z pozorování přírody a tímto přístupem vydedukoval svoji logiku, ale dokázal i udělat krok za ní, když pochopil, že vědecké bádání se ubírá opačnou cestou – indukci. Při zkoumání přírody využívá neúplnou indukci (zkoumá, například určitou skupinu brouků, a nikoliv všechny brouky).

Locke byl také empirikem, ale v jiné době. Vrozené ideje úplně vyloučil ze svého systému, stejně jako Aristotelés, a po diskuzi s přáteli, kdy se debata dostala do patové situace, potřeboval objasnit, co je vlastně člověk schopen poznat. Dá se říci, že poprvé obrátil pozornost na předpoklady a meze správné metodologie z hlediska psychologie. V té době bylo potřeba vysvětlit výsledky tehdejší vědy a nikoho nezajímaly spekulace o jednotlivinách, které nelze poznat. Praktické využití mělo zelenou. Vesmír začal být nahlížen z jiného úhlu než v době Aristotela, kdy člověk potřeboval především jistotu, kterou našel v nejvyšší substancí, prvním hybateli, který zaručoval řád světa. V době Johna Locka však

¹⁴⁶

Perler, D., *Can we know substances?*, in *Theoria*: 2020, s. 2.

začalo být zřejmé, že příroda se řídí spíše zákony mechanickými a atomistickými, což dokazovalo využívání experimentu. Matematika přeskočila teleologii co do důležitosti. Je třeba připomenout, že ontologickou problematiku nechává Locke otevřenou. Tomu se věnovali až pozdější filozofové. Stačilo mu dokázat, že mechanika přírody se shoduje se zdravým rozumem. Neřešil vůbec, že nemůžeme poznat absolutní pravdu. Předpokládal, že předměty mají vlastnosti a lidské bytosti o nich vědí, protože tyto vlastnosti ovlivňují jejich smysly nějakým zvláštním způsobem. Domníváme se, že tím velmi pomohl v jeho době vědeckému bádání, a to především v oblasti psychologie. Na rozdíl od Aristotela však pochyboval, zda je příroda sama o sobě rozdělena na různé druhy věcí s jasnými hranicemi a byl si jistý, že lidské bytosti nemohou přesně vědět, jak je rozdělena.¹⁴⁷

Stejně jako Aristotelés není Locke pouhým empirikem. Jeho systém obsahuje i neempirická témata, které mají blíž k racionalismu. Ohledně problematiky substance, je v jeho systému nutné spoustu věcí domýšlet. U Aristotela je také poznání dedukcí. Zkrátka metafyzická spekulace, se v době Johna Lockajevila jako zbytečná a příliš spekulativní¹⁴⁸, a proto sám kladl důraz na fakt, že poznání lze získat ze smyslové skutečnosti.

Samozřejmě, že ve starověku nelze hovořit o dualismu objektu a subjektu, ale lze vidět, že Aristotelova metafyzika vytváří dualismus, který stojí na prvním hybateli. Podle nás se jedná o dualismus, protože první hybatel je něco, co není v tomto světě ani není svět v něm. Dokonce svět nestvořil ani si ho nijak nevšimá.

Aristotelův skepticismus je vidět na definici jednotliviny, která je sice to jediné, co reálně existuje, avšak nelze jí vědecky uchopit, protože se neustále proměňuje.¹⁴⁹ Celá jeho gnozeologie byla postavena tak, že nejprve bylo třeba

---

¹⁴⁷ Dunn, J., *Locke*, Oxford, 1984, s. 82–83.

¹⁴⁸ Spinozovo učení bylo na sto let vlastně zapomenuto, i když Leibniz ho znal. Až Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) ho zprostředkoval Goethově generaci.

¹⁴⁹ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 194. „Ježto celek (*synolon*) a pojem jsou odlišnými podstatami - rozumím tomu tak, že podstatou je jednak pojem spojený s látkou, jednak pojem vůbec (*holós*) -, náleží těm v prvním významu zánik, poněvadž také vznik, kdežto u pojmu tomu tak být nemůže; pojem nezaniká, neboť nemá ani vzniku – vždyť nevzniká být domem, nýbrž jenom být tímto domem. Pojmy jsou a nejsou, aniž vznikají a zanikají; ukázali jsme již totiž, že je nikdo neplodí ani nevyrábí. Proto se také jednotlivé smyslové věci nedají vymezovat ani dokazovat, poněvadž, obsahují látku, jejíž povaha (*fysis*) je taková, že může i být, i nebýt; proto jsou všechny jednotlivé věci smyslové podrobeny zániku.“

poznat jádro věci a až poté ostatní věci, které jsou podobné. Aristotelova substance je takové jádro. Celá novověká filozofie toto pojetí substance zavrhl. Podle Locka jde pouze o přírodní věci, které jsou dané a naše pozice při jejich poznávání je taková, že pouze v nás skrze smysly vyvolává určité dojmy. Nelze o nich vědět nic a vlastně to není ani důležité.

Sám Locke výslovně kritizuje Aristotela za jeho sylogismus¹⁵⁰, který podle něho nevede k reálnému poznání. Souvisí to s jeho uvědoměním si filozofického problému jazyka, kterému věnuje celou jednu část své knihy.¹⁵¹ Za jeden nejdůležitějších úkolů filozofie, totiž považuje, přesné definování pojmu.

3.11.1 Pojetí ideje

Idea je pojem, který je nejznámější u Platóna. Znamenala pro něj vlastně i substanci. Aristotelés mu oponuje tím, že ideje by tak musely být odtržené od světa.¹⁵² Jedná se tedy podle něj pouze o prázdná slova. Význam Platónovy ideje Aristotelés vkládá do druhové formy.¹⁵³ Jsou také neměnné a je jimi určena jejich substance – podstata.¹⁵⁴ Aristotelovy ideje jsou však propojeny s reálnými věcmi skrze látku. Jak u Platóna, tak u Aristotela, je idea něčím obecným, ale u Aristotela je toto obecné přímo ve věci, ale jakožto individualizované a zmnožené.

Naproti tomu u Locka, jak jsme viděli, je idea ústřední termín. Je na ní založeno veškeré poznání. Existují pouze jako objekty činností v podobě myšlení a vnímání. Mimo tyto činnosti žádné ideje neexistují. Nepoznáváme věci přímo, ale

---

¹⁵⁰ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 706. „§ 4. Sylogismus není tím velkolepým nástrojem rozumu.“

¹⁵¹ Tamtéž, s. 413. „Třetí kniha, O slovech“

¹⁵² Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 59. „Mimoto, jak se zdá, je asi nemožno, aby podstata byla odloučena od toho, čeho je podstatou.“

¹⁵³ Tamtéž, s. 197. „A tak je zjevno, že obecně není odloučeno mimo jednotliviny a že přívrženci učení o idejích mají jednak pravdu, když je odlučují, jsou-li vskutku podstatami, jednak nemají pravdu v tom, že za ideu pokládají jedno v mnohém (hen epi pollón).“

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 197. „To proto, že nemohou udat, které jsou to podstaty, jež jsouce nepomíjitelné, jsou mimo ty, jež jsou jedinečné a viditelné.“

pouze jejich ideje, které jsou vlastně intencionálními objekty vnímání.¹⁵⁵ To znamená, že idea má pouze takové vlastnosti, které naše mysl dokáže vnímat. Důležité je, že všechny ideje jsou odvoditelné ze zkušenosti.

Oba autoři odmítají, že ideje jsou nějakým způsobem vrozené. U Aristotela však myšlení (rozum) popisuje onu slavnou prázdnou desku¹⁵⁶ (tabula rasa), na rozdíl od Locka, kde je zapisovačem smyslový vjem. Tato problematika spadá do Aristotelovy psychologie. Locke vystupuje proti vrozeným idejím především tak, že polemizuje s racionalismem. Musíme za tím vidět především snahu o osvobození se od katolických dogmatických pravd. Například vystupuje otevřeně proti transsubstanciaci.¹⁵⁷ Jediné, co podle Locka máme vrozené, jsou schopnosti, které nás učí určité pravdy.¹⁵⁸

3.11.2 Odmítnutí hylemorfismu

Locke aristotelské pojetí substance odmítá. Když definuje pojem obecné ideje substance, hovoří o substrátu, který je nositelem vlastností. Vlastnosti věcí musí něčemu patřit, ale o substrátu, který nese tyto vlastnosti, nic nevíme. Dokonce Locke prohlašuje, že idea substrátu nemá žádnou pozitivně vymezenou ideu.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 138. „Podle Lockovy reprezentativní teorie jsou ideje bezprostředními objekty myšlení a ideje, nebo spíše některé z nich, zastupují věci nebo jsou znaky věcí.“

¹⁵⁶ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 96. „A co se týče trpnosti na základě něčeho společného, bylo vyloženo již nahoře, že rozum v možnosti jest v jisté míře myslitelnými předměty, ale ve skutečnosti není ničím, dokud nemyslí, Jest třeba představit si to tak jako u desky, na které ve skutečnosti není nic napsáno.“

¹⁵⁷ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 753. „Vezměte inteligentního člena církve římskokatolické, který od prvního úsvitu nějakých představ ve svém intelektu má nepřetržitě s důrazem vštěpováno jako princip to, že musí věřit tak, jak církev (tj. všichni z jeho vlastního společenství), anebo že je papež neomylný; a nikdy neslyšel, že by to někdo zpochybňoval, dokud se jako čtyřicátník či padesátník nesetkal s člověkem odlišných zásad: jak prý je připraven na to, že tak snadno hltá – nejen proti veškeré pravděpodobnosti, nýbrž dokonce i proti jasné evidenci svých smyslů – učení o transsubstanciaci? Tento princip má na jeho mysl takový vliv, že bude věřit, že je masem to, co vidí jako chléb.“

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 71. „Vzhledem k tomu, že uvažovací schopnosti duše, které jsou takřka neustále – byť ne vždy obezřele či moudře – uplatňovány...“

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 84. „My naopak vidíme, že ani oněmi cestami, kudy jsou naše ideje přiváděny do mysli, k ideji substance nedospíváme, a vzhledem k tomu takovou nějakou jasnou ideu úplně postrádáme, a proto také nic slovem substance neoznačujeme, kromě takového

Odmítl tím aristotelské substanciální formy, které určují objekty.¹⁶⁰ Substance tedy pro Locka není reálnou podstatou, jako pro Aristotela.

Zdá se, že při určení obecné ideje substance, je samotná substance Lockovi na překážku. Sám přijímá substrát jakožto nositele pro vlastnosti pouze ze zvyku. Na mnoha místech hovoří o substanci jako o zvyku, především když popisuje konkrétní ideu substance. Pro něj jsou to pouze různé kombinace idejí.¹⁶¹

Locke tedy považuje za skutečnou esenci neznámé uskupení atomů. Neuznává však, že při našem poznávání reálných věcí hraje nějakou roli substance. Tvrdí, že substanciální povahou hmotného světa je neznámá struktura atomů, nikoli substanciální forma, kterou používáme pouze ze zvyku pro naše obvyklé koncepty.¹⁶² Když ovšem hovoří o individuaci živých věcí, tímto procesem individuace je pro něho něco hlubšího. Pokud se totiž změní nějaký atom u neživého tělesa, jedná se již o jinou věc. U živočichů a rostlin je tomu ovšem podle Locka jinak. Když rostlina například změní listy, jedná se stále o tu samou rostlinu, protože rostlina má jednotící prvek, který Locke nazývá *individuálním životem*.¹⁶³ Tento *individuální život*¹⁶⁴ připomíná jím odmítnuté aristotelské substanciální formy.

---

nejistého předpokladu čehosi, o čem nevíme, tj. čehosi, o čem nemáme žádnou odlišenou pozitivní ideu a co zároveň považujeme za substrát nebo nositele oněch idejí, jež známe.“

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 462, „*Nikoliv substanční formy, které známe ještě méně. - Tudiž ti, kdo byli poučováni v tom směru, že rozmanité druhy substancí mají své odlišené vnitřní substanční formy a že právě zmíněné formy tvoří rozlišení substancí na jejich species a genera, byli svedeni ještě dále z pravé cesty tím, že svou mysl upjali na neplodná zkoumání pídící se po substančních formách, naprosto nepochopitelných, o nichž máme stěží k dispozici víc než obecně nějakou temnou nebo zmatenou představu.“*

¹⁶¹ Tamtéž, s. 298. „*A my pak jsme vinou jisté nepozornosti nakloněni k tomu, abychom hovořili o jedné jednoduché ideji (a považovali ji za takovou), ač je ve skutečnosti složením mnoha idejí pospolu;“*

¹⁶² Tamtéž, s. 489. „*A táž nutnost přizpůsobovat vlastní ideje substancí věcem mimo nás, jako předlohám vytvořeným přírodou, nutnost, již podléhal také Adam, pokud se nechtěl sám záměrně vystavovat klamu, je tu dodnes beze změny a všichni lidé jí od oněch dob podléhají.“*

¹⁶³ Tamtéž, s. 336, „*Identita rostlin. - Musíme tedy uvážit, v čem se dub liší od nějakého seskupení hmoty, a zdá se mi, že rozdíl je v tom, že druhé je pouze soudržností částic hmoty, jakkoli sjednocených, a prvé je takovým jejich uspořádáním, které vytváří části dubu a takovou organizaci těchto částí, která je vhodná k přijímání a rozdělování potravy, aby bylo zajištěno uchování a výstavba dřeva, kůry a listů atd. dubu; a v tom spočívá rostlinný život.*

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 337, „*Identita živočichů. - Příklad se tak moc neliší u zvířat, aby si to z něj kdokoliv neodvodil a neviděl, co tvoří živočicha a udržuje ho týmž.“*

Substrát v Lockově podání nemůžeme ztotožňovat s Aristotelovou látkou – podkladem, z něhož něco vzniká.¹⁶⁵ Lockův substrát existuje pouze proto, aby umožnil látce existenci a aby vlastnosti nějaké věci byly trvalé. Bez substrátu, chápaného jako substance, by vlastnosti nebyly stálé. Vidíme, že ta nejdůležitější vlastnost substance pro Locka, byla stálost.

Lockova idea konkrétních substancí jsou vlastně druhy.¹⁶⁶ U Aristotela odpovídají druhům druhé podstaty.¹⁶⁷ To je Aristotelův koncept z *Kategorií*, kde, jak jsme popsali v úvodu, se jedná o logickou kategorii podstaty. V *Metafyzice* již hovoří o bytnosti, která je tvar – druh, ale není rodem. Změna je především v tom, že obecné již není pro Aristotela podstatou,¹⁶⁸ protože obecné se nemůže spojit s látkou. Každopádně pro Locka je druhové spojení pouze zvykem, a to pro Aristotela neplatí. Pro Locka druhy a rody nejsou skutečné jako pro Aristotela. Avšak části konkrétních idejí substancí jsou skutečné. To ovšem pro Locka nejsou substance. Opět se zřejmě jedná o problém proměnlivosti, změny. Totiž substance, které jsou pro Aristotela druhou podstatou (avšak vidíme, že v *Metafyzice* již ne), pro Locka znamená změnu. Určitý druh něčeho živého se během života změní (vyroste, zmohutní atd.) a pro Locka je nejdůležitější vlastností substance její neměnnost.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Aristotelés, *Fyzika*, Praha, 2021, s. 5. „*Látka, která trvá, je společně s tvarem příčinou vznikání. Zánik je zbaveností tvaru. I po zániku v látce zůstává možnost nabytí tvaru.*“

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 460. „*§ 8. A že pro nás druhy věcí nejsou ničím jiným než řazením věcí pod odlišená jména, v souladu se složitými ideami v nás (a nikoliv v souladu s jejich přesnými, odlišenými, reálnými esencemi); to je zřejmé z toho, že se často setkáváme s tím, že jsou sice mnohá individua řazena do jednoho druhu, nazývaného jedním jménem, takže jsou přijímána, jako kdyby byla jednoho druhu, nicméně mají kvality – závisí na jejich reálném ústrojenství –, jimiž se zrovna tak liší jak vzájemně, tak od dalších věcí, od nichž se údajně liší druhově.*“

¹⁶⁷ Aristotelés, *Kategorie*, Praha, 2018, s. 57. „*Druhými podstatami se míní to, v čem se jakožto v druzích vyskytují ony podstaty v prvním smyslu, tedy se tím míní druhy i rody těchto druhů.*“

¹⁶⁸ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 193. „*Neboť nemůže-li se podstata skládat z toho, co je obecné, ježto obecné znamená takové a takové, ale nikoliv toto zde, a nemůže-li se podstata skládat ani z podstat ve skutečnosti, bude asi každá podstata nakonec nesložená.*“

¹⁶⁹ Robinson, Howard, "Substance", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/substance/>>.

3.11.3 Skepticismus

Locke byl především kritický k tomu, že věda je schopna odhalit skutečné esence věcí, které jsou reálným základem druhů. Zároveň pochyboval o tom, že u věcí, u kterých poznáme látku, poznáme i zároveň jejich skutečnou podstatu, tedy substanci. Tento pesimismus se ukázal v budoucnu neopodstatněný, protože když definujeme látku, z které je určitá věc vytvořena, získáme tím i skutečnou esenci věci. Tím, že něco označíme za zlato, předpokládáme již v této látce něco jednotícího, co nese vlastnosti zlata. Naše důvěra, že tyto druhy mají skutečnou podstatu - substanci, je již vyjádřena ve jméně určité věci.

Vidíme, že je to skeptický postoj oproti Aristotelovi. Ten považuje v prvních kapitolách *Metafyziky* látku za první substanci, ale v kapitolách 7 a 12 již dává na první místo formu jakožto druh a teprve poté látku.¹⁷⁰ Forma – druh, tedy bytnost je na prvním místě zcela logicky, protože tím se stává věc jednotlivinou a také většinou dává věci jméno. Substancí je tedy spíš forma než látka, která je blíže nějaké kvalitě.¹⁷¹ Rozdíl v těchto pojetích ohledně pořadí substancí je úhel pohledu. Z hlediska gnoseologie je na prvním místě forma - tvar nějakého předmětu, protože to je to hlavní co pro nás definuje nějakou věc. Z pohledu ontologie je ovšem stejně důležitá i látka. Látka má význam tam, kde forma – tvar není substancí, ale pouze kvalitou. Například pro dům jsou podkladem cihly, tedy látka, a forma – tvar je kvalitou. Substance tak z gramatického pohledu nemusí být vyjádřena podstatným jménem. Kvalita nějakého předmětu nemusí být určena pouze látkou, ale i formou – tvarem (vnitřní princip). To znamená, že kvalita je určitým druhem *druhých podstat*. Zde Aristotelés pojímá bytnost šířeji, a to tak, že svoji bytnost mají i jiné kategorie, a to kvalita, kvantita a vztah. Jedná se totiž o kategorie, které nám nejvíce říkají o nějaké věci.¹⁷²

U Locka se skepticizmus nejvíce projevuje v možnosti poznání substance. To jsme již probrali výše v kapitole 3.10. Oproti tomu podle Aristotela je svět okolo

¹⁷⁰ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 168, „A tak, je-li tvar dříve než látka a je-li jsoucnem ve větší míře, bude z téhož důvodu také dřívější než to, co je z obou složeno.“

¹⁷¹ Tamtéž, s. 178. „Když však věci vzniknou, nenazývají se tak jako to, z čehož jako ze své látky vznikají, nýbrž dostává se jim označení odvozeného od látky; například socha se nenazývá kamenem, nýbrž kamennou.“

¹⁷² Aristotelés, *Kategorie*, Praha, 2018, s. 67–85.

nás reálný a pro náš rozum poznatelný. Člověk jakožto jsoucí, vlastní smysly a rozum, a je tudíž schopen přímo poznat jsoucno okolo sebe. Pravdu poznáme tak, že poznáme příčiny, které působí postupně za sebou, a naše poznání tedy postupuje od jedné k druhé, až k poznání poslední příčiny.¹⁷³

3.11.4 Subjektivní existence druhých kvalit

Než Locke začne v Eseji výklad složitých idejí, rozvíjí úvahu o primárních a sekundárních kvalitách, což úzce souvisí především s poznáním substance. Na tomto základě poté hovoří o nemožnosti substanci poznat. To jsme probrali v kapitole 3.10. Na tomto místě Lockeho pojetí kvalit porovnáme s Aristotelem, což souvisí i s odmítnutím poznání, které je shodné se skutečností.

Pro Locka je zásadní rozdíl mezi kvalitami a idejemi. Objekty mají schopnosti, což jsou pro Locka kvality, vyvolat v nás určité ideje. Uvádí příklad sněhové koule, která v nás vyvolává ideje bílého, okrouhlého a studeného, což označuje za kvality. Smyslové zážitky z této sněhové koule nazývá idejemi.¹⁷⁴ Určité kvality jsou neoddělitelné od tělesa (tuhost, rozlehlost atd.) a to jsou primární kvality.¹⁷⁵ Existují i sekundární kvality, což jsou určité schopnosti ve věcech vyvolávat v nás zážitky prostřednictvím primárních kvalit.¹⁷⁶ Existují ještě terciální kvality, což

---

¹⁷³ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 39. „Je tedy zřejmo, že tato věda má pochopit počáteční příčiny – tvrdíme totiž, že každý něco ví tehdy, když se domníváme, že zná první příčinu toho. O příčinách se však mluví čtverým způsobem.“

¹⁷⁴ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 130, „Tato sněhová koule má sílu vyvolat v nás ony ideje tak, jak se vyskytují ve sněhové kouli, nazývám kvality; a pokud jsou počítky nebo vjemy v našem intelektu, nazývám je ideje. Když o těch ideách někdy mluvím, jako kdyby byly přímo v samotných věcech, byl bych rád, aby mi bylo rozuměno, že tím mám na mysli ony kvality v objektech, které je v nás vyvolávají.“

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 130. „§ 9. Primární kvality. – Takto uvažovanými kvalitami v tělesech jsou za prvé takové, které jsou od tělesa naprosto neoddělitelné, ať už by se nacházelo v jakémkoliv stavu; takové, které si těleso neustále uchovává při všech obměnách a změnách, jimž podléhá, bez ohledu na úhrnnou sílu, která je na něm uplatněna; a takové, které smysly nepřetržitě nacházejí v každé částě hmoty, jež má dostatečné rozměry k tomu, aby byla vnímána, a které mysl nachází neoddělitelně spojené s každíčkou částíčkou hmoty, ačkoli ta může být přitom menší než aby samotinká připouštěla, aby ji smysly vnímaly.“

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 131. „§ 10. Sekundární kvality. – Za druhé, takové kvality, které vpravdě přímo v samotných objektech nejsou ničím jiným než silami k vyvolávání různých počítků v nás svými primárními kvalitami, tedy velikostí, tvarem uspořádáním a pohybem svých smysly nevnímátných částíček, jako jsou barvy, zvuky, chutě atd., které nazývám sekundární kvality.“

jsou dispozice, které stejně jako sekundární kvality nejsou kvality jako takové.¹⁷⁷ Tyto kvality jsou spíše schopnosti tělesa působit změnu na jiném tělese. Důležité je pro nás, jaký je rozdíl mezi primárními a sekundárními kvalitami, protože se jedná o jakýsi předstupeň pro prohlášení, že substance je cosi nepoznatelného. Locke při tvorbě obou kvalit předpokládá emanaci *nepostrěhnutelných částic*.¹⁷⁸ Rozdíl mezi nimi je především v tom, že primární kvality mají nějaký odraz v realitě, tedy podobají se realitě. To ovšem neplatí pro sekundární kvality, kdy například idea červeného v nás nevyvolává ideu jablka či růže, ale pouze ideu červené. Je tedy nesprávné hovořit o druhých kvalitách jako o subjektivních, protože je vyvolávají schopnosti předmětů. Přesto nejsou podobné tomu, co se v objektech nachází. Pro Locka je důležité, že primární kvality jsou reálné a sekundární kvality jsou pouze vnímatelné námi, tedy subjektem. Na tomto základě poté Locke hovoří o nemožnosti poznat substanci, jak jsme tuto problematiku představili v kapitole 3.10. Sekundární kvality jsou síly, jejichž prostřednictvím jsou vytvářeny substance různých idejí.¹⁷⁹ Locke tedy přiznal reálnou existenci subjektivním druhým kvalitám jakožto silám nacházejícím se ve vnějších věcech.

Aristotelés pojednává o kvalitách naopak. První kategorií je substance a vše ostatní jsou akcidenty.¹⁸⁰ Kvalita je tak pro něj pouze jedním z akcidentů, tedy případků substance. Podle něj vnímáme pouze pomocí smyslů. Přijal starý Démokritův názor, že smysly jsou voskové destičky, do kterých se realita

---

¹⁷⁷ Štambachová, L., *John Locke – Primární a sekundární kvality*, Praha, 2009, „Pro přehlednost jsem zvolila přímé rozlišení na kvality sekundární a terciární, ačkoli se k tomuto členění Locke vyjadřuje na různých místech různě. Já se přidržuji rozčlenění v E. II. viii. 23, ale v E.II.viii. 26 kvality terciární označuje autor jako jakousi podskupinu kvalit sekundárních – sekundární kvality tak značí jako „bezprostředně vnímatelné druhotné kvality“ (*Secondary Qualities, immediately perceivable*) a terciární kvality jako „zprostředkovaně vnímatelné druhotné kvality“ (*Secondary Qualities, mediately perceivable*).“

¹⁷⁸ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 304, „Kdybychom měli smysly dostatečně ostré na to, aby rozlišily drobné částičky těles a skutečné ústrojenství, na němž jejich smyslově vnímatelné kvality závisí, vůbec pak nepochybuji o tom, že by v nás vyvolávaly naprosto odlišné ideje.“

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 131, „Sekundární kvality, které vpravdě přímo v samotných objektech nejsou ničím jiným než silami k vyvolávání různých počitků v nás svými primárními kvalitami, tedy velikostí, tvarem, uspořádáním a pohybem svých smysly nevnímatelných částiček, jako jsou barvy, zvuky, chutě atd.“

¹⁸⁰ Aristotelés, *Kategorie*, Praha, 2018, s. 51.

obtiskuje.¹⁸¹ Nepřijal již ovšem jeho teorii, že se obtiskují atomy, které vycházejí z pozorovaného předmětu. To je spíše bližší Lockovi, který hovoří o emanaci nepostřehnutelných částic. Nicméně podle Aristotela je objektivní realita hybatelem smyslového vnímání, které ovšem není přesné, a je ho zapotřebí rozumem korigovat. Rozum jsou také voskové destičky, do kterých tisknou smysly svoji zkušenost. Rozum je tedy nad smysly. Poznání přichází až v momentě, kdy se začneme ptát, proč se dějí věci, které vnímáme smysly.¹⁸²

3.11.5 Odmítnutí poznání jako asimilace se skutečností

Locke se ontologií nezdržoval. To byla práce až pozdějších filozofů (Kant a následovníci na jedné straně a materialisté na druhé straně). Tím, že nevypracoval žádnou metafyzickou spekulaci, usnadnil ve své době vědeckou práci především v oblastech psychologie a fyziologie. I přesto učinil významný krok, a to sice jak jsme uvedli v předešlé kapitole, rozdělení kvalit na primární a sekundární, z čehož plyne, že o podstatě – substanci nemůžeme vědět nic. Toto rozdělení kvalit představil již Descartes, tudíž je patrné, že oba směry, jak empirismus, tak racionalismus, si kladly obdobné otázky.

Na existenci substance pouze usuzujeme. Substance je pro Locka pouhou nositelkou představ. Jediné, co s jistotou poznáváme je tedy naše vlastní poznání. Pouze podle určitých zákonitostí – *koordinací* propojujeme naše představy, což jsou počítky, vjemy a pocity (sensation). Tyto koordinace jsou velice nejednoznačné. Například vymezení identity a rozličenosti, nebo modálních a kauzálních vztahů. Koexistence nebo předpoklad skutečnosti také nejsou u Locka dokonale uchopené. Až Kant a fenomenologie toto rozpracují přesněji. Odmítnutí Aristotela je zde v poznání pravdy. Ta již není vymezena jako shoda představy s podstatou – substancí poznávaného předmětu, protože tuto substanci nejsme schopni poznat, ale pouze jí předpokládat. Pravdou je pro Locka shoda mezi našimi představami o určitém předmětu mezi sebou navzájem. To je hlavní důvod,

¹⁸¹ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 80. „Každý smyslový pocit čili vjem jest třeba vůbec pojímati tak, že smysl jest schopnost přijímati smyslové tvary bez látky, jako vosk přijímá znak prstenu bez železa nebo zlata, totiž tak, že sice přijímá zlatý nebo železný znak, ale nikoli pokud je to zlato nebo železo.“

¹⁸² Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 101. „Věškeré jsoucno jest totiž buď předmětem vnímání nebo předmětem myšlení. Vědění pak v jisté míře obsahuje všechno to, co je možno věděti, a vjem obsahuje to, co lze vnímati.“

proč je nucen zkoumat, jak naše představy vznikají, a to jak obecné, tak i abstraktní, a především jak se projevují v naší řeči. Definování přesných pojmů je pro něj jeden z hlavních úkolů filozofie.

Aristotelés považoval za pravdivé výroky ty, které pravdivě informují o skutečnosti. Skutečnost tedy nelze přizpůsobit výrokům, ale naopak je nutné výrok přizpůsobit skutečnosti. Mimochodem je to krok za Platóna, protože již nechápe pravdu abstraktně a zároveň není potřeba pravdivý výrok považovat za neměnný, ale naopak považuje za přirozené, že se výrok změní, pokud se změní skutečnost. Vychází také jako Locke především z empirismu. V jeho díle lze vysledovat, že postupem času upouštěl od platónského racionalismu a více se orientoval na zkušenost.

Aristotelés se snažil překonat platónský dualismus, z kterého vycházel. Zdůrazňuje, že skutečným předmětem filozofie není substance, ale jsoucno.¹⁸³ V *Metafyzice* již neklade důraz na rozdělování pojmů formy a látky, ale zdůrazňuje jejich jednotu.¹⁸⁴ Forma je sice představitelná bez látky, ale reálně takto osamocena nikde neexistuje. Látka tuto vlastnost nemá. Nelze si ji představit bez nějakého tvaru – formy. Látkou nemůže pohybovat nějaká od ní oddělená forma, protože reálně neexistuje. Aristotelés to vysvětluje tím, že látka obsahuje formu. Tím přiznává látce samopohyb, protože ta již není pouze pasivním čekatelem na formu.¹⁸⁵ Forma a látka jsou tedy dvě strany jednoho principu. Látka se pohybuje dvojím způsobem. Buď pohybem vycházejícím ze samostatné látky, což je vliv atomistů, nebo pohybem, který přichází z venku, a to sice z nemateriální části jsoucna, což je řešení podle Platóna. Každopádně jakákoliv

---

¹⁸³ Vycházíme z *Metafyziky* z knihy VII., kterou považujeme za vrchol Aristotelova učení o podstatách.

¹⁸⁴ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 182. „Než „část“ vypovídá se více způsoby; jedním z nich je míra co do kolikosti. Ale tento nechejme stranou a přihlédněme k otázce, které jsou části, z nichž se skládá podstata. Jestliže je jednak látka, jednak tvar a jednak celek z nich složený, a jak látka, tak tvar a také celek z nich složený jsou podstatou, tak v jistém smyslu i látka může být nazvána částí něčeho, v jiném smyslu nemůže, nýbrž částí je pouze to, z čehož se skládá pojem tvaru.“

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 181. „Kde však něco vzniká bezděčně, jako je to tam, kde se může látka sama od sebe pohybovat tak, jako se pohybuje semeno; jinak je vznik možný jenom z toho, co je stejné.“

možnost není na prvním místě při uskutečňování něčeho. Před možností vždy existuje nějaké jsoucno, konkrétní určitá skutečnost.¹⁸⁶

Tím se vysvětluje, že veškerý pohyb má svůj řád, který je dán účelovou příčinou a tato příčina je dána realitou. Vše směřuje ke svému cíli. Tím je zároveň ponechán primát formě, což je platonismus, který v Aristotelovi zůstává. Možnost se tedy musí uskutečnit. První příčinou je první hybatel, který dává všemu smysl tím, že existuje. První hybatel je velice podobný Platonově ideji dobra. To, proč je nehybný, je vysvětlením toho, že vše má svůj počátek a konec. Je také nejvyšší, nejčistší formou, která se nepotřebuje spojovat s látkou, protože pohyb je něco nedokonalého. Tento způsob přemýšlení nad univerzem dává jistotu, že vše, co se děje, děje se z nějaké příčiny a za nějakým účelem. První hybatel je totiž nejvyšší dobro. Je to bůh transcendentní a není tudíž v tomto světě ani svět v něm, jako v panteistických teoriích.

Toto Aristotelovo pojetí substance je vrcholem jeho zkoumání, ke kterému směřují jeho zkoumání jsoucna. Je to výsledek celého předchozího vývoje řecké filozofie. Hodila se dokonale pro Aristotelovo empirické pozorování přírody a společenských podmínek. Vytvořil základ pro jakoukoliv vědu. Jeho koncepce je vlastně teologií, která přiznává reálnou existenci pouze jednotlivině, rozvinula pojetí o uskutečňování možnosti ke skutečnosti a vytvořila pohled na svět jako na účelově zaměřenou soustavu.

Locke a jeho vztah ke kauzalitě je překvapivě podobný. Domnívá se totiž, že příčina a účinek jsou propojeny. Spojení příčiny a účinku tedy nepovažuje pouze za projev subjektivity, ale za princip získaný ze zkušenosti.¹⁸⁷ Je to opačné stanovisko, než prohlašovali racionalisté.

---

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 198. „*Poněvadž podstata je druhem počátku a příčiny (aitiá), musí nám být východiskem toto hledisko. Na příčinu (dia ti) se tážeme vždy tak, proč něco náleží něčemu jinému (allo alló tini).*“

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 329. „*§ 1. Odkud jsou jejich ideje získávány. – V tom, jak si smysly všímají neustálých střídajících se výkyvů ve věcech, nemůžeme přehlédnout, že mnohé jednotliviny – jak kvality, tak substance – začínají existovat a že za tuto svou existenci vděčí žádoucímu uplatnění a působení nějakého jiného jsoucna. Na základě tohoto pozorování dospíváme ke svým ideám příčiny a účinku. To, co vyvolává nějakou jednoduchou či složenou ideu, označujeme obecným jménem příčina; a to, co je vyvoláno, účinkem.*“

3.11.6 Věda

Po dlouhou dobu existence společnosti představovala věda pouze okrajovou záležitost, předmět zájmů sběratelů kuriozit, a myšlenkových spekulací filozofů a intelektuálních podivínů. Teprve v renesanci dostává impuls, který vede ke vzniku novodobé vědy jako základního faktoru civilizačního rozvoje.¹⁸⁸

Aristotelés sám bádá v různých oblastech, jako biologie nebo zoologie, ale také dokázal teoreticky definovat vědu. Definoval, že každá věda má svojí vlastní oblast zájmu. Každá věc, kterou zkoumá určitá věda je definována určitými principy, a z těch je možné vyvodit vědecká tvrzení. Aristotelés nerozděloval filozofii a vědu. Klíčovým termínem pro pochopení jeho „vědy“ je termín *epistéme*, který se nedá úplně přesně přeložit, protože má více významů než slovo věda. Znamená zároveň porozumění či zručnost. Jde mu především o to, popsat všechny lidské činnosti, takže *epistéme* rozděluje do třech skupin: vyrábění, jednání, nahlížení skutečnosti. Toto nahlížení dále rozděluje na metafyziku – první filozofie, matematiku a fyziku.¹⁸⁹ Pokud by neexistovaly nehybné substance, byla by na prvním místě fyzika!¹⁹⁰ Je to tak z toho důvodu, protože zkoumá to, co se pohybuje a mění, ale jejím předmětem jsou věčné principy. Na základě pohybu a nezávislé existence charakterizuje Aristotelés teoretické činnosti takto: Matematika zkoumá jsoucno, které je sice nepohyblivé, avšak neexistuje nezávisle; podle Aristotela jsou totiž matematické předměty výsledkem odebrání (*afairés*) určitých vlastností z přírodních předmětů (i když se termín *afairés* někdy překládá jako abstrakce, s abstrakcí v našem smyslu souvisí jen velmi přibližně.¹⁹¹ Fyzika zkoumá zase jsoucno, které je pohyblivé a existuje nezávisle. Metafyzika naproti tomu zkoumá jsoucno, které existuje nezávisle, ale je nepohyblivé.¹⁹²

¹⁸⁸ Fajkus, B., *Filozofie a metodologie vědy*, Praha, 2005, s. 23.

¹⁸⁹ Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 156. „*A tak jsou tři obory teoretické filozofie, matematika, fyzika a teologie.*“

¹⁹⁰ Tamtéž., „*Kdyby tedy mimo podstaty, jež jsou od přírody, nebylo žádné jiné, byla by první vědou fyzika; je-li však nějaká nehybná podstata (úsia akinétos), je dřívější a první filozofie také dřívější než ostatní vědy; a tak je také všeobecná, poněvadž je první.*“

¹⁹¹ Hobza, P., *Filozofie a věda: filozofické pojednání o skutečnosti*, Praha, 2015, s. 25-26.

¹⁹² Aristotelés, *Metafyzika*, Praha, 2021, s. 156. „*avšak první věda má předmětem zkoumání i to, co je odloučené, i to, co je nehybné.*“

Především pro Aristotela znamenalo, že něco víme nebo ovládáme, to, že známe první principy a příčiny. Neřešil, jak *epistémé* působí v duši subjektu, ale jak se vztahuje k různým věcem, které se nacházejí v jsoucnu. Než jsme schopni nějakou věc poznat, musíme pochopit její působení. Toto působení poznáme podle věcí, na které působí. Počátkem veškerého pohybu je nehybný hybatel, který pohyb vytváří neustále a není nijak spojen s pouhou možností. Existuje v uskutečnění. Možnost má látka, forma má uskutečnění. Nehybný hybatel je tedy nejvyšší formou – substancí, která v sobě obsahuje formální, pohybovou i účelovou příčinu. Forma, a tedy i tyto příčiny, jsou i v každém živém organismu, ale ve spojení s látkou. Forma je substancí a tu je třeba poznat, aby se dalo hovořit o *epistémé*. Bez poznávání formy, nepoznáváme nic.

Doba, v které žil John Locke, byla dobou stále rychlejšího rozvoje vědy, což vrcholí až v dnešních dnech, kdy se zdá, že pouze věda je nositelkou veškeré pravdy. Onomu zrychlení ve vývoji věd pomáhala i filozofie, která v té době s ní byla úzce spojena. Dá se říci, že věda byla závislá na filozofickém myšlení. Novými pohledy dávala filozofie vědě impulsy především tím, že odmítala pohled na substancí a dívala se směrem k jevu, ke konkrétnímu jevu. To, že filozofie odůvodnila, proč nemůžeme poznat substancí, ale že můžeme poznat konkrétní jev, inspirovalo vědecké poznání. Ve filozofickém bádání to znamenalo, že se pozornost přenesla z ontologie na gnozeologii.

Locke se snažil především o racionalizaci praxe, a to ve všech oblastech, tedy jak náboženské, tak ekonomické a samozřejmě politické. Považoval za důležité vytvořit teorii, na jejímž základě lze postavit vědecké předpoklady neboli podle čeho se má praktická věda řídit. Přírodověda pro něho nebyla souborem absolutně pravdivých vět, jako pro racionalisty, ale množinou různých předpokladů o realitě. Tuto množinu, podle Locka, nejde racionálně pochopit. Stál proto před úkolem nakolik i věda, která není interpretována ve smyslu racionalismu, může být racionální, a tedy nakolik může být základem racionálního jednání. Toto je ústředním úkolem jeho teorie poznání.¹⁹³

Důležité je pro něho především kladení smysluplných otázek, a zároveň určit v kterých oborech nelze pokládat otázky, na které nemůžeme dostat odpovědi. Racionalismus, především fyzika a filozofie přírody, nebyl schopen obstát před

¹⁹³

Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, 2004, s. 36.

Newtonovou kritikou. Ta spočívala v první řadě v tom, že fyzika se nezakládá na evidentních empirických předpokladech, i když souvislosti, které se odehrávají v realitě, nahlížel Newton stále racionálně. Locke šel ale ještě dál. Podle něj nelze pochopit podstatu, tedy substanci přírody. Můžeme pouze předpokládat, a z těchto předpokladů vytvořit platné zákony. Locke se vzdal záměru činit zkušenostní skutečnost inteligibilní.¹⁹⁴ Pomocí hypotéz tedy vysvětluje skutečnost a používá k tomu pozorování a experiment. Upouští tím od nahlížení podstaty věcí, tedy substance. Věty, které nám něco říkají o realitě, nejsou podle něho nikdy evidentní a ani nejsou odvoditelné z nějakých jiných evidentních vět. Jsou odvoditelné pouze ze zkušenosti. Tím útočí na racionalismus a zároveň říká, že věda má axiomatickou podobu. Axiomata jsou platná pouze v matematice, protože matematika pracuje pouze se vztahy mezi pojmy. Věda pro Locka musí mít skutečný základ v empirii.

3.11.7 Psychologie

Aristotelés se do dějin psychologie zapsal především spisem *O duši*. Není to opět dílo, které je napsané pro čtenáře. Je zde vidět, jak se jeho exaktní přístup propojuje se spekulativní metafyzikou. Poprvé je zde psychologie brána jako přírodní empirická věda, která zahrnuje všechno živé, tedy nejen člověka. Duši Aristotelés rozděluje na tři části¹⁹⁵, což je již u Platóna.¹⁹⁶ Vyživovací část vlastní i rostliny, žádostivou a vnímající mají i zvířata a s rozumovou částí může operovat pouze člověk. Toto učení je ovšem propojeno s učením o substancích, a tak duše není pro tělo něco cizího. Duše je formou těla, které je látkou.¹⁹⁷ To, jak se během života duše vyvíjí a zdokonaluje, je entelechie všeho živého. Tento systém je natolik přírodovědecký, že odstraňuje veškeré problémy, které se týkají věčnosti

---

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 38.

¹⁹⁵ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 44. „Od dřívějšíka známe tři výměry duše.“

¹⁹⁶ Platón, *Faidros*, Praha, 2003, s. 205. „Na začátku této řeči jsme rozdělili každou duši na tři části...“

¹⁹⁷ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 44. „Tím je tedy obecně řečeno, co jest duše; jest totiž pojmová podstata. To však znamená tolik jako bytnost tohoto určitého těla, podobně jako kdyby nějaký nástroj, například sekyra, byl přírodním tělesem; býti sekyrou by byla jeho podstata a ta by byla její duší. Kdyby se ta oddělila, již by to nebyla sekyra, nýbrž jen podle jména.“

duše. Aritotelés dodává, že rozumová duše člověka je čistou formou, a proto je věčná, neboli rozumová duše se podílí na nesmrtelném logu.¹⁹⁸ Nevíme, zda tento „doplňek“ o věčné rozumové duši vznikl před vytvořením tohoto systému, nebo až poté. Stejně jako první hybatel, který je celý transcendentní a nezapadá do zákonů reality, tak i čistá rozumová duše zde působí jako něco cizího. Navíc ještě k tomu látková realita nemůže působit na rozumovou část duše, která je nelátková, protože by pak nebyla dokonale nelátková. Je ovšem jasné, že ji přeci jenom ovlivňuje. Rozdělil tedy rozumovou část duše na činnou a trpnou.¹⁹⁹ Trpná přijímá podněty ze smyslů a z těchto podnětů abstrahuje pojmy, s kterými poté operuje náš rozum. Činná duše vše pouze rozpoohyboává.

Pro Locka stojí duševní život samozřejmě na smyslech. Termíny „čítí“ a „vnímání“ zcela přesně nerozlišuje a často zaměňuje.²⁰⁰ Veškeré poznání u Locka pramení ze zkušenosti, která je dvojího druhu. Smyslové vnímání, které nás odkazuje k problematice primárních a sekundárních vlastností.²⁰¹ Druhou částí poznání je reflexe, kdy člověk nahlíží na svoje vlastní mentální procesy.²⁰² S tímto pohledem na psychiku jednotlivce do dnes pracuje kognitivní psychologie, která operuje s tím, že podněty z vnějšku pojmenovává jako mentální reprezentace prvního řádu a výsledky reflexivního nahlížení jako mentální reprezentace druhého řádu.

Domníváme se, že Locke rozpracoval část Aristotela s tím, že klade větší důraz na subjektivní vnímání skutečnosti. Ontologii, jak jsme se zmínili výše, nechává stranou. Na rozdíl od Aristotela, jehož systém je vzájemně propojený a substance je pro něho základ, se Locke zabývá pouze gnozeologií a substancí odsouvá do oblasti, kde ji nelze poznat. Jediné, co jsme schopni poznat, je naše vlastní poznání. Zaměřil tedy pozornost pouze na člověka. Z pohledu Aristotela celá *Esej*

---

¹⁹⁸ Aristotelés, *O duši*, Praha, 2000, s. 94. „Tudíž takzvaným rozum duše – a rozumem nazývám to, čím duše myslí a soudí – není z hlediska skutečnosti ničím, dokud nemyslí. Tím je také odůvodněno, že není smíchán s tělem; neboť tak by nabýval též nějaké takové vlastnosti, buď by byl studený nebo teplý, anebo by měl také nějaké ústrojí, jako je ústrojí smyslové.“

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 96. „Činný a trpný rozum.“

²⁰⁰ Plháková, A., *Dějiny psychologie*, Praha, 2020, s. 35.

²⁰¹ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 123, „VII. kapitola, *O jednoduchých ideách jak ze smyslového vnímání, tak z reflexe.*“

²⁰² Tamtéž, s. 128, „VIII. kapitola, *Několik dalších úvah o našich jednoduchých ideách ze smyslového vnímání.*“

pojednává pouze o duši a nedotýká se poznávání vnějšího světa. Poznání není jako u Aristotela, kdy se shoduje naše představa se substancí předmětu. Substanci pouze předpokládáme. Poznání je pro Locka pouze to, když se naše představy o určité věci mezi sebou shodují.

Je zde potřeba upozornit, že z dějinného pohledu je Aristotelovo učení určitým začátkem vědeckého pohledu na svět, který prochází vývojem. A právě v Lockově pojetí dochází k postupnému negování tohoto pohledu důrazem na subjekt, jehož základ položil samozřejmě Descartes. O tom ale až později, v následující kapitole.

3.12 Jiné pohledy na Lockovu substanci

Za tradiční interpretaci Lockovy substance bývá považováno, že idea konkrétní substance a idea druhu substance závisí na obecné ideji substance, která je totožná se substrátem. Pokouší se o to například tím, že hovoří o reflexi, díky které si uvědomujeme, že některé kvality se vyskytují společně, tudíž usuzujeme na nějakého nositele těchto kvalit. Nebo tím, že abstrahujeme z množství případů předpoklad takového podkladu. Problémem tohoto pojetí je ovšem fakt, že ideu substrátu nemůžeme získat empiricky ze zkušenosti. Locke se domnívá, že tuto ideu lze odvodit ze zkušenosti tím, že realita je shlukem idejí, které mají všelijaké kvality a nejsou nijak rozděleny. Naopak vystupují jako skupiny idejí. Toto seskupování, které prožíváme skrze zkušenost, je počátkem myšlenky, že základem je idea substance.

Nejčastější je názor, že Locke spojuje substanci spíše s pojmem reálné esence než s pojmem substrátu. Již jsme toto spojení probírali výše v kapitole o obecné ideji substance. Locke si je vědom, že existuje více druhů substancí a každý druh obsahuje jiné možnosti vztahu. Kauzalita je obsažena ve složených idejích substancí.²⁰³ Jak jsme poznamenali výše, toto Locke promýšlí dále v třetí části knihy, kdy hovoří o reálné a nominální esenci. Hovoří o reálné esenci substančního druhu, která má určité znaky a tyto znaky mají představitelé určitého

---

²⁰³ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 123, „*Například – nějaký člověk je bílý – znamená, že věc, která má esenci člověk, má v sobě rovněž esenci bělost, což není nic jiného než způsoblost k vyvolání ideje bělosti u toho tvora, jehož oči mohou objevovat běžné objekty.*“

druhu stejné.²⁰⁴ Například určitý kov má atomovou strukturu, která vysvětluje jeho individuální vlastnosti. Podle této interpretace to vypadá, že pro Locka je substance spíše něco určitelného, a konkrétní reálná esence je konkrétní určení, a ne samostatnou entitou, která je odlišná od svých vlastností. Pojem obecné ideje substance vysvětluje Locke jako obecnou reálnou esenci. Tato interpretace tedy vysvětluje výše uvedené rozpory, které jsme uvedli výše, ale vytváří jiné, o kterých pohovoříme později na svém místě.

Jiné interpretace zase poukazují na to, že Locke analyzuje slova a řeč. Je pravda, že nikde nenajdeme obhajobu substrátu. Když ho Locke analyzuje, odkazuje podle mnohých na názor, který je obsažen ve slovech. V 13. kapitole druhé části knihy, v odstavci, který popisuje prostor, se také vyjadřuje Locke o substanci.²⁰⁵ Zde je vidět, že pro Locka pojem substrátu nic neřeší, není tudíž důležitý pro pochopení substance. Zdá se, že chce substanci vyprovodit do říše nepoznaného, aby se jí vůbec nemusel věnovat. Musíme si uvědomit, že Locke žije v době, kde převládá pohled na substanci z perspektivy scholastiky, a Descartes pojem substance využívá pro vysvětlení dualismu duše a těla. Tento dualismu však Locke odmítá, ale odmítá i scholasticko - aristotelský pohled na svět. Je třeba tedy Lockovo dílo číst jako pevnou součást svojí doby.

---

²⁰⁴ Tamtéž, s. 458. „Takže „esenciální“ a „nikoliv esenciální“ jsou výrazy vztahující se pouze na naše abstraktní ideje a na jména k nim připojená, což neznámá nic víc než to, že ať už jde o jakoukoli jednotlivou věc, pokud v sobě nemá ony kvality, které jsou obsaženy v abstraktní ideji, kterou každý obecný výraz představuje, nemůže být taková věc začleněna pod onen druh, ani nemůže být nazvána odpovídajícím jménem, jelikož ona abstraktní idea je pravou esencí onoho druhu.“

²⁰⁵ Tamtéž, s. 173, „Substance, kterou neznáme, není důkazem proti prostoru bez tělesa. - Kdyby se teď někdo zeptal (jako se to obvykle děje), zdali by tento prostor, zbavený tělesnosti, byl substancí, nebo akcidentem, pohotově odpovím: nevím! A nebudu se stydět přiznat svou nevědomost do té doby, než mi takový tazatelé předvedou nějakou jasnou odlišnou ideu substance.“

4. Kritika Lockova pojetí substance

Velkým protivníkem novověkého empirismu byla samozřejmě katolická církev. Locke napsal práce na téma náboženské tolerance, kde hovoří o tom, že odmítnutí tolerance je znásilňování lidské svobody. Jeho návrh ovšem nepočítá s katolíky a ateisty. Katolíci pro něj byli přímo protistátní živly a vlastně to byl obecný pohled na katolicismus. Zdálo se, že Karel II. je téměř sám, kdo si přeje, aby tolerance byla rozšířena i na katolíky.²⁰⁶

Lockova filozofie především popuzuje již tím, že v člověku není nic vrozeného. Jak jsme již naznačili výše, z Lockovy filozofie se náboženství vytrácí, ačkoliv se jej velice snažil alespoň v nějaké podobě udržet. Z jeho gnozeologie, ale může vyplývat pouze nějaká podoba deismu, za jehož zakladatele byl v 18. století běžně považován. Původ deismu je však někde jinde. Ve čtvrté části *Eseje* se věnuje poznání Boha, a ač připouští možnost Božího zjevení, nesmrtelnosti duše či vzkříšení těla, odmítá prohlášení, která odporují rozumu. Samozřejmě se jedná o některá katolická dogmata, jako například o transsubstanciaci, tu vyloženě odmítal a prohlašoval ji za omyl.²⁰⁷ Mohl prohlásit, že některé pravdy jsou nad rozumem, ale Locke výslovně prohlašuje, že pokud je něco v rozporu s rozumem, nemůže to být ani zjeveno.²⁰⁸ Sám ovšem připustil možnost Božího zjevení.²⁰⁹ Papež Klement XII. zařadil roku 1734 *Esej* na seznam zakázaných knih, pomocí krátkého písemného prohlášení.

Ačkoliv církev Lockův spis odmítla, jeho pojetí substance ze scholastiky evidentně pochází. Není to sice naprosto to samé jako u Tomáše Akvinského, ale podobnosti tu jsou. Rozdíl mezi substancí a akcidentem vnímáme, podle obou, reflexivní myslí.²¹⁰ Nicméně Akvinský to považuje za produkt, který je získán na

---

²⁰⁶ Johnson, M. L., *Locke and Rousseau: two enlightenment responses to honor*, Plymouth, s. 83.

²⁰⁷ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, viz poz. 158.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 730. „§ 5. Zjevení nelze přijmout proti jasné evidenci rozumu.“

²⁰⁹ Tamtéž, s. 733. „Zjevení tam, kde se Bohu zlíbilo je poskytnout, musí je přinést proti pravděpodobným domněnkám rozumu.“

²¹⁰ ST I q. 84 a. 6 ad 1. „K prvnímu se tedy musí říci, že oněmi slovy Augustinovýmí se dává rozumět, že se nemá pravda očekávat zúplna od smyslů. Vyžaduje se totiž světlo činného rozumu, bychom skrze ně neproměnně poznali pravdu v proměnných věcech, a

základě zkušenosti, tedy na základě informací, které nám poskytuje substance.²¹¹ U Locka, jak už víme, nám substance žádné informace nepodá, protože se nachází mimo naši zkušenost. Akvinský také nepovažuje substanci za cosi neměnného, i když dělá rozdíl mezi akcidentálními a substanciálními změnami.²¹² Lockeho pojetí však ukazuje substanci jako něco stále stejného a ukrytého za měnícími se jevy.²¹³

4.1 Leibniz

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) byl Lockův o něco málo mladší vrstevník. Jde vlastně o posledního velkého racionalistu. Mohl již čerpat z Descartese, Malebrancheho, Spinozy, ale i z Bacona, Newtona, Hobbese, a samozřejmě Locka. Vše se vyvíjí neuvěřitelně rychle, takže když Leibniz umírá, není tomu ještě ani sto let od Descartesova prohlášení o *cogitu*.

Locka kritizuje v díle *Nové eseje o lidském porozumění*. Jde samozřejmě o reakci na Lockovy *Eseje*. Dokončeny byly již v roce 1704, ale protože Locke 1706 zemřel, odmítl Leibniz spis zveřejnit. Ten vyšel až o šedesát let později. Kritizuje především empirismus, a to z gnozeologického hlediska. Jde o známé vyvrácení empirického tvrzení o původu myšlenek: „*Nic není v mysli, co nebylo před tím ve smyslech, kromě mysli samotné*“.²¹⁴ Nabízí oproti Lockovi naprosto opačné gnozeologické stanovisko. Všechny myšlenky a činy duše jsou vrozené. Nezastavuje se ovšem pouze u toho a Locka kritizuje i v oblastech týkající se osobní identity, svobodné vůle, dualismu rozumu a těla, nauce o slovech i co se týká důkazu Boží existence. Postupně vyvrací Lockovy argumenty proti vrozeným ideám.

---

rozeznávali věci samy od podob věcí.“ [http://followers.thenet.cz/Punkers-4-Punkers/!eBoox/07.FILOSOFIA/Akwinski%20Tomas/Akvinsky%20Tomas%20-%20Summa%20teologicka%20\[text%20PDF\].pdf](http://followers.thenet.cz/Punkers-4-Punkers/!eBoox/07.FILOSOFIA/Akwinski%20Tomas/Akvinsky%20Tomas%20-%20Summa%20teologicka%20[text%20PDF].pdf)

²¹¹ ST I q. 79 a. 2 ad 2. „*A v důsledku rozum je mohutnost trpná.*“

²¹² Akvinský, T., *Rozdělení a metody vědy*, Praha, 2005, s. 37. „*Subjektem božské vědy, která je první filosofií, je jsoucnost, jehož částí je pohyblivá substance, kterou se zabývá přírodní věda, a podobně i kvantita, kterou se zabývá matematika, jak plyne ze 3. knihy Merafyziky*“

²¹³ Copleston, F., *Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi*, Olomouc, 2020, s. 128.

²¹⁴ Leibniz, G. W., *New essays on human understanding*, Cambridge, 1982, s. 43.

Z Leibnizovy gnoseologie vyplývá, že substanci vnímá zcela odlišně. Jedná se vlastně o jednotlivinu, která se sama pohybuje a sama se vyvíjí. Domníváme se, že to poukazuje na fakt, že je možné se zcela obejít bez transcendentní kategorie univerzální substance. Substance je tedy, podle Leibnize, schopná nějaké činnosti, ale této činnosti není schopna žádná hmota, pouze nemateriální jsoučno, které se nemůže dělit a nezabírá žádný prostor. Jedná se vlastně o metafyzický bod, které obsahuje všechno, a protože je nemateriální, neřídí se zákony kauzality, ale zákonitostmi finálních příčin. Substance jakožto nemateriální, na sebe vzájemně nijak nepůsobí. Vyplývá z toho tedy, že substancí existuje nekonečné množství. Leibniz tyto jednoduché substance nazývá monády. Jsou to takové metafyzické atomy.²¹⁵ Jejich počet je tedy nekonečný (racionalistická úvaha, že pokud je něco nemateriální, lze to nekonečně dělit) a nejsou dvě, které by byly stejné. Z této myšlenky vytváří zákon identity nerozlišeného.²¹⁶ Předpokládá dokonce i monády, které nejsou obsaženy ve vědomí, ale jsou pod jeho prahem, tedy jsou nevědomé. Existence psychických obsahů a procesů, které probíhají mimo vědomí, ale přesto mohou ovlivňovat chování a prožívání, je dle našeho přesvědčení dnes již prokázanou skutečností.

Jsou tu ještě substance složené, což jsou agregáty jednoduchých substancí. Tyto agregáty mají vždy jednu hlavní monádu, která celý svazek drží pohromadě. Z hmoty samotné může vzniknout objektivně reálný jev. Pro všechny hmotné agregáty substancí platí zákony fyziky a kauzality. To platí pouze pro jevy. Z hlediska ontologie jsou nejpodstatnější teleologické zákony, které se řídí konečnou příčinou. Je to návrat k aristotelsko – scholastické tradici (oproti současníkům ji dobře zná).²¹⁷ Pro většinu je teleologie nepřijatelná, Spinoza ji neuznával ani ve vědě. Realitu nelze vysvětlit pouze kvantitativními veličinami, s nimiž pracují přírodní vědy. Je třeba pro úplné poznání započítat i veličiny kvalitativní.

---

²¹⁵ Leibniz, G., W., *Monadologie a jiné práce*, Praha, 1982, s. 120–121. „*Pouze atomy, tj. skutečné jednotky a naprosto bez částí, jsou zdrojem činností a prvními naprostými principy složených věcí, stejně jako posledními prvky analýzy substanciálních věcí.*“

²¹⁶ Z principu identity nerozlišených plyne, že každá monáda musí být jedinečná a ze své podstaty odlišná od všech ostatních. Leibniz, G., W., *Metafyzické pojednání*, Praha, 1982, s. 60–62. §8.

²¹⁷ Leibniz, G., W., *Monadologie a jiné práce*, Praha, 1982, s. 123. „*To vytváří týž účinek, jako kdyby tyto substance byly navzájem spojeny přenosem druhů nebo kvalit, jak si to představují školští filozofové.*“

Spor mezi Lockem a Leibnizem se týkal především existence apriorních pojmů ve smyslu, který později upřesnil Kant.²¹⁸ Nicméně kritika namířená proti Lockovi se týkala také empirismu jako takového. Leibniz oprávněně Lockovi namítal, že jako skutečné nemůže zakoušet nic, co by patřilo k souvislosti, která se zakládá na zákonitých, a tedy principiálně racionálně nahlédnutých vztazích.²¹⁹ Je neudržitelné předpokládat, že zakoušíme zkušenostní zážitky, které jsou od sebe absolutně izolované.

4.2 Sergeant

John Sergeant (1622–1707) byl anglický římskokatolický kněz a teolog. Proti Lockovi se vymezil ve spise *Solid Philosophy Asserted, Against the Fancies of the Ideists* (1697). Prosazoval rozšíření našich znalostí tím, že se uchýlíme k metafyzickým obecným principům rozumu, a Locka tedy pochopitelně především kritizoval za jeho empirismus. Ideu substance, jak jí uchopil Locke, kritizuje již od počátku, protože nepovažuje jeho logické uvažování za správné. Vadí mu především skepticismus, za jehož zakladatele Locka považuje. Dokonce prohlašuje, že Locke *rozvrací veškerou vědu*.²²⁰ Naše znalosti pocházejí pouze z reálných věcí okolo nás. Kritizuje tedy především poznání substance. Sergeant tvrdí, že pokud poznáváme nějakou věc, poznáváme substanci nebo její akcidenty. Naše znalosti o nějaké kvalitě čerpáme přímo z věci, která patří k této kvalitě. Rozlišování na více druhů substancí značí, podle Sergeanta, že musí existovat v realitě, protože jinak nemáme odkud čerpat její představu. Odvozujeme ji z modů nebo akcidentů. A protože v přírodě nic jiného neexistuje, musí být reálná.

---

²¹⁸ Scruton, R., *Krátké dějiny novověké filozofie*, Brno: Barrister&Principal, 1999, s. 146.

²¹⁹ Röd, W., *Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua*, Praha, s. 66.

²²⁰ Sergeant, J., *Solid Philosophy Asserted, Against the Fancies of the Ideists*, s. 239, „Wits, for want of True Logick, and thro' their not lighting on the right way of Philosophizing, lay Grounds for Scepticism, to the utter Subversion of all Science; and this, not designedly, but with a good Intention, and out of their Sincerity and Care not to affirm more than they know.“ <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A59247.0001.001/1:6.12?rgn=div2;view=fulltext>

Substanci, podle Sergeanta, poznáváme odvozováním z obecného, až se dopravujeme k individuální esenci, v které je substance.²²¹

Podle Sergeanta, je Lockova základní chyba, že nerozlišuje mezi individuální věcí a substancí. Věc je pro Sergeanta abstrahovaná od substance, stejně jako je od sebe odvozena věc a naše představa o této věci. Substrát popisuje jako pouhého nositele akcidentů a zdůrazňuje jeho metaforické pojetí. U vymezení substance nebo věci zdůrazňuje jedinečnost a každou substanci nebo věc lze podle něj ztotožnit s nějakým materiálem. Zdůrazňuje tu chybu, že do poznávání věcí, které nás obklopují, zapojujeme subjekt. Správné poznávání by mělo být na něm nezávislé. Zajímavá je především myšlenka, že ve věcech jsou části poznávajícího subjektu, a ty se k němu vztahují.²²² Subjekt tedy nepoznává danou věc objektivně. Filozofie pojatá z hlediska subjektu je pro něj „postavená na hlavu“. Rozlišování reálných věcí považuje za základ vědy.

O významech slov hovoří tak, že každé jednotlivé originální věci odpovídá výraz v jazyce. Přiznává ovšem, že lidstvo něco dokonale zná, ale nemá proto žádný výraz.²²³ Opět tím potvrzuje, že naše znalosti pocházejí z věcí okolo nás.

Odmítá také Lockovo rozdělení na duchovní a materiální substanci. Kritizuje ho především v tom, jak Locke substanci vymezuje negativně. Sergeant tvrdí, že Locke nejprve materiální substanci označí za nepoznatelnou a poté prohlásí, že duchovní substance je jí podobná. Duchovní substanci prý Locke zcela odtrhuje

---

²²¹ Tamtéž, s. 242. „5. *Thus far concerning the Idea or Notion of Substance in Common, or taken as abstracted from its Modes or Accidents. Descending thence to such and such sorts of Substances, and keeping still in that Line, tis plain that there goes more to their Composition, than there did to constitute the bare Notion of Substance it self; and therefore the Modes or Accidents must be taken in (for there is nothing else in Nature imaginable) to constitute them such and such: Where, the Complexion of those Accidents which constitutes them of such a Nature, and nothing else, is (as the Schools phrase it) their Substantial or Essential Form. And, if we go yet lower, there will need still a greater Complexion, or a Decomposition of Accidents for the same Reason; and so still more, till we come to an Individual Things; or, as they call it, the Substantia Prima; which. Only, is in proper Speech, A Things, because It only is Capable of Existing.*“

²²² Tamtéž, s. 246. „*Then, in pursuance of their Fanciful Metaphor, some of them begin to cast about how those Forms are United to the Subject or Substance, or come to be received in it; in order to which, and that nothing may be wanting to do the work thorowly, they coyn a new connecting little Entity, call'd an Union, to soder them together, and so, instead of making it One Entity, they very wisely make Three.*“

²²³ Tamtéž, s. 248. „*Not all the Wit of Man can Define and Explicate what i tis to be; and, yet, all Mankind knows it perfectly, or else i tis impossible they, not knowing what the Copula means, should know the Truth or Fals\hood of any Proposition whatever.*“

od těla, protože ji nemůžeme pozorovat smysly, a tak tyto substance nemají tělo, ale duchovno.²²⁴

Všechny naše představy o věcech jsou pozitivní. Není v nich nic, co bychom neznali, ani se nemůžeme vyjadřovat o něčem, co neznáme. O duchovních bytostech se můžeme lépe vyjadřovat, protože mají méně akcidentů a modů, a vůbec jsou čistým aktem, což předpokládá větší jednoduchost.²²⁵

4.3 Problémy s Lockovou substancí

V této kapitole bychom chtěli ještě více rozvést rozpory, které jsme již naznačili dříve, a které vyplývají z Lockova pojetí substance.

Je Lockovo pojetí obecné ideje substance slučitelné s empiristickým pojetím jeho filozofie? George Berkeley (1685–1753), následovník Locka, ho kritizuje za jeho pojetí ideje substrátu, která podle něj není kompatibilní s empirismem. Ideu substrátu totiž nemůžeme ze zkušenosti odvodit.²²⁶ Sám Locke tuto ideu nazývá nejasnou. Podle Locka lze odvodit ideu substrátu ze zkušenosti tím, že mysl prožívá skutečnost prostřednictvím jednoduchých idejí, které mají různé kvality a jsou sdruženy v různých skupinách. Tyto skupiny jsou základem pro zkušenost, kterou zažíváme jako ideu substance. Locke považoval všechny fyzikální jednotliviny za složené, a to sice z částic podobající se atomům. Tato stará Demokritova představa, která byla v novověku opět objevena, posloužila Lockovi

---

²²⁴ Tamtéž, s. 251, „*We can have no Proper or Direct Notions of Spiritual Natures, because they can make no Impressions on our Senses; yet, (as was shewn above,) our Reflexion on the Operations, and Modes which are in our Soul, make us acknowledge those Modes are not Corporeal; and therefore, that the Immediate Subject of those Modes (our Soul) is not a Body, but of another nature, vastly different, which we call Spiritual.*“

²²⁵ Tamtéž, s. 252. „*Lastly, I affirm, that, this presupposed, we can discourse far more clearly of Spirit, than of Bodies: For, there are thousands of Accidents belonging, intrinsically or extrinsically, to every Individual Body, whence all our Confusion, and Ignorance of it comes; whereas, in a Pure Spirit, there are only three or four Notions, viz. Being, Knowledge of them is (as far as this Consideration carries) more Clearly attainable, than is the Knowledge of Bodies.*“

²²⁶ Berkeley, G., *Esej o nové teorii vidění, Pojednání o principech lidského poznání*, Praha, 2004, s. 112. „*Proč bychom se však měli dále trápit probíráním tohoto hmotného substrátu neboli podpory tvaru a pohybu a jiných smyslových kvalit? Nepředpokládá to snad, že existují mimo mysl? A není už to samo o sobě přímo rozporné a zcela nepředstavitelné? 18. I kdyby však bylo možné, aby tělesné, určitým tvarem obdařené a pohyblivé substance existovaly mimo mysl a odpovídaly idejím, které máme o tělesech, jak bychom to mohli vědět? Museli bychom to poznat buď smysly, nebo rozumem.*“

k sestrojení jeho gnozeologie. Nicméně idea substrátu je zřejmě nekompatibilní s tímto pojetím.

Locke si substrát představuje jako nositele kvalit, které jsou seskupeny z atomů. Je vůbec idea substrátu potřebná? Pokud se objekt odlišuje od svých vlastností, když je bereme izolovaně, nemůžeme vyvodit, že se musí odlišovat od všech svých vlastností, pokud je bereme dohromady.²²⁷ Nabízí se dvojí vysvětlení. Buď je objekt všemi vlastnostmi, nebo je něčím co se od všech jeho vlastností odlišuje. Obojí se zdá být absurdní. Nicméně mezi objektem a všemi jeho vlastnostmi není protiklad. Každý objekt není něco odlišného od svých vlastností a není ničím jiným než těmito vlastnostmi. Každá substance obsahuje ještě konkrétní ideu substance nebo ideu druhu substance, a tak má i nějaké vlastnosti, protože je jedním. Otázka, která se ptá po rozdílu mezi substancí a její vlastností, je tedy nesprávně vytvořená.

Domníváme se, že další problém se substrátem je ten, že když se něco odlišuje od všech svých vlastností, které ovšem takto zkoumáme jednu podruhé, tedy izolovaně od sebe navzájem, nemusí to znamenat, že se odlišuje od všech svých vlastností, když je uchopíme všechny dohromady. Znamená to, že buď je objekt něčím odlišným od svých vlastností, nebo je se svými vlastnostmi totožný. Pokud ovšem idea nějakých vlastností bez substance se jeví absurdně, tak stejně absurdně se jeví i idea čistého substrátu, která je bez jakékoliv vlastnosti. Zkrátka a dobře není možné přemýšlet nad nějakým objektem, který je oddělen od všech svých vlastností.

Pro Locka je jeho idea substance vlastně ztělesněním toho, co neznáme. Hovoří o ní více méně negativně, ale je to něco, o co se jeho ideje opírají. To, že ideje označil za hlavní obsah vědomí, a že je rozdělil podle kvality na primární a sekundární, nás odkazuje k faktu, že musí odněkud pocházet a že je musíme podle něčeho rozdělovat. To předpokládá substanci. Locke ale o substanci, lépe řečeno o její ideji, hovoří až v momentě, kdy se dostal do bodu, kde tvrdí, že do našeho vědomí se dostávají skrz smysly jednoduché oddělené ideje věcí, které ale v realitě existují dohromady v jedné věci. Jednoduché ideje tedy rozdělily reálně existující věc - substanci na více kusů, tj. více jednoduchých idejí. Ty se dostaly do našeho vědomí od sebe vzájemně odděleny. Naše poznávání pomocí

²²⁷

Thomson, G., *Locke*, Bratislava, 2004, s. 46.

jednoduchých idejí tedy zabránilo, aby substance pronikla do vědomí jako celek. Ve vědomí se poté daly dohromady a vytvořily ideu substance. Tím, že se jednoduché ideje dávaly dohromady stále stejně, odkazovaly na jev, že existuje substance, která je mimo náš rozum.

V mnohém Locka kritizuje také David Hume (1711–1776), ale pro nás je nejdůležitější to, co se týká substance. Hume tuto kategorii prohlašuje za neexistující.²²⁸ Nic nenasvědčuje pro její existenci, což značí, že ji nemůžeme empiricky poznat. Nelze o ní napsat vůbec nic, což Locke dělal.

4.4 Teorie nahých substrátů

Tato teorie navazuje na Lockovo pojetí substrátu, tedy že existují jednotliviny a jejich vlastnosti. Substrát je zde jako u Locka nositelem kvalit, který nemůže mít žádnou vlastnost, ale je pouhým nositelem vlastností. Zároveň tento substrát drží všechny kvality pohromadě. Substrát musí být bez jakékoliv vlastnosti, protože bychom museli předpokládat dalšího nositele této vlastnosti. Samotný substrát musí být ve své esenci bez jakékoliv vlastnosti. Každá jednotlivina je jedním a obsahuje něco, co je od ní odlišné, tedy atributy a substrát, který žádné atributy nezahrnuje. Jednotliviny jsou tak pro teoretiky nahého substrátu něco méně důležitého při zkoumání ontologické reality okolo nás. Tím hlavním pro postulování vnější reality je potřeba poznat nahý substrát a jeho atributy.

Problém je ovšem jako u Locka s empirismem. Substrát je totiž něco, o čem nevíme vůbec nic, protože jsme schopni vnímat pouze atributy. To je i kritika Locka od jeho následovníka George Berkeleyho (1685-1753). Podle něj jsou jednotliviny svazkem kvalit.²²⁹ Odsud pochází název teorie, která označuje jednotliviny jako svazky – svazková teorie. Jednotliviny v tomto případě jsou svazkem kvalit, které můžeme empiricky pozorovat. To, co pojí vlastnosti dohromady, je určitá kombinace, která se utváří tím, že do ní atributy vstupují nahodile. Problém se svazkovou teorií je ovšem v tom, že nemůžeme vypovídat o

²²⁸ Hume, D., *Pojednání o lidské přirozenosti – kniha 1. Rozum*, Praha, 2015, s. 82. „Nemáme tedy žádnou ideu substance kromě ideje souboru jednotlivých kvalit a na nic jiného ani nemyslíme, když o ní hovoříme nebo uvažujeme.“

²²⁹ Berkeley, G., *Pojednání o základech lidského poznání*, Praha, 1995, s. 37. „IX. O skládání. A jako si mysl vytváří abstraktní ideje vlastností nebo způsobu, tak touže určitostí či mentálním rozlučováním nabývá abstraktních idejí složitějších věcí, které zahrnují několik spolu se vyskytujících vlastností.“

všech vlastnostech jednotliviny najednou. Musíme vždy vypovídat o jednom atributu, tím odsuneme ostatní do pozadí a výpověď o jednotlivině bude tedy buď pravdivá, nebo informativní. Nemůže být oboje.

Dvě naprosto shodné věci se ovšem něčím liší. To, čím se liší, je substrát, který je ovšem námi nepostřehnutelný. Znamená to, že pro každou jednotlivinu, i pro každé individuum, existuje jiný jeden substrát. Problém je ovšem v nepoznatelnosti substrátu a také v tom, že substrát nemá žádné vlastnosti, tedy přirozenost a esenci.

Neexistuje shoda, zda Aristoteles skutečně podporoval myšlenku nahého substrátu. Kořeny této myšlenky jsou v jeho tvrzení, že bytí je odlišné od toho, co je v atributu. Z toho zřejmě vychází Locke. V našem století se Bertrand Russell v jedné fázi své kariéry zastával nahého substrátu jako nositele vlastností a v poslední době se Gustav Bergmann a jeho následovníci přidali k teoretikům substrátu, kteří tvrdili, že doslovné příklady vlastností spojených s běžnými předměty jsou nahé detaily.²³⁰ Gustav Bergmann (1906–1987) popisoval *holé jednotliviny*²³¹, čímž navazoval na myšlenky Locka a Berkeleyho.²³² Ovšem ve

---

²³⁰ Michael, J., L., *Metaphysics: A contemporary introduction*, New York and London, 2006, s. 90. https://cdn.preterhuman.net/texts/thought_and_writing/philosophy/metaphysics%20-%20Loux%203rd%20ed.pdf. „But whether they construe the claims of the substratum theorist as nonsense or as simply false, empiricists have argued that we can provide a completely satisfactory account of the structure of familiar concrete objects if we limit ourselves to the empirically manifest attributes associated with them. On this view, then, familiar objects are complexes or wholes whose constituents are exhausted by those attributes that can be the objects of perceptual or introspective awareness. Denying the need for an underlying subject for attributes, these empiricists have frequently invoked metaphors to express their analysis of the structure of concrete particulars. A concrete particular, we are told, is nothing more than a “bundle,” a “cluster,” a “collection,” or a “congeries” of the empirically manifest attributes that common sense associates with it.“

²³¹ Raclavský, J., *Individua a jejich vlastnosti*, Olomouc, 2011, s. 10. „Holé jednotliviny (partikular nejsou, ani nemají povahy (natures). Kterékoli dvě z nich jsou nikoliv vnitřně, ale pouze numericky rozdílné. To je jejich holost. ... Holá jednotlivina je ryzí individuátor. ... Nedělá nic jiného.“

²³² Bergmann, G., „*The metaphysics of logical positivism*, London, 1967, s. 55. „The decisive insight is that an awareness, which is never identical with its content, is itself a particular. (This is indeed the deepest and most significant core of Berkeley’s „nominalism“.) The name of a particular, however, is a proper name and this makes the act verbs in the ideal language ordinary predicates.“

dvacátém století byly nahé substráty především kritizovány, a tím i substance. Michael J. Loux je jedním z mnoha velkých kritiků holých jednotlivin.²³³

4.5 Lockovi současníci proti teorii substrátu

Většina současníků se samozřejmě pozastavovala nad tím, jak je možné, že nemáme o substrátu žádné informace a přesto víme, že je nositelem vlastností. Sám Locke uvádí, že zavádí substrát pouze pro představu, tedy jako jednotící prvek kvalit. To, že jeho popis substance vyvolal v sedmnáctém století tolik kontroverzí, bylo tím, že důsledky tohoto popisu mají vliv na náboženské otázky. Za prvé se jednalo o problematiku transsubstanciacie (chléb a víno se proměňují na tělo a krev Kristovu) a za druhé šlo o nedělitelnou božskou přirozenost, která je obsažena v Boží trojici. Lockovo pojetí substance je samozřejmě v jeho době považováno za projev ateismu. Sám Bůh je považován za substanci, a pokud budeme souhlasit s Lockem, musíme i souhlasit s tím, že nemůžeme poznat samotného Boha. Locke ovšem o sobě prohlašuje, že je realista, protože si nedokáže představit existenci kvalit jako takových, aniž by nebyly něčím podloženy. Jejich základem tedy musí být něco jako substrát.²³⁴

O tom, co je vlastně substrát obecně, nemáme podle Locka žádnou informaci. Můžeme o něm pouze říci, že podporuje kvality, které v nás vyvolávají jednoduché ideje. Jediné, co můžeme, je přiznat naši neschopnost tuto ideu poznat. Nicméně existuje rozdíl mezi vytvářením ideje konkrétní substance a obecnou ideou substance. Idea konkrétní substance se vytváří spojováním různých idejí dohromady. Naproti tomu obecná idea substance se vytváří pouze abstrakcí, a proto se vztahuje pouze k duševním procesům. Idea konkrétní substance pochází z věcí a obecná idea substance pouze z rozumu.²³⁵ Obecniny jsou tak vytvořené rozumem.

---

²³³ Raclavský, J., *Individua a jejich vlastnosti*, Olomouc, 2011, s. 14. „*pojmem holého substrátu je záhadný ... pojem objektu, který sám postrádá všechny charakteristiky, je nekoherentní; poněvadž nemůžeme říci, co pod takovým objektem míníme, dokud mu ve skutečnosti neatribuujeme charakteristiku být samo bez charakteristik.*“

²³⁴ Guta, P., M., *John Locke's Contemporaries Reaction against the Theory of Substratum*, in: *Anthology* 2013, s. 4.

²³⁵ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 298 – 299. „§ 2. *Naše idea substance obecně.* – „

Většina autorů, kteří kritizovali Lockovu představu substrátu, poukazovali na to, že na celém světě neexistuje nic, co by nemělo žádné vlastnosti nebo od čehož jsou všechny vlastnosti abstrahovány. Něco, co nemá vlastnosti, samo neexistuje. Nemůžeme se ani ptát, co tento substrát je, když nemá žádné vlastnosti. Na takovou otázku neexistuje odpověď. Každopádně kvality mohou být esenciální nebo akcidentální. Pokud je nějaká vlastnost esenciální, tak bez této vlastnosti objekt nemůže existovat. Například Mc Cann si ale myslí, že Locke nezbavil substrát veškerého obsahu.²³⁶ Lockův substrát chápe jako sebe existující nositel vlastností objektů, tedy jako společný subjekt vlastností. Nicméně Locke nechápe jednotliviny jako základní ontologické veličiny, takže McCann se mýlil v tom, když se domníval, že Locke prohlásil substanci za nositele vlastností a tím prý nám Locke říká, že substrát není bez obsahu. Není ovšem nic špatného na tom prohlásit, že Lockův pojem substance je naprosto prázdný. Pojetí obecné ideje substance jakožto substrátu, o kterém se nemohu nic dozvědět, je zřejmě výsledkem epistemologické skromnosti, ke které se Locke uchýlil při vypracovávání svojí epistemologie. Toto představení substrátu je sice problematické, ale neexistuje žádný důvod pro odmítnutí této teorie.²³⁷

---

²³⁶ McCann, E., *Locke's theory of substance under attack*, in: *Philosophical studies* 106, 2001, s. 88.

²³⁷ Guta, P., M., *John Locke's Contemporaries Reaction against the Theory of Substratum*, in: *Anthology* 2013, s. 18.

5. Alternativní model poznání substance: František Suárez

Alternativní model poznání substance Františka Suáreze uvádíme v této práci především proto, že považujeme za nutné ukázat, že již před Lockem (a současně s ním) si filozofové pokládali otázky jako on, ale řešili je jinak a možná i uspokojivěji.

Francisco Suárez (1548–1617) byl španělský filozof a teolog, jezuita a jedna z hlavních postav druhé scholastiky. Jeho hlavní metafyzické názory jsou obsaženy ve spise *Metafyzické disputace* (*Disputationes metaphysicae*), který poprvé vyšel v roce 1597.²³⁸

Výchozím bodem při poznávání substance je pro Suáreze teze, že nemůžeme získat znalosti o hmotných substancích, pokud nepoznáme její rozumové mohutnosti. Rozumové mohutnosti substancí nebo také senzibilie jsou přístupné buď jednomu našemu konkrétnímu smyslu, nebo více smyslům. Jsou to určité rysy předmětů, vlastně akcidenty, které spadají do jedné z devíti kategorií, především ale do kategorie kvality a kvantity. Pro některé scholastiky byly kategorie různé mody jedné jediné věci, a to substance. Pokud má někdo nějakou vlastnost náhodně, nehovoří o složenině ze substance a vlastnosti, ale pouze o jiné modifikaci jednoho, tak jak právě existuje v daném okamžiku. Akcident je tedy pouhým modem substance. Pokud poznám aktuální akcident, ihned poznám substancí. To platí i o poznávání duše. Pokud poznám nějaký akt, nebo smyslovou mohutnost, jež způsobila duše, jedná se o akcident duše a hned tím získám i poznání celé duše. Suárez se k tomu hlásí a nepředpokládá, že deset kategorií je deset typů entit. Rozlišuje především mezi skutečným rozlišováním věcí (reálná distinkce) a modálním rozlišováním věcí (modální distinkce).²³⁹ Sama kvantita má mnoho podob (modů). Kvantita tedy je něčím reálně odlišným od svého předmětu, ale pouze modálně. Mody nejsou akcidenty, ale akcidenty jsou samostatnou entitou. Kvantita a kvalita musejí být samostatnou entitou (*Res*), tedy něčím odlišným od substance a nelze je ztotožnit s mody ze dvou různých důvodů.

---

²³⁸ Při našem výkladu vycházíme z článku Dominika Perlera, *Can We Know Substance? Suárez on a Sceptical Puzzle*, který vyšel v časopise *Theoria* v roce 2020.

²³⁹ Suárez, F., *Disputationes Metaphysicae VII. 1. 16-20.* (První číslo je disputace, druhé sekce a třetí paragraf)

Suárez odlišuje res a modus. Existují dvě skupiny akcidentů podle toho, zda jsou res nebo modus. Za prvé podle Suáreze má kvantita i kvalita svoje vlastní vnitřní rysy, a proto se musí určit i bez vztahu k substanci. Dokonce mohou existovat i samy o sobě, když se nespojí s látkou.²⁴⁰ Druhým argumentem je, když se Suárez pokouší obecně definovat akcidenty. Když věc změní nějakou kvalitu, něco nového získá a něco ztratí. Tím se vymění i entity. Suárez popisuje i proces změny, který nazývá intenzifikací dané kvality (například změna listu na stromě během ročních období), při které se nemění entity. Kdykoliv máme tedy zjistit, jak je to s tou kterou změnou, musíme nejprve zjistit, zda se jedná o entitu, která má vlastní podstatu – substanci, nebo zda se jedná pouze o jiný mod dané entity.

To, že Suárez označí kvalitu a kvantitu za entity, a nikoliv pouze za mody, vyvolává otázku, jak je možné poznat, že se něco nachází mimo tyto entity. Pokud jsou tyto dvě entity samostatně existující, musí obsahovat vlastní podstatu – substanci. V přírodě okolo nás ovšem existuje vždy v substanci. Například určitá barva je pokaždé spojena s látkou. Neexistuje barva bez příslušnosti k látce. Tímto způsobem vždy poznáme substanci, tedy tím, že poznáme kvalitu. Skrze akcidenty poznáme substanci. To má vliv i na náš pohled na fungování psychiky. Epistemologicky to znamená, že pokud poznáme akcident, okamžitě je v naší mysli přítomna i představa o substanci. Nicméně tuto představu o naší psychice Suárez odmítá. Zdůrazňuje, že spojení mezi akcidentem a substancí nevede přímo k poznání substance. Toto spojení poukazuje na jediné, a tím je, že existuje něco jako substance. Používá příklad transsubstanciace, kdy akcidenty neodpovídají substanci.²⁴¹ S poznáváním věcí je to podle Suáreze v životě stejné. Pokud vnímám akcidenty chleba, nevidím chléb samotný, ale pouze barvu, tvar apod. Ale hmotu, ze které je chléb vytvořen, nevidím. Podle Suáreze tedy jsme schopni z akcidentů odvodit substanci, ale ne její podobu. O substanci se můžeme pouze domnívat, jak vypadá, i když víme, že slouží jako svazek pro námi vnímatelné akcidenty. Zároveň to ovšem znamená, že pokud kvalita a kvantita jsou samostatné entity, nemůžeme poznat substance přímo, protože není nutné spojení mezi kvalitou nebo kvantitou a substancí. Pokud není nutné spojení, ale pouze

---

²⁴⁰ Suárez, F., *Disputationes Metaphysicae XL. 2. 1-9.*

²⁴¹ Suárez, F., *Selection from De Anima*, Philosophia Verlag, 2011, s. 164.

nahodilé, nemůže ani existovat nepřímé poznání substance skrz akcidenty, protože akcidenty potom nemusí souviset se substancí.

Suárez pro vyřešení tohoto epistemologického problému popisuje celý kognitivní proces, aby vyřešil problém týkající se poznávání substance. Na počátku vnímáme pouze náhodné akcidenty a vytváříme si reprezentace, které jsou obsaženy uvnitř nás. Nejprve vnímáme smysly a vytváříme si vnitřní fantasmata. Poté se aktivuje intelekt a vytváříme inteligibilní species.²⁴² Na rozdíl od klasických tomistů nepředpokládá, že inteligibilní species získáváme pomocí abstrakce z našeho fantasmatu. Musíme si pro poznání substance vyhradit čas a pozorováním zjistit, jaké vlastnosti dané substance jsou náhodné a jaké podstatné. Možná nebude nutné ani dlouhé pozorování, každopádně je nutné odlišit podstatné znaky od nahodilých. Suárez klade důraz na rozlišení těchto dvou kognitivních kroků. Tedy zařazení pozorovaného předmětu do druhu – vytvoření inteligibilní species a abstrahování podstaty – substance, kterou musíme porovnat s jinými věcmi, abychom poznali charakteristické rysy. Tento poznávací proces má tři kroky: vytvořit si fantasmata pomocí smyslů, zařazení do druhu – inteligibilní species, zkoumání – porovnávání.²⁴³

Suárez ovšem dále tvrdí, že je potřeba diskurzu, abychom našli koncepci substance, a nakonec ji poznali.²⁴⁴ Tento diskurz si představuje jako rozmýšlení. Pokud vidíme v čase, že některé rysy mizí a jiné se objevují, začneme předpokládat nějakého nositele, který všechny rysy nese a přetrvává v čase. Nevnímáme ho, ale předpokládáme ho, protože tato představa vysvětluje to, že některé rysy mizí a jiné jsou stálé. Tento nositel není pouze produktem našeho myšlení, protože není založen pouze na procesu uvažování. Má tedy empirický základ. To, že zařadíme nějakou věc do nějakého konkrétního druhu, má základ ve zkušenosti. Každou věc poznávám skrze rysy, které jsou reálně přítomné. Náš úkol při poznávání věci je rozeznat základ těchto rysů. Při tomto poznávání nic nevytváříme ani nevymýšlíme, pouze odhalujeme to, co bylo přítomno hned na začátku. Vytvořením inteligibilní species vyberu prvek, který dostávám pomocí smyslů přímo od věci, kterou poznávám.

---

²⁴² Tamtéž, s. 94 – 106.

²⁴³ Perler, D., *Can we know substances*, in *Theoria*: 2020, s. 12.

²⁴⁴ Suárez, F., *Selection from De Anima*, Philosophia Verlag, 2011, s. 160.

Poslední krok v procesu poznávání substance je poměrně náročný, protože předpokládá metafyzický princip, že každá změna vyžaduje přetrvávající subjekt. Pouze tímto principem můžeme určit, zda se daná věc změnila, nebo jestli vznikla zcela nová věc. Pokud správně pochopíme náhodné akcidenty substance, musíme poznat, že nejsou samostatně existující, ale vždy přítomné v substanci. V jaké konkrétní substanci ale nevíme. To zjistíme až diskurzivním procesem.²⁴⁵

Substance pro Suáreze není nahým substrátem, který pouze nese různé rysy. Naopak je to velice bohatý, plně determinovaný subjekt, který má sílu vyvolat specifické svazky našich rozumových mohutností. Každá substance vyvolává specifickou mohutnost, proto je rozdíl i mezi dvěma substancemi, které patří ke stejnému druhu. Pro každou substanci musíme určit, jaké vlastnosti může mít. Pouze takto ji můžeme správně charakterizovat, čímž zjistíme vnitřní přirozenost substance, a tak i kauzální sílu. Tato schopnost poznání se netýká pouze znalostí o hmotných substancích, ale i jiných věcí, které nám nejsou okamžitě dostupné. Substanci poznáváme zpětně z jejích účinků. *Poznáváme tak látku, duši atd., ale nikdy tyto věci nepojímáme pomocí správných a absolutních pojmů.*²⁴⁶ Nemáme tak žádný absolutní pojem substance, protože ji nemůžeme popsat bez jejích vlastností. Substanci můžeme popsat pouze relačně, to znamená pouze ji charakterizovat ve vztahu k jejím specifickým rysům.

Proč ale musí existovat něco stálého, když moje činy přicházejí a odcházejí? Platí ten samý metafyzický princip jako při poznávání hmotných substancí, a to sice, že pokud nastane změna, musí existovat něco stálého. Tím určím, že moje duše je substance. Na tomto určení je zvláštní, že neexistuje rozdíl mezi poznáváním hmotných a nehmotných substancí. V obou případech nemáme přístup k substanci okamžitý. V případě hmotných substancí je poznáváme pomocí fantazmat inteligibilních species, a v případě naší duše nemáme okamžitý přístup k jejím stavům a činům. V případě duše si okamžitě uvědomujeme naše stavy a činy, ale je potřeba ještě speciální kognitivní krok, abychom určili základní substanci. Tím je odmítnuto *cogito*, protože jedna věc je zachytit akt myšlení, avšak něco jiného je na základě tohoto zachyceného aktu prohlásit myšlení za projev substance. Pokud jsou akt a substance dvě odlišné entity, tak člověk

---

²⁴⁵ Suárez, F., *Disputationes Metaphysicae XXXVII. 1. 7.*

²⁴⁶ Suárez, F., *Selection from De Anima*, Philosophia Verlag, 2011, s. 166.

nedochází k poznání vlastní substance tím, že pozná akt myšlení. Musíme nejprve poznat akt myšlení a teprve poté z něj odvodit jeho substanci.

Suárez také neobhájí dokonalé poznání vlastní duše. Rozlišuje totiž diskurzivní vědění a intuitivní vědění. Diskurzivní považuje vždy za omylné.²⁴⁷ Nemůžeme vždy vědět co je podstatou všech aktů. Můžeme mít pouze podmíněnou jistotu. Bůh je totiž schopen vyměnit substanci za nějakou jinou, ale se stejnými akcidenty. Jako v případě hostie.

Zvláštní je, že Suárez začíná popisováním poznání hmotné substance, a až poté přechází k poznání vlastní duše. Na příkladu vnějších věcí ukazuje, jaké jsou principy našeho poznávání. Na tomto základě poté ukazuje, jak lze poznat naši vlastní duši. Při poznání vlastní duše zjistíme, co je to substanciální forma, tedy vnitřní finální příčina. Je to pokračování aristotelismu, který před poznáváním sama sebe upřednostňuje poznání vnějších věcí, díky kterému se nám poté lépe nahlíží na nás samotné.

Locke byl oproti Suárezovi velice skeptický při možnosti poznání substance. Určil subjekt, který je základem všech vlastností, které jsme schopni vnímat, ale nemáme pro něj jediný důkaz. Rozdíl mezi těmito dvěma autory je především v uchopení rysů substance. Suárez je rozřídí podle aristotelických kategorií a jsou to pro něj náhodné akcidenty. Locke ovšem Aristotela odmítá a rozřídí vlastnosti substance, které vnímáme podle primárních a sekundárních kvalit. Oba se domnívají, že není možné okamžité poznání substance, oba ovšem z toho vyvozují jiný závěr. Locke je v tomto skeptik. O našich znalostech tvrdí, že jsou to spíše předpoklady, protože jediné, co můžeme s jistotou tvrdit, je to, že vlastnosti potřebují základ, ale o tomto základu nemůžeme nic zjistit. Locke je tak naprosto skeptický ohledně možnosti poznání naší vlastní duše, která je základem pro naše stavy a činy. Naproti tomu Suárez neváhá prohlásit, že substance, kterou poznáme v našem posledním epistemologickém kroku, je entita, která reálně existuje a lze ji popsat, ačkoliv k ní nemáme bezprostřední přístup.

Proč je mezi Locke a Suárezem takový rozdíl v možnosti poznat substanci, když předpokládají ohledně substance stejné věci? Suárez tvrdí, že pro všechny věci, které se mění, musí existovat neměnný základ, který plní funkci nositele. Tím, že prohlašuje možnost poznání substance, myslí substancí něco předmětného, ne

---

²⁴⁷ Perler, D., *Can we know substances*, in *Theoria*: 2020, s. 19. „*Discursive knowledge is always fallible.*“

pouze formu. Nedrží se Aristotela doslova, ale tvrdí, že pro poznání substance je zapotřebí vnitřní kognitivní proces, který pracuje s reprezentacemi. Druhy jsou pro něj vnitřní reprezentace vnějších věcí. Suárez má tak blíže k Lockovi než k Aristotelovi. Je také empirik, odmítá vrozené reprezentace a naše vědění je pro něj založeno na smyslovém vnímání. Jako Locke považuje lidskou mysl za čistý list papíru, který čeká na popsání od smyslů.

Zásadní rozdíl mezi oběma autory je především v tom, jak chápou změnu. Pro Suáreze je nejdůležitější vysvětlit, jak je možné, že existují věci, které přetrvávají v čase, a přesto se jejich vnímatelné rysy proměňují. Aby to mohl uspokojivě vysvětlit, musí existovat něco jako pevný základ, protože jinak bychom nebyli schopni rozlišit vznikání věci nové, či pouhou změnu nějaké věci. Důležitá je pro něj také jistota, protože jinak by byl svět pouze nepřehledným shlukem různých měnících se rysů. Tuto jistotu také oceňuje Locke, proto bere na vědomí, že existují stálé substance. Nikde ale nevysvětluje, co jsou substance zač. To je jeho nedostatek.

Další důvod pro rozdílné pojetí poznatelnosti substance u těchto autorů je v pojetí substance z hlediska aktivity. Pro Locka je to pasivní věc, která pouze nese vlastnosti, ale sama o sobě nic nevykonává.²⁴⁸ Podle Suáreze ovšem substance obsahuje kauzální sílu. Jak jsme již upozornili výše, Suárez pouze neobjevuje určité soubory činností nebo vlastností, ale vždy se ptá, proč to tak je? Toto Locke nedělá, a to je zřejmě hlavní důvod pro jeho skepticismus. Locke navíc tvrdí, že nepotřebujeme vysvětlit, proč věci přetrvávají.²⁴⁹ Podle Suáreze ovšem nestačí pouze přijmout, že existuje něco neměnného, i když pozorujeme změny. Musíme se ptát, proč to tak je. Abychom pochopili důvod něčeho, musíme občas pracovat s entitami, které nemůžeme pozorovat, ale musíme s nimi počítat pro pochopení dostupných faktů. Substance je příklad takové entity. Není to pouhý produkt naší

---

²⁴⁸ Locke, J., *Esej o lidském chápání*, Praha, 2012, s. 302. „*Neboť všechny ty způsobilosti, které si uvědomujeme, vyúsťují pouze v obměnu některých smyslově vnímatelných kvalit v oněch subjektech, na něž působí, a tak dosahují toho, že ty kvality nám vyjevují nové smyslově vnímatelné ideje.*“

²⁴⁹ Tamtéž, s. 305. „*Jsme schopni svými smysly poznat a rozlišit věci a prozkoumat je do té míry, abychom je pak mohli uplatnit pro své potřeby a různým způsobem přizpůsobit pro požadavky tohoto života. Máme dostatečný vhled do jejich podivuhodné důmyslnosti a udivujících účinků, abychom pak obdivovali a velebili moudrost, moc a dobrotu jejich Tvůrce.*“

mysli, ale vysvětluje určitá fakta. Podle Suáreze je to právě tato role, kterou naivní empirik přehlíží.²⁵⁰

---

²⁵⁰ Perler, D., *Can we know substances*, in *Theoria*: 2020, s. 23.

6. Závěr

Cílem práce bylo především podrobně popsat Lockovo pojetí substance, protože se domníváme, že právě on přichází s myšlenkami, které sice nejsou úplně nové, ale přichází s nimi v době, která pro ně měla využití. Nová je myšlenka, že substancí nelze bezprostředně poznat. Tím otevírá dveře moderní filozofii a uvědomuje si (jako jeden z prvních) problematiku, jak se naše představy projevují v našem používání slov, a tím dochází k požadavku po přesném definování pojmů. Domníváme se, že John Locke započal negaci Aristotelova učení, čímž otevírá novou kapitolu filozofického myšlení. Proto dalším cílem práce bylo Lockovo pojetí substance porovnat s Aristotelovým. Představili jsme také kritiku, se kterou se Locke musel ve své době vypořádat, a ukázali jsme následovníky této kritiky. Popsali jsme i pokračovatele, kteří myšlenkově navázali na Lockovo pojetí substance. Na závěr jsme představili článek Dominika Perlera, kde autor dokazuje, že Suárezovo poznání substance je promyšlenější, ukazuje na slabá místa v Lockově teorii a vyvrací některé Lockovy závěry. Občas jsme se v naší práci pokoušeli upozornit na propojenost společenského uspořádání a filozofických myšlenek.

Při popisování Lockova pojetí substance jsme narazili na fakt, že jeho způsob vyjadřování je místy ledabylý až zmatený. Týká se to především toho, že není na první pohled zřejmé, zda hovoří o reálné věci, nebo pouze o naší ideji. Zároveň se vyjevily rozpory při popisování obecné ideje substance. A dále se projeví rozpory v pojetí abstrakce. Upozornili jsme na fakt, že obecná idea substance, kterou Locke popisuje jako skrytý substrát, je neodvoditelná z jeho pojetí abstrakce, i když tvrdí opak. Abstrakce totiž v jeho podání funguje jako rozlišení určité ideje od ostatních idejí, které k ní nepatří, ale substrát jako zcela nová idea, nelze odvodit abstrakcí, ale ani reflexí, ani ničím jiným. Zkrátka z Lockovy gnozeologie není odvoditelné, že jsme schopni poznat, že existuje obecná idea substance. Dále jsme narazili na rozpor mezi jeho pojetím reálné a nominální esence. Věnovali jsme se tomu v kapitole 3.4.2.1 a upozornili jsme na to, že na jedné straně Locke prohlašoval, že reálnou esencí se nemá cenu gnozeologicky zabývat, protože patří pouze k jednotlivině, tím nezakládá nic všeobecného a tím nemá vztah k jeho pojetí nominální esence. Později ovšem přichází s popisem

Štrasburských hodin a vysvětluje, že reálná a nominální esence se liší jako vnitřní a vnější podoba hodin. Z toho vyplývá, že reálná esence je základem pro nominální esenci. Také jsme představili ideu způsobivosti (síly), protože se domníváme, že pro pochopení Lockova pojetí substance je velice důležitá. Tato idea totiž obsahuje vztah. Jednoduchá idea není tedy zas až tak jednoduchá, a není empirická, protože ji získáváme pouhým usuzováním, a ne pozorováním pomocí smyslů. Této problematice jsme se věnovali v kapitole 3.6, ale také v kapitole 4.3, kde jsme probírali Berkeleyovu kritiku.

Při srovnávání Lockova pojetí s Aristotelem jsme především narazili na výslovnou kritiku Aristotelova sylogismu, což souvisí s problémem jazyka, jak je popsáno výše. Snaha odpoutat se od Aristotela je podle nás především zřejmá z odmítnutí hylemorfismu, které provádí odmítnutím substanciálních forem. Přiklání se k možnosti, že esencí je nějaké neznámé uskupení atomů. Upozornili jsme ovšem, že když hovoří o individuálním životě rostlin jako o jednotlivém prvku, velice to připomíná ony odmítnuté substanciální formy. Hlavní rozdíl mezi oběma autory je především v jejich přístupu k subjektivitě, což se prolíná celým naším srovnáváním.

V části věnované kritice Lockova pojetí substance jsme představili pojetí Leibnitzovo, které kritizovalo Locka z racionalistických pozic, a dále pojetí Johna Sergeanta, což je teorie, která vychází z (v té době) tradičního modelu. Do této části jsme zakomponovali i teorii nahých substrátů, která navazuje na Lockovo pojetí substance, ale především jsme připomněli kritiku, která zazněla na adresu substrátu a substance vůbec.

V závěrečné kapitole jsme se věnovali poznání substance u Suáreze. Východiskem je domněnka, že si oba autoři pokládali podobné otázky, ale oba vyvozují jiné závěry. Oba nahlíželi na substanci podobně, ale možnost jejího poznání řešili rozdílně. Suárezův přístup nám je sympatičtější, protože z něj cítíme větší sebevědomí. Nepropadá skepticizmu, a i když připouští, že poznání substance není jednoduché a není hned, je přece jenom možné. Pro Locka byla substance (podle nás) spíše přítěží a celkově se spokojil s odpovědí, že je něco nepoznatelné, což může působit poráženecky.

Místy jsme zmínili společenské podmínky, které podle nás mohly ovlivnit dobové myšlení, ale uvědomujeme si, že se jedná pouze o náš soukromý názor, který nemáme ničím podložený, a proto jsme s těmito spojeními šetřili.

Celkově se domníváme, že vytyčené cíle se podařilo naplnit, i když při hlubším zkoumání se jeví, že problematika je komplikovanější, než se zpočátku zdála. Například vztah Locka k nominalistickým myšlenkám by jistě stál za podrobnější rozpracování. Srovnání pojetí substance u Locka a Aristotela by vydalo na samostatnou práci.

Touto prací jsme chtěli připomenout myšlenky muže, který podle nás nebyl geniálním myslitelem, ale „stál ve správný čas na správném místě“. Je patrné, že svým gnoseologickým zkoumáním završil předcházející vývoj a novými myšlenkami dodal inspiraci budoucím generacím. Stojí totiž na počátku myšlenkové koncepce, která je důslednější než deduktivní racionalismus. Pomocí indukce, empirismu a senzualismu, tato metoda nejenže vystupuje proti náboženským dogmatům, ale především proti racionálně deduktivní metafyzice. Dle našeho názoru tento vývoj pokračuje směrem k jejímu postupnému odstraňování. V Kantově systému je už nadobro odstraněna. A společně s tím i ontologické otázky. Vše metafyzické se tak jeví jako neempirické a tudíž nevědecké.

Použitá literatura a zdroje:

Primární literatura

Akvinský, T., Rozdělení a metody vědy, Praha: Krystal OP, 2005, ISBN:80-85929-73-2

Aristotelés, Fyzika, Praha: Petr Rezek, 1996. ISBN 80-86027-03-1

Aristotelés, Kategorie, Praha: OIKOYMENH, 2018, ISBN 978-80-7298-516-6

Aristotelés, Metafyzika, Praha: Petr Rezek, 2021, ISBN 978-80-86027-45-6

Aristotelés, O duši, Praha: Rezek, 2000, ISBN 80-901796-9

Aristotelés, Politika, Praha: OIKOYMENH, 2019, ISBN 9788072983605

Berkeley, G., Esej o nové teorii vidění, pojednání o principech lidského poznání, Praha: OIKOYMENH, 2004, ISBN 80-7298-112-9

Berkeley, G., Pojednání o základech lidského poznání, Praha: Svoboda, 1995, ISBN 80-205-0479-6

Descartes, R., Meditace o první filozofii, Praha: OIKOYMENH, 2020, ISBN 978-80-7298-427-5

Descartes, R., Principy filozofie, Praha: Filosofía, 1998, ISBN 80-7007-120-6

Heidegger, M., Bytí a čas, Praha: OIKOYMENH, 2002, ISBN 80-7298-048-3

Hume, D., Pojednání o lidské přirozenosti, Praha: Togga, 2015, ISBN 978-80-7476-094-5

Hartmann, N., Nové cesty ontologie, Praha: Pravda, 1976, ISBN 75-083-76

Leibniz, G. W., Monadologie a jiné práce, Praha: Svoboda, 1982, ISBN neuvedeno

Leibniz, G. W., New essays on human understanding, Cambridge: Univerzity press, 1982, ISBN 9780521285391

Locke, J., An Essay Concerning Human Understanding, Filadelfie: The Pennsylvania State University, 1999

Locke, J., Esej o lidském chápání, Praha: OIKOYMENH, 2012, ISBN 978-80-7298-304-9

Locke, J., Dopis o toleranci, Praha: Atlantis, 2000, ISBN 80-7108-202-3

Locke, J., Dvě pojednání o vládě, Praha: Československá akademie věd – ČSAV, 1965, ISBN neuvedeno.

Nietzsche, F., Radostná věda, Praha: Československý spisovatel, 1992, ISBN 80-202-0376-1

Platón, Faidros, Praha: OIKOYMENH, 2003, 80-7298-063-7

Spinoza, B., Etika, Praha: Svoboda, 1977, ISBN 97-80-86862-02-6

Elektronické dokumenty primární literatury

Akvinský, T., Summa Teologická, [http://followers.thcnet.cz/Punkers-4-Punkers/!!eBoox/07.FILOSOFIA/Akwinski%20Tomas/Akvinsky%20Tomas%20-%20Summa%20teologicka%20\[text%20PDF\].pdf](http://followers.thcnet.cz/Punkers-4-Punkers/!!eBoox/07.FILOSOFIA/Akwinski%20Tomas/Akvinsky%20Tomas%20-%20Summa%20teologicka%20[text%20PDF].pdf)

Sergeant, J., <http://name.umdl.umich.edu/A59247.0001.001>

Suárez, F., Disputationes Metaphysicae, 1861, In: <http://homepage.ruhr-uni-bochum.de/michael.renemann/suarez/>

Suárez, F., Selection from De Anima, Philosophia Verlag, 2011, ISBN 978-3-88405-101-6

Whitehead, A., N., An Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge, Cambridge: Cambridge University Press, 1919, In: <https://archive.org/details/enquiryconcernpr00whitrich>

Sekundární literatura

Aaron, I. R., John Locke, Oxford: At the clarendon press, 1955, ISBN neuvedeno

Ayers, M., Locke: Epistemology and Ontology, London: Routledge, 1991, ISBN 0-415-10030-5

Copleston, F., Dějiny filozofie II – Od Augustina ke Scotovi, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s.r.o., 2016, ISBN 978-80-7412-251-4

Copleston, F., Dějiny filozofie V - Od Hobbese k Humovi, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s.r.o., 2020, ISBN 978-80-7412-350-4

De Vries, J. Základní pojmy scholastiky, Praha: Rezek, 1998, ISBN 80-86027-11-2

Dunn, J., Locke, Oxford: Univerzity press, 1984, ISBN 0-19-287561-2

Fajkus, B., Filozofie a metodologie vědy, Praha: Academia, 2005, ISBN 80-200-1304-0

Fowler, T., Locke. London: Macmillan, 1883. viii, 200 s. English Men of Letters; Vol. VII. ISBN neuvedeno

- Gahér, F.**, Stoická sémantika a logika, Bratislava: Polygrafické stredisko UK v Bratislave, 2006, ISBN 80-223-2188-5
- Granston, M.**, John Locke A biografy, Oxford: Oxford university press, 1985, ISBN 0-19-283044-9
- Hobza, P.**, Filozofie a věda: filozofické pojednání o skutečnosti, Praha: OIKOYMENH, 2015, ISBN 978-80-7298-213-4
- Johnson, M. L.**, Locke and Rousseau: two enlightenment responses to honor, Plymouth: Lexington books, ISBN 978-0-7391-4787-0
- Král, M.**, Pojem hmoty v dialektickém materialismu: (Některé základní problémy). Praha: ČSAV, 1960. s. Rozpravy ČSAV. Roč. 70. 1960, Ř. společ. věd; seš. 8.
- Machovec, M.**, Dějiny antické filozofie, Jinočany: H&H, 1993, ISBN 80-85467-62-3
- Machovec, M.**, Aristotelovy názory o podstatě, Praha: Univerzita Karlova, 1964, ISBN 14-525-64
- Mackie, J. L.**, Problems from Locke, Oxford: Clarendon press, 1976, ISBN 0 19 875036
- Manda, V.**, Teória poznania Johna Locka, Bratislava: Iris, 2005, ISBN 80-89018-88-2
- Milton, J.R.**, John Locke and the Nominalism tradition, in John Locke symposium Wolfenbüttel 1979, Berlín: Walter de Gruyter, 1981, ISBN 3-11-008266-7
- Plháková, A.**, Dějiny psychologie, Praha: Grada, 2020, ISBN 978-80-271-2528-9
- Raclavský, J.**, Individua a jejich vlastnosti, studie z intenzionální metafyziky, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2011, ISBN 978 – 80 – 7182 – 289 -9
- Rádl, E.**, Dějiny filozofie – novověk, Praha: Votobia, 1999, ISBN 80-7220-064
- Röd, W.**, Novověká filozofie II, Od Newtona po Rousseaua, Praha: OIKOYMENH, 2004, ISBN 80-7298-109-9
- Scruton, R.**, Krátké dějiny novověké filozofie, Brno: Barrister&Principal, 1999, ISBN 80-85947-29-3
- Špelda, D.**, Renesanční a novověká filozofie, V Plzni: Západočeská univerzita, 2009
- Thomson, G.**, Locke, Bratislava: PT vydavateľstvo, 2004, ISBN 80-88912-73-3

Yolton, W. J., The Locke reader – selection from the works of John Locke with a general introduction and commentary, Cambridge: Cambridge university press, 1977, ISBN 0 521 29084 8

Časopisecké statě

Perler, D., Can we know substances, in Theoria: 2020, www.researchgate.net/publication/341360039_Can_We_Know_Substances_Suarez_on_a_Sceptical_Puzzle

McCann, E., Locke`s theory of substance under attack, in: Philosophical studies 106, 2001, s. 87 – 105.

Guta, P., M., John Locke`s Contemporaries Reaction against the Theory of Substratum, in: Anthology 2013, Bamberg univerzity Press, s. 9-28.

Elektronické dokumenty sekundární literatury

Janošková, A., K některým problémům stoické filosofie (Seneca, Epiktétos, Marcus Aurelius)} [online]. Olomouc, 2016 [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/xjne0j/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Mecklenburg, L., Einführung Eine Einführung in Jacobys Allgemeine Ontologie der Wirklichkeit

<https://web.archive.org/web/20070521175826/http://www2.rz.hu-berlin.de/jacoby/philosophie1.html> Mecklenburg, 2007

McInerny, Ralph and John O`Callaghan, "Saint Thomas Aquinas", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/aquinas/>>.

Nelson, S., E., *Wilhelm Dilthey and the Formative-Generative Imagination*, URL = <<https://philarchive.org/archive/NELWDA-2>

Robinson, Howard, "Substance", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (vydání podzim 2021), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/substance/>>

Seibt, J., 2013, Process Philosophy, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, , Process Philosophy, in Zalta, E. N. (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/process-philosophy>>

Anotace

Podpěra, M., *Pojetí substance u Johna Locka.*

České Budějovice 2023.

Diplomová práce.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Teologická fakulta, katedra filozofie a religionistiky.

Vedoucí práce: doc. Mgr. Daniel Heider, Ph.D.

Klíčová slova: John Locke, substance, idea, objektivní, subjektivní, substrát, Aristotelés, novověká filozofie, esence, skepticismus, skutečnost.

Tato práce se zabývá pojetím substance u Johna Locka, protože se domníváme, že tímto filozofem začíná proces odstraňování substance z filozofického myšlení. Proto je v úvodní kapitole nastíněno, jak byla substance vnímána v různých historických obdobích, kdy je vidět, že pohled na ní se v dějinách proměňoval. Je popsána Lockova gnozeologie, samozřejmě se zaměřením na substanci. Je popsáno s čím novým Locke přišel a zároveň jsou uvedeny rozpory, které vznikají jeho přístupem k problematice substance. Další kapitola porovnává jeho pojetí a pojetí Aristotela, a to v mnoha oblastech, které se alespoň vzdáleně dotýkají problematiky substance. Jsou také připomenuty filozofické myšlenky, navazující na Locka přímo či nepřímo, především v jeho pojetí nahého substrátu. Jsou ovšem připomenuti i nejdůležitější pokračovatelé anglického empirismu George Berkeley a David Hume, a je popsáno jakým způsobem pokračovali v myšlenkách Johna Locka, a samozřejmě i tím čím ho kritizovali. Jako hlavní tehdejší kritici jsou uvedeni John Sergeant a Gottfried Wilhelm Leibniz. Na závěr je poznání substance představeno u Francisca Suáreze, který tento problém řešil jinak, ale v mnohých myšlenkách se s Lockem shodoval.

Abstract

The concept of substance in John Locke.

Keywords: John Locke, substance, idea, objective, subjective, substrate, Aristotle, modern philosophy, essence, skepticism, reality.

This thesis deals with the concept of substance in John Locke, because we believe that this philosopher begins the process of removing substance from philosophical thought. Therefore, the introductory chapter outlines how the substance was perceived in different historical periods, where it can be seen that the view of it changed throughout history. Locke's epistemology is described, of course with a focus on substance. It is described what new Locke came up with and at the same time the contradictions that arise from his approach to the issue of substance are listed. The next chapter compares his concept and that of Aristotle, in many areas that are at least remotely related to the issue of substance. Philosophical ideas linked directly or indirectly to Locke are also mentioned, especially in his concept of the naked substrate. However, the most important successors of English empiricism, George Berkeley and David Hume, are also mentioned, and it is described how they continued the ideas of John Locke, and of course what they criticized him for. John Sergeant and Gottfried Wilhelm Leibniz are listed as the main critics at the time. Finally, the knowledge of substance is introduced by Francisco Suárez, who solved this problem differently, but agreed with Locke in many ideas.